

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

KIRSAL ALANDA YAŞAYAN ENGELLİ KADINLARIN
TOPLUMSAL HAYATA KATILIMINDA TOPLUMSAL
CİNSİYETE BAĞLI ETKİLER - MUŞ İLİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Zehra KARADAĞ

Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Dilek EROĞLU

BOLU - 2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Zehra KARADAĞ' a ait "Kırsal Alanda Yaşayan Engelli Kadınların Toplumsal Hayata Katılımında Toplumsal Cinsiyete Bağlı Etkiler – Muş İli Örneği" adlı çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans / Doktora Tezi olarak oy birliğiyle/ oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

06.06.2018

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Dr. Öğretim Üyesi Dilek EROĞLU
Üye : Dr. Öğretim Üyesi Makbule TOKUR.....
KESGİN
Üye : Dr. Öğretim Üyesi Emel COŞKUN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Kırsal Alanda Yaşayan Engelli Kadınların Toplumsal Hayata Katılımında Toplumsal Cinsiyete Bağlı Etkiler – Muş İli Örneği**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Zehra KARADAĞ

06.06.2018

ÖN SÖZ

Bu çalışma, kırsal alanda yaşayan engelli kadınların, yaşamlarını özel ve kamusal alanda cinsiyetleri üzerinden nasıl deneyimledikleri ve engelli kadınların toplumsal hayata katılımlarında cinsiyetlerine bağlı sorunların neler olduğunu incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kadın, engelli, engelli kadın, toplumsal cinsiyet, toplumsal dışlanma ile ilgili literatürler taranmış ve 13 engelli kadın ile derinlemesine görüşme yapılarak veriler elde edilmiştir.

Bu zorlu süreçte, sahip olduğu bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, güler yüzünü hiçbir zaman eksik etmeyen, manevi desteğini her zaman yanımda hissettiğim ve kendisinden çok şey öğrendiğim, tez danışmanım, değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Dilek EROĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmamı uygulayabilmemde ve verilerin toplanmasında yardımını esirgemeyen, bana rehberlik yapan sevgili dayım Adnan ÖZDEMİR'e teşekkürlerimi sunarım.

Görüşme sorularına cevap veren ve benimle bütün içtenliğiyle sohbet eden kadınlara teşekkür ederim.

Bu yoğun, zorlu süreçte bana her zaman sabırla ve sevgiyle güç ve destek veren, canımdan çok sevdiğim sevgili annem Hazime KARADAĞ'a, sevgili babam Ahmet KARADAĞ'a ve kardeşlerim Muhammed Fatih, İbrahim ve Hasan Ensar KARADAĞ'a teşekkürlerimi sunarım.

Zehra KARADAĞ

ÖZET

KIRSAL ALANDA YAŞAYAN ENGELLİ KADINLARIN TOPLUMSAL HAYATA KATILIMINDA TOPLUMSAL CİNSİYETE BAĞLI ETKİLER – MUŞ İLİ ÖRNEĞİ

Zehra KARADAĞ

Yüksek Lisans Tezi

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Dilek EROĞLU

Haziran 2018, 138 + xiv Sayfa

Toplum, belirlediği bir takım normlara bireylerin uymasını beklemekte ve kendisine verilen rolleri yerine getirmesini istemektedir. Kültürel normlara uygun yaşayan bireyler toplumsal hayata katılımlarını sağlamakta fakat bu normları sağlamayan bireyler ise toplumdan dışlanmakta ve ötekileştirilmektedir. Engelli kadınların hem kadın olduklarından hem de engelli olduklarından dolayı toplumsal hayata katılımları engellenmekte ve çifte dezavantaj yaşamaktadırlar.

Bu araştırma Muş ilinde kırsal alanda yaşayan engelli kadınların, yaşamlarını özel ve kamusal alanda cinsiyetleri üzerinden nasıl deneyimledikleri ve engelli kadınların toplumsal hayata katılımlarında cinsiyetlerine bağlı sorunların neler olduğunu incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında 13 engelli kadın ile görüşülmüştür. Nitel araştırma olarak tasarlanan bu araştırmanın verileri, Muş ili kırsal alanda yaşayan engelli kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmelerle toplanmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler, kodlama sürecinden sonra analiz edildiğinde; kırsal alanda toplumsal cinsiyet bağlamında engelli kadınların toplumsal hayata katılımında toplumsal cinsiyete bağlı etkilerden olumsuz etkilendiği anlaşılmıştır. Engelli kadınların, hem kadın

olmaları hem de engelli olmaları nedeniyle özel alana bağılı kaldıkları, kamusal alandan dışlandıkları gibi toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan engel ve sorunlarla karşılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Kadın, Engelli Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Kırsal Alan, Toplumsal Dışlanma

ABSTRACT

THE EFFECTS IN DEPENDED OF GENDER FOR CONTRIBUTION TO SOCIAL LIFE OF DISABILITY WOMEN WHO LIVES IN RURAL AREA – THE CASE OF MUŞ PROVINCE

Zehra KARADAĞ

Master Thesis

Department of Sociology

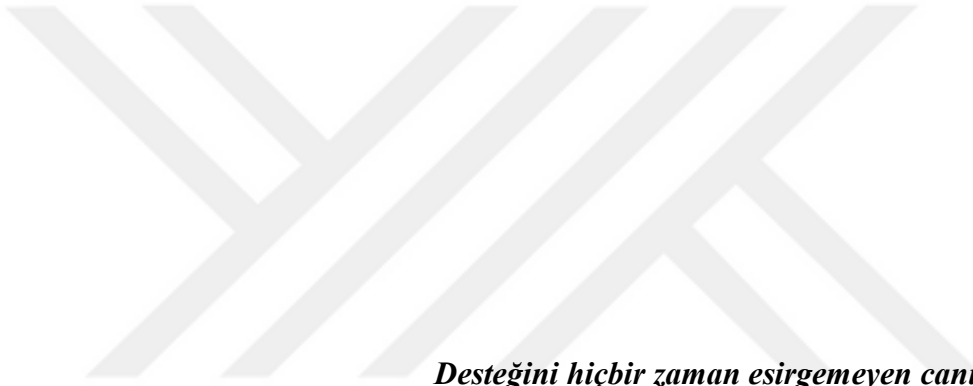
Advisor: Assist. Prof. Dr. Dilek EROĞLU

June 2018, 138 + xiv Pages

It is expected from individuals to obey the rules determined by the society before and to take the roles given to them. The individuals who live in accordance with the cultural rules can get involved in the social life whereas the ones who can't are alienated from society and are marginalised. Disabled women are prevented to attend the social life because of both being women and being disabled, so they have double disadvantage.

This study aims to examine how disabled women living in rural parts of Mus experience their own life in private and public area and the problems in participating in social life in terms of their sex. In the content of this research 13 disabled women were interviewed. The data of this qualitative research was gathered via in-dept interview with disabled women living in rural parts of Mus. When the information, obtained from the interviews, were analysed after coding, it was understood that disabled women were negatively influenced in participating the social life in terms of gender in rural areas. It is concluded from the study that disabled women are faced with the obstacles and problems, such as being dependant on private area due to being both woman and disabled and being alienated from the public area, which are based on gender roles.

Key words: Disabled, Woman, Disabled Woman, Gender, Rural Area, Social Exclusion.

*Destęini hiçbir zaman esirgemeyen canım aileme ve
sevgili Dilek Eroğlu'na...*

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İTHAF	viii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiv
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ	8
1.1. Engellilik Tanımı	8
1.2. Konu İle İlgili Kuramsal Yaklaşımlar	10
1.2.1. Medikal Model.....	10
1.2.2. Sosyal Model	12
1.3. Engelliliğe Neden Olan Unsurlar	16
1.4. Engellilik Türleri.....	16
1.4.1. Ortopedik Engelli.....	17
1.4.2. Görme Engelli.....	17
1.4.3. İşitme Engelli.....	18
1.4.4. Dil ve Konuşma Engelli	18
1.4.5. Zihinsel Engelli.....	19
1.4.6. Süreğen Hastalıklar	20

1.5. Dünya’da ve Türkiye’de Engelliler.....	21
1.5.1. Dünya’da Engelliler	21
1.5.2. Türkiye’de Engelliler	24

II. BÖLÜM

2. TOPLUMSAL CİNSİYET ve İKTİDAR İLİŞKİLERİ.....	27
2.1. Emek	30
2.2. İktidar	33
2.3. Kateksis	35

III. BÖLÜM

3. TOPLUMSAL CİNSİYET VE ENGELLİ KADIN	37
3.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramı	37
3.2. Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinden Engelli Kadınlar	40
3.3. Engelli Kadınların Toplumsal Hayata Katılımlarını Etkileyen Faktörler	46
3.3.1. Yoksulluk	48
3.3.2. Eğitim	51
3.3.3. Sağlık.....	53
3.3.4. Siyaset	55

IV. BÖLÜM

4. YÖNTEM.....	58
4.1. Araştırmanın Modeli	58
4.2. Evren ve Örneklem	59
4.3. Veri Toplama Araçları	60
4.4. Verilerin Analizi	61

V. BÖLÜM

5. BULGULAR.....	64
5.1. Engellilik Hikâyeleri	64
5.2. Demografik Veriler	70
5.2.1. Engelli Kadınlara İlişkin Demografik Veriler	70

5.2.2. Engelli Kadınların Eşlerine İlişkin Demografik Veriler	77
5.3. Özel Alanda Toplumsal Cinsiyet Analizi.....	78
5.3.1. Aile.....	78
5.3.2. Aile İçi İlişkiler ve Roller.....	79
5.3.3. Kateksis	85
5.3.4. Özel Alanda Şiddet	86
5.4. Kamusal Alanda Toplumsal Cinsiyet Analizi	89
5.4.1. Akrabalık, Arkadaşlık, Komşuluk İlişkileri	89
5.4.2. Engellilik ve Kırsal Alan.....	91
5.4.3. Hizmetlerden Yararlanma	93
5.4.4. Kamusal Alanda Şiddet.....	94
5.5. Kırsal Alanda Engelli Kadınların Toplumsal Hayata Katılımı ile İlgili Sorunlar.....	97
5.5.1. İstihdam.....	97
5.5.2. Eğitim	101
5.5.3. Sağlık.....	105
5.5.4. Ulaşım	108
5.5.5. Kararlara Katılım	109

VI. BÖLÜM

6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	112
----------------------------------	------------

KAYNAKLAR	120
------------------------	------------

EKLER

EK 1: Derinlemesine Görüşme Soruları	136
EK 2: Etik Kurul Onayı	138

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 5.1: Engelli Kadınların Demografik Özellikleri.....70

Tablo 5.2: Engelli Kadınların Eşlerinin Demografik Özellikleri.....77

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1: Engelli Bireylerin Yaşadığı Sorunlara Bağlı Olarak Hizmetlere Ulaşılabilirliği Etkileyen Etmenler	47
Şekil 3.2: Memur Olarak İstihdam Edilen Engelli Bireylerin Engel Oranları ve Cinsiyete Göre Dağılımı, 2016	49
Şekil 4.1: Araştırma Deseni.....	63

KISALTMALAR LİSTESİ

AAMR	: Amerikan Zihinsel Gerilik Birliği
AGTE	: Birleşmiş Milletler
DİE	: Devlet İstatistik Kurumu
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
E-KPSS	: Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı
ICF	: International Classification of Functioning, Disability and Health
ICIDH	: International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
NHRC	: National Human Rights Commission
ÖZİDA	: Özürlüler İdaresi Başkanlığı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
WHO	: World Health Organization

GİRİŞ

2010 yılındaki dünya nüfus hesaplamalarında, dünyada bulunan bir milyardan fazla insanın yaklaşık %15'inin bir engellilik türü ile yaşadığı tahmin edilmektedir. Dünya Sağlık Araştırması engellilik ile yaşayan 15 yaş üstündeki kişi sayısını 785 milyon olarak açıklarken, Küresel Sağlık Yükü tarafından kişi sayısı 975 milyon olarak tahmin edilmektedir. Dünya Sağlık Araştırması'nın çalışmasına göre 785 milyon engelli birey arasından 110 milyon engellinin ciddi zorluklar yaşadığı ifade edilmiştir. Engellilerin yaşadığı zorluklar arasında farklı deneyimler vardır. Bütün engelli bireyler aynı ölçüde dezavantaja sahip değildir. Engelli kadınlar engelli bir erkeğe oranla daha fazla dezavantajlı konumdadır. Engelli kadın hem engelliliğinden dolayı hem de toplumsal cinsiyet ayrımcılığına maruz kalmasından dolayı iki kat daha fazla zorluklar yaşamaktadır (WHO 2011: 30-31).

Türkiye'de 2002 yılında yapılan "Türkiye Özürlüler Araştırması'nda" engellilere yönelik sayısal veriler incelendiğinde, engelli bireylerin toplam nüfus içindeki oranı %12.29 olarak belirtilmektedir. Engelli bireylerde okuma-yazma bilmeyen oranı %36.37 iken işgücüne dahil olmayan nüfus oranı ise %78.29 olarak ifade dilmektedir. İşgücüne katılamayan engelliler içerisinde kadın engelliler %93.29 gibi büyük bir orana sahiptir. Engelli bireylerin tedavi olma durumları incelendiğinde ise, ortopedik, görme ve işitme engellilerde %50'nin üzerinde tedaviler sağlanmıştır. Dil ve konuşma engellilerin tedavi olma oranları %32.92 iken zihinsel engelli bireylerin tedavi olma oranları %42.95'tir. Bütün engellilik türleri içerisinde tedavi olan engelli erkeklerin oranının engelli kadınlardan daha yüksek olduğu belirtilmiştir (DİE ve ÖZİDA 2009: 6-11-15-29).

Bu bölümde; çalışmanın konusu, çalışmanın önemi ve amacı, problem cümlesi, alt problemler, sınırlılıklar ve tanımlar bulunmaktadır.

Çalışmanın Konusu

İnsanlık tarihi kadar eski olan engellilik, günümüzde de önemli bir olgu olarak ele alınmaktadır. Engelli bireyler ayrımcılığa maruz kalmış, toplumdan dışlanmış ve hatta öldürülmüşlerdir. Geçmişten günümüze engelli bireylere karşı olan önyargılar ortadan kalkmamış yalnızca şekil değiştirmiştir. 21. yüzyılda da engelli bireyler eğitim, istihdam, sağlık gibi alanlardan göz ardı edilmekte ve ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Küçümseme, yok sayma gibi sosyal dışlamalar engelli bireylerin toplumla bütünleşmesini, toplumsal hayata katılmasını engellemektedir. Söz konusu engelli kadın olduğunda ise problemler daha da artmaktadır. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı bu noktada engelli kadınları daha fazla etkilemekte ve dışlama, görmezden gelme gibi sorunlar daha da büyümektedir (Özdemir 2010: 1). Engelli bireyler sahip oldukları bedensel farklılıklardan dolayı da toplum tarafından ikincil plana itilmekte ve bu durum engellilik meselesini görünür kılmaktadır (Burcu 2015: 11).

Burcu (2011), engelliliği kültürel bir kavram olarak ifade etmektedir. Çeşitli nedenlerden dolayı bir engellilik türü ile yaşayan bireyin engelliliği, içerisinde bulunduğu sosyo-kültürel çevre tarafından kendisine yüklenen anlamlarda kendini göstermektedir. Engellilik üzerine çalışmalar yapan Tylor; engelliliğin, toplum içerisinde diğer insanların verdiği tepkilerle ilgili olduğunu belirtmektedir. Örneğin, hareket yeteneği kısıtlanan ortopedik engelli bir birey, kamusal alana çıkmak istediği zaman kamusal alanda rampalar, asansörler mevcut değilse ya da ortadan kaldırıldıysa bu durum engelli bireyin hareket kısıtlılığından değil toplumun bir parçası olmasına rağmen toplum tarafından engellenmesi ile ilgilidir. Toplumun engellileri eksik insan olarak görmeleri ve toplumun engelliliğe karşı bu olumsuz tutumları sonucu engellilere yönelik gerekli olan ihtiyaçların karşılanmamasına neden olmaktadır (Aktaran: Burcu 2011: 39).

İnsanların içinde buldukları toplum, insanlar doğdukları günden itibaren çocukların bütün gelişim aşamalarını kontrol etmektedirler. Bireyin yemek yemesi, davranışları, bedensel hareketleri, konuşma düzeni toplum tarafından incelenmektedir. İnsanın dünyaya gelmesiyle beraber bireyler, normal gelişim düzeyinde ya da normal gelişimin tersine engelli birey olarak da gelişimlerini devam ettirebilmektedirler. Normal

gelişiminin aksine büyüyen engelli çocuk, ailesi tarafından koruma altına alınmakta ve çocuk bir baskı altında yetişmektedir. Özellikle bazı aileler tarafından engelli kız çocukları eve hapsedilmekte ve kadınlık normlarını yerine getiremeyeceği düşüncesiyle toplumda bir birey olarak var olmasının önüne geçilmektedir. Aileler engelli kız çocukları üzerinde baskın rol oynamakta, bu durum engelli kadınların kendilerine güvenlerini zedelemekte ve toplumdan uzaklaşmasına neden olmaktadır (Karataş ve Çifci 2010: 148).

Kadınlar da engelliler gibi toplum tarafından ötekileştirilmeye ve toplumdan soyutlanmaya maruz bırakılmaktadırlar. Engelli kadınlar toplumda daha fazla sorun ile karşılaşmaktadır. Böylece hem engelli kadınlar hem de engelli olmayan kadınlar ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Örneğin; engelli kadınlara eğitim imkânı sunulmamakta ve bu da kadınların kamusal alanda görünür olmalarını engellemektedir. İstihdam olanağı sunulmayan engelli kadınlar yoksulluk ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Her alanda ayrımcılığa uğrayan kadınlar kendi istekleri doğrultusunda hareket edememektedirler. Bedensel engeli olan bir erkek ailesi tarafından evlendirilmekte ve erkek için bedensel engeli olmayan kadınlar tercih edilmektedir. Ancak, bedensel engelli kadınların evlenmek istemeleri hoş karşılanmamakta ve toplum tarafından önüne engeller konulmaktadır. Bedensel engelli kadınlar, kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacağı için kocasına iyi bir eş olamayacağı, evinin işlerini yapamayacağı ve cinsel birliktelikte bulunamayacağı düşüncesi ile evlenmelerine karşı çıkılmaktadır. Bu durumda engelli kadınlar yaşamlarının sonuna kadar ailelerinin yanında yaşamak zorunda kalmaktadırlar (Buz ve Karabulut 2015: 27).

Bu çalışma, kırsal alanda yaşayan engelli kadınların, yaşamlarını özel ve kamusal alanda cinsiyetleri üzerinden nasıl deneyimledikleri ve engelli kadınların toplumsal hayata katılımlarında cinsiyetlerine bağlı sorunların neler olduğunu sorgulamaktadır. Engellinin kadın olması durumunda yaşanan sorunlar gittikçe artış göstermekte ve engelli kadının toplum içerisinde bulunması gün geçtikçe daha da sınırlandırılmaktadır. Örneğin, bir engelli erkek tekerlekli sandalyesiyle kamusal alan içerisinde görünür olabiliyorken bir engelli kadının tekerlekli sandalyesiyle kamusal alanda görünür olması çok zordur. Dolayısıyla, kadına yüklenen toplumsal roller, kadın engelli olduğunda daha da etkili olabilmektedir.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Bu araştırmanın amacı, Muş ilinde kırsal alanda yaşayan engelli kadınların, yaşamlarını özel ve kamusal alanda cinsiyetleri üzerinden nasıl deneyimledikleri ve engelli kadınların toplumsal hayata katılımlarında cinsiyetlerine bağlı sorunların neler olduğunu engelli kadınların gözünden ortaya koymak ve bu bulguları betimsel analiz yoluyla analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada, aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Türkiye’de engelliliğin mevcut durumu nedir?
2. Kırsal alanda engellilik ve toplumsal cinsiyet ilişkisi nasıldır?
3. Engellilerde toplumsallaşmayı etkileyen cinsiyete bağlı faktörler nelerdir?
4. Engelli kadınların özel alanda toplumsal cinsiyet rollerine bağlı kısıtları nelerdir?
5. Engelli kadınların kamusal alanda toplumsal cinsiyet rollerine bağlı kısıtları nelerdir?

Araştırmanın çerçevesini, Muş ili Bulanık ilçesinde yaşayan zihinsel engelliler dışında bulunan; ortopedik engelli, dil ve konuşma engelli, görme engelli, işitme engelli kadınlar oluşturmaktadır. Çalışmanın en önemli noktalarından biri engelli kadınların gözünden çalışmanın gerçekleştirilmiş olmasıdır.

Bu çalışmada nitel veri toplama tekniklerinden gözlem formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. 1 Ağustos 2017 – 10 Ağustos 2017 tarihleri arasında, toplumsal cinsiyet bağlamında; kırsal alanda yaşayan engelli kadınların, yaşamlarını özel ve kamusal alanda cinsiyetleri üzerinden nasıl deneyimledikleri ve engelli kadınların toplumsal hayata katılımlarında cinsiyetlerine bağlı etkilerin neler olduğu analizi kapsamında toplamda 13 kadın ile görüşme yapılmıştır. Katılımcılar için 30 yarı yapılandırılmış mülakat sorusu hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme kapsamında engelli kadınlara; engel durumları sebebiyle toplumsal alana çıkması ve çıkamaması, kamusal alana çıkıp çıkmamalarının nedenleri, özel alan içerisinde vakitlerini nasıl geçirdikleri üzerine, araştırmanın temelini oluşturan sorular

yöneltilmiştir. Görüşmeler, her katılımcı için ortalama 1-2 saat sürmüştür. Araştırma sonuçları betimsel yöntemlerle analiz edilmiştir.

Çalışmanın Önemi

Yapılan literatür taramalarında toplumda dezavantajlı konumda bulunan ve ekonomik, sosyal, politik, kültürel dışlanmaya maruz kalan kırsal alandaki kadın engellilerin kendi bakış açıları üzerinden yapılan çalışmaların kısıtlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu anlamda, yapılan araştırma kırsal alanda toplumsal cinsiyet penceresinden kadın engellileri tartışan ilk çalışmalar arasında olması açısından önemlidir.

Toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde kadına verilen roller onları özel alan içerisinde konumlandırmaktadır. Kadınlar hem engelli hem de kadın olmalarından dolayı iki kat daha fazla toplumsal alan olarak nitelendirilen kamusal alandan uzaklaştırılmaktadır (Doğanay ve Henden 2016: 469). Engelli kadınların kamusal alana dâhil olamama ve bundan kaynaklı ekonomik, eğitim, kurumsal etkiler üzerine bir fikir oluşturması ve kırsal alanda engelli kadınların toplumda görünür kılınması açısından, bu çalışma büyük önem taşımaktadır.

Kadın engelliler konusunda yapılacak olan çalışmalara veri kaynağı olması açısından ve toplumsal cinsiyet çerçevesinde engelli kadınlar üzerine eksik verilerin tamamlanması ve bu konudan yararlanmak isteyen kişi(lere) veri kaynağı olması açısından da bu çalışma önemlidir.

Problem Cümlesi

“Kırsal alanda yaşayan engelli kadınlar, yaşamlarını özel ve kamusal alanda cinsiyetleri üzerinden nasıl deneyimlemektedirler?, “Engelli kadınların toplumsal hayata katılımlarında cinsiyetlerine bağlı sorunlar nelerdir?” soruları araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

1. Engelli nüfusuna ulaşmak çok zor olduğu için, özellikle engelli maaşlarının ya da engelli bireye bakan bakıcının bakım parasının kesileceği düşüncesinden dolayı sınırlı sayıda engelli kadın araştırma kapsamına dâhil olmuştur.
2. Araştırma 2 hafta ve toplamda 15 saat ile sınırlıdır.

Çalışmanın Sayıltıları

1. Kırsal alandaki engelli kadınların toplumda ekonomik, eğitim, sağlık gibi alanlara katılmadıkları varsayılmıştır.
2. Kırsal alandaki engelli kadınların kişisel nedenlerden dolayı değil, toplumsal cinsiyete bağlı etkilerden dolayı toplumsal hayata katılmadıkları varsayılmıştır.
3. Araştırmada kullanılacak olan veri toplama araçlarının ve yöntemlerinin çalışmanın amacına yönelik bilgileri toplamada etkili olacağı varsayılmıştır.

Tanımlar

Kırsal alan: Nüfusun yoğunluğu km² başına 150 kişinin altında olduğu kent dışı alanlar kırsal alan olarak adlandırılmaktadır. Kırsal alanlarda ekonomi tarıma dayanmakla birlikte, sosyal ve ekonomik imkânlar yeterince gelişim göstermemiştir (Kut 2013: 109). Özetle, ekonomide tarımın ön planda olduğu, nüfus sayısı bakımından düşük yoğunluğa sahip olan alanlar “kırsal alan” olarak tanımlanmaktadır (Kayıkcı 2009: 23).

Engelli: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü engelliliği bir özür olarak kabul etmekte ve engelliliği; “doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal, sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan kişiler” olarak tanımlamaktadır (DİE ve ÖZİDA 2009: 9).

Toplumsal Cinsiyet: Batılı modeller olan sex ve gender terimlerine karşılık olarak Türkçe cinsiyet ve cins kavramlarını kullanılmaktadır. Türköne, biyolojik olarak dişiliği ve erkekliği ifade etme biçimi olarak cins kelimesini ele almaktadır. Cinsiyet kelimesinin de sosyokültürel özellikleri içerdiğini belirtmektedir (Türköne 1995: 7). Dökmen de, sex için cinsiyet, gender kavramı için de toplumsal cinsiyet kavramlarını kullanmaktadır. Cinsiyet bireyin biyolojisini belirleyen bir kategori iken toplumsal cinsiyet toplumun veya kültürün kadınlara ve erkeklere yükledikleri anlamlardan oluşmaktadır (Dökmen 2004: 3).

Sosyal Dışlanma: Bir toplumda bulunan insanların hem maddi hem manevi açıdan toplumdan uzaklaştıkları, kendilerini destekleyecek, haklarını koruyacak her türlü kurum, kuruluş ve sosyal destekten yoksun oldukları süreç, sosyal dışlanma olarak adlandırılmaktadır. Sosyal dışlanma; eğitim, istihdam, sağlık ve siyaset olmak üzere dört temel bileşenden oluşmaktadır (Ergüden 2008: 6).

Kamusal Alan: Kamusal alan siyasetin yani devletin karşılığı olarak tanımlanmaktadır. Bu terim ilk kez eski Yunan’ da kullanılmış ve siyaset ile kamusal alan birbiri ile özdeşleştirilmiştir. Eski Yunan’da kamusal alan çatışmaların ve özgürlüğün temsili olarak sunulan mekândır (Dağtaş 1999: 158).

Özel Alan: Özel alan, doğal alan yani politik olmayan, aile, evlilik birlikteliklerini içeren, kişisel özgürlük alanı olarak nitelendirilmektedir (Akkirman 2017: 48). Özel alan eşitsizliğin olduğu alan olarak ifade edilmektedir. Özel alan ile ilişkilendirilen ev, siyaset yani kamusal alan gibi görünür değildir ve özel alan toplumsal hayatta karanlık bir alan olarak yer almaktadır (Çetin 2006: 12).

I. BÖLÜM

1. ARAŞTIRMANIN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Engellilik Tanımı

Yıllar boyunca engellilik tanımları engelli bireyler için sosyal entegrasyonu sağlamayan, engellileri dışlayan ve marjinal gruplar olarak ifade etmek üzerine kurulmuşlardır. Engellilik kavramının kapsayıcı olması, ayrımcılık içermemesi, bireylerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi ve yaşam düzeylerinin artırılmasının sağlanması gerekmektedir. Buradaki en önemli nokta engelli bireylerin toplumda görünmez ve homojen bir grup olmadığına farkına varmaktır (Whitehead 2004: 13). Engellilik ile ilgili literatürde birçok tanım vardır ve belirli bir engellilik tanımından bahsetmek mümkün değildir.

Oxford sözlüğünde engellilik “kişinin hareketlerini, duyularını veya faaliyetlerini sınırlayan fiziksel veya zihinsel bir durum” olarak tanımlanmaktadır (www.en.oxforddictionaries.com, 15 Ocak 2018’ de erişildi). Türk Dil Kurumu sözlüğünde ise engelli, “vücudunda eksik veya kusuru olan”, olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr, 15 Ocak 2018’de erişildi).

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü engelliliği bir özür olarak kabul etmekte ve engelliliği; “doğuştan veya sonradan herhangi bir hastalık veya kaza sonucu bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal, sosyal yetilerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, normal yaşamın gereklerine uyamayan kişiler” olarak tanımlamaktadır (DİE ve ÖZIDA 2009: 9).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) engellilik tanımı ise şöyledir: “engellilik (beyin felci, down sendromu, depresyon v.b) sağlık sorunları olan bireylerin (negatif tavırlar, erişilemeyen ulaşım ve kamu binaları, sınırlı sosyal destek gibi) kişisel ve çevresel faktörlerle etkileşimlerinde ortaya çıkan olumsuz durumları ifade eder” (WHO 2011: 3-4).

Birleşmiş Milletlere (BM)’e göre engellilik : “uzun vadeli fiziksel, zihinsel ya da duygusal bozukluklara dahil olmak üzere, çeşitli davranışsal ve çevresel engellerle etkileşimde bulunarak, toplumda tam ve etkin bir şekilde katılımlarını engelleyen” olarak tanımlanmaktadır (BM, <http://www.un.org>, 20 Ocak 2018’de erişildi).

Engellilik tanımı, bireyin gündelik hayattaki ihtiyaçlarını karşılamada zorluklar çekmesine sebep olan fiziksel, zihinsel veya bilişsel bozulmaları kapsamaktadır (ILO 2015, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---ifp_skills/documents/publication/wcms_127002.pdf, 20 Aralık 2017’de erişildi).

Engellilik ile ilgili tanımlar çeşitlilik göstermektedir ve engelliliğin tek bir tanımını yapmak mümkün değildir. Engellilik durumu, doğum öncesinde veya doğum sonrasında birey ya da bireylerin kemik, kas ve sinir sistemlerinde meydana gelen zedelenmeler sonucu hareket yetenekleri kısıtlanan bireyler olarak da tanımlanabilir (Sevgi Engelliler Derneği 2015, <http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/Mu%C5%9F%E2%80%99ta%20Engelli%20Memnuniyet%20D%C3%BCzeyinin%20Ara%C5%9Ft%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1.pdf>, 15 Nisan 2017’de erişildi).

Engellilik karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. Engelli bireylere yönelik üzerinde anlaşma sağlanmış herhangi bir uluslararası bilgi ve belge bulunmamaktadır. Engelliler ile ilgili çalışmaların çoğaltılması, bütün engelli bireylerin verilerine ve yaşam koşullarına ulaşılması sonucu engelli bireylerin toplumsal hayata katılımları ile ilgili yapılacak olan çalışmalara güçlü kanıtlar sağlayacaktır. Ve bu güçlü kanıtlar dünyada yapılacak olan sosyal politikalara katkıda bulunacaktır (Ekenci 2015: 97).

1.2. Konu ile İlgili Kuramsal Yaklaşımlar

Engellilik, sonuçları ve nedenleri ile toplumda bir olgu olarak kendini göstermektedir. İnsanlık tarihi boyunca hem engellilerin engelliliğe hem de toplumun engelliliğe bakış açılarında birbirlerini etkileyecek değişimler meydana gelmiştir. Engelliliğin anlaşılabilmesi için gerekli olan tanımlamalar, engellilere yönelik olarak sosyal politikaların ortaya çıkma sürecini de beraberinde getirmiştir (Okur ve Erdugan 2010: 248).

Tarihi süreç içerisinde toplumlar engelliliği farklı şekillerde ele almışlardır ve bunun sonucunda da iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. Ekonomik ve toplumsal yapılar ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Bu nedenle engelliliği belirleyen yaklaşımlar aynı zamanda ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla ülkeler engelliler ile ilgili yaklaşımları belirlemede önemli rol oynamıştır (Okur ve Erdugan 2010: 248).

Sosyal bilimlerde kuramsal olarak engellilik; medikal model ve sosyal model olmak üzere iki farklı yaklaşımla tartışılmaktadır (Köten ve Erdoğan 2014: 19).

1.2.1. Medikal Model

1800'lü yılların ortalarında tıp ve rehabilitasyon alanında yaşanan gelişmelerle medikal model ortaya çıkmıştır (Arıkan 2002: 2). Özel eğitim kurumları ve hastaneler de medikal model çerçevesinde kurulmuştur ve engelli bireylere hizmet vermektedir (Oğuz 2015: 3). Medikal model engellilerin vücutlarını doğuştan gelen bir bozukluk olarak görmektedir. Engelliler; üretken olmayan, farklı görünen, farklı davranan gruplar olarak ifade edilmektedir. Bu yaklaşım, toplumsal alanda engellileri yok saymak, engellileri ikincilleştirmek ve engellilerin sadece tıbbi boyutlarına (fiziksel, zihinsel, işitme engeli) odaklanmaktadır (Shakespeare 1996: 95).

Medikal model, engelli bireye yalnızca tıbbi müdahalenin yapılmasını ve içinde bulunduğu çevreye uyum göstermesi gerektiğini savunmaktadır. Medikal modelde engelli bireyin güçlü yönleri yok sayılmakta ve eksiklikleri, yetersizlikleri üzerinde

durulmaktadır. Dolayısıyla engelli bireyin çevresinde bulunan engellerin ortadan kaldırılmasından ziyade engelli bireyin kendisini değiştirmesi gerektiği belirtilmektedir (Ergüden 2008: 3).

Türkiye ve dünyadaki birçok ülke tarafından engelli bireyler medikal model çerçevesinde normal ve anormal olarak sınıflandırılmıştır. Ancak bu sınıflandırma ayrımcı davranışları güçlendirmektedir. Medikal model, engelli bireylerin eksik olduklarını ifade etmekte ve farklı insanların da toplumda var olabileceği gerçeğini göz ardı etmektedir (Özgökçeler ve Alper 2010: 37). Medikal modelin bu kabulleri engelli bireyi topluma dahil etmemesinden ve sosyal yönünü göz ardı etmesinden dolayı zamanla eleştirilmiştir (Burcu 2015: 325).

Hindistan Ulusal İnsan Hakları Komisyonu tarafından 1997-1999 yılları arasında bir proje yürütülmüştür. Bu projenin bulgularında; zihinsel engeli bulunan bireylerin, Foucault' un Büyük Hapis olarak nitelendirdiği gibi gözetleme kuleleri, kilitlenmiş hücreler ve çitlerle çevrili mekânlarda yönetildikleri ortaya çıkmıştır. Medikal modelin kısıtlılığını gösteren diğer bir olay ise 2001 yılında Tamil Nau' da meydana gelmiştir. Engellilerin sığınma merkezi olarak kullanıldığı bu mekânda, yataklarına zincirlenen yirmi altı kişi çıkan bir yangında yaşamlarını yitirmişlerdir. Yapılan araştırmalarda yangının ortaya çıkış nedeni; engelli bireylerin hayattan izole edilmesi gerektiği düşüncesi ile hastanenin kundaklanmasıdır (NHRC 2005: 19).

Engelli bireylerin toplum tarafından dışlanması, gündelik yaşamında yardıma muhtaç oldukları düşüncesi, önyargılara ve aşağılanmalara maruz kalmaları medikal model tarafından meşrulaştırılmakta ve medikal model eleştirilere maruz kalmaktadır. Önyargılar ve aşağılanmalar engelli bireylerin kendilerine olan güvenleri zedelenmekte ve bu durum engelli bireylerde ruhsal rahatsızlıklara ve engelli bireylerin intihar etmelerine sebep olmaktadır (Uluocak ve Aslan 2012: 45-46).

Uzmanlar, 19. yüzyıla dezavantajlı gruplar için eşitsizliklerin, ayrımcılıkların ortadan kalkabileceği düşüncesiyle başlamışlardır. Engelliler ve sapıklar gibi toplumu tehdit ettiği düşünülen grupların asimile edilmesi yönünde umutlar beslemişlerdir. Bu

düşünce ile birlikte 19. Yüzyılın sonlarında “Sosyal Darwinizm” ve “öjeni” yani ırkın güzelleştirilmesi felsefesi ön plana çıkmıştır. Sosyal Darwinizm’ in ortaya çıkması ile birlikte uzmanlar engelli insanların tedavilerini, onları iyileştirme umutlarını yitirmişlerdir. Engelli bireylere müdahale edilmemekteydi çünkü müdahale edildiği takdirde doğanın kanununun değişeceği düşünülmekteydi (Mackelprang ve Salsgiver 1996: 8-9).

20. yüzyıla kadar engellilik utanç verici olarak görülmüştür ve engelliler toplumdan dışlanmıştır. 1. ve 2. Dünya Savaşı sonuna kadar engellilerin sağlık konusunda kendi istekleri göz önüne alınmayarak kendi bedenleri üzerinde tedaviler gerçekleştirilmiştir ve birçok engelli birey kısırlaştırılmıştır. Dünya savaşlarından sonra engelli insanların sayısı artmaya başlamış ve sağlık alanında da engellilere yönelik tedaviler yavaş yavaş gelişmeye başlamıştır. Dünyada ortaya çıkan yeni düzen ile beraber yani refah devletlerinin ortaya çıkması ve buna bağlı olarak sosyal hakların artmaya başlamasıyla beraber toplumun engellilere bakış açıları değişmeye başlamıştır. Değişen dünya düzeni ile birlikte sosyal model ortaya çıkmıştır ve tıbbi model eleştirilere maruz kalmıştır. (Altuntaş ve Topcuoğlu 2016: 28-29).

1970-1980’li yıllara gelindiğinde medikal modelin yerine yeni bir modele ihtiyaç duyulmuştur. Bu model, engellinin toplumda var olması gereken hakları konusunda çözümler üreteceği düşünülen sosyal model olarak adlandırılmaktadır (Özgökçeler ve Alper 2010: 37).

1.2.2. Sosyal Model

Engelli bireyler toplumlar tarafından yardıma ve bakıma muhtaç bireyler olarak görülmektedirler. Böylece engelli bireylerin sadece yetersizlikleri göz önünde bulundurularak toplumdaki kimlikleri belirlenmektedir (Meşe 2014: 83).

Sosyal model; sosyal devlet anlayışı çerçevesinde hazırlanan sosyal politikaların, engelli bireylerin de göz önüne alınarak hazırlanması gerektiğini belirtmektedir. Engelli bireyleri sorunlarla karşı karşıya getirmekten ziyade toplumda tam katılım

sağlayabilmeleri için önlerinde bulunan engellerin ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır. Bina tasarımlarında, ulaşımda ve altyapıda mevcut olan engeller/setler ile ilgili düzenlemelerin yapılarak, bunların engelli bireyler için ulaşılabilir/yaşanabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Buradaki en önemli amaç engelli bireyleri, toplumda pasif durumdan aktif duruma getirmektir (European Commission 2002: 21).

Sosyal model, engellilerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri ve başka bir insana bağımlı olmadan yaşayabilmeleri için gerekli olan istihdam, barınma, eğitim gibi hakları olduğunu ifade etmektedir. Buradaki temel nokta, engelliliğin, toplum tarafından inşa edilen ve engellileri toplumdaki dışlayan sistemlerden kaynaklandığını ve ekonomik, sosyal ve politik kuralların yeniden gözden geçirilmesi ve engellilerin de eşit şartlarda yaşamlarını sürdürebilmelerinin sağlanması gerektiğini savunmaktadır (Kurt 2014: 5).

Sosyal model yalnızca engellilik üzerinde değil aynı zamanda eşitsizlik, adaletsizlik ve ayrımcılığa maruz kalan bütün grupları ele almaktadır. Sosyal modelin en önemli amacı da engelliliğe bağlı adaletsizliğin, ayrımcılığın sebebini anlamak ve çözüm odaklı analizler yapmaktır (Albert ve Hurst 2004: 2).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra engelliler ile ilgili temel vatandaşlık hakları üzerine çalışmalar artış göstermiştir. 1970'e kadar ki süreç içerisinde engelliler için yapılacak olan çalışmaların hedefinde savaşta yaralanan ve engelli olan bireyler bulunmaktadır ki bunlar da erkeklerdir. Dolayısıyla 1970 yılına kadar ki zaman diliminde engellilere verilecek haklar kapsamında çocuk ve kadın engelliler ele alınmamıştır (Topcuoğlu 2014: 131).

Engelli bireylerin de herkes gibi vatandaşlık haklarına sahip oldukları belirtilmiş ve engellilerin de vatandaşlık hakkına sahip oldukları Anayasaya eklenmiştir. Ancak engellilerin vatandaşlık hakkı Anayasa ile sınırlı kalmış ve toplumda herhangi bir işleve sahip olmamıştır (Arıkan 2002: 3).

Engelli bireylerin haklarının ihlal edilmesi, yasalarda engelliler ile ilgili uygulamaların yetersiz olması gibi nedenlerden dolayı, Amerika Birleşik Devletleri ve

İngiltere gibi gelişmiş ülkelerdeki engelli bireyler tarafından “Özürlü Hakları Hareketi” ortaya çıkmıştır (Arıkan 2002: 3). Medikal model giderek artan engelli nüfusunun ihtiyaçlarına cevap vermediği düşüncesiyle bu hareket tarafından eleştirilmiştir. Bu hareket, engelli bireylerin ve diğer engellilik hareketlerinin gelişmesine öncülük etmiştir. 1965 yılında, iki kadın Disablement Income Group (Engelli Gelir Grubu) adlı bir gruba girerek sakatlığın ve yoksulluğun arasındaki ilişkiyi vurgulamaya çalışmışlardır. 1972 yılına gelindiğinde ise İngiltere’de Disability Alliance (Engellilik İttifakı) kurulmuş ve hem engelli bireyleri hem de engelli olmayan bireyleri bir çatı altında toplamıştır. Ortaya çıkan bu hareketler sayesinde engelli bireylerin politik mücadelelerinin yanı sıra engelli bireylere ilişkin sosyal ve ekonomik yapılarda da politikalar ortaya konulmasına katkıda bulunmuştur. Bu düşüncenin sonucunda da sosyal model ortaya çıkmıştır. Sosyal model, fiziksel veya zihinsel engelliliğin tedavi süreciyle ilgilenmemektedir. Aksine engellilerin toplum tarafından ayrımcılığa uğraması ve dışlanması ile ilgilenmektedir (Burcu 2006: 62).

Burcu (2015), engelliliğin sadece bireylerde bulunan bozukluklardan kaynaklanmadığını, toplum ve çevreyi de göz önüne alarak engelliliğin açıklanması gerektiğini ifade etmektedir. Buradaki asıl amaç da engelli bireyin toplumda nasıl ve ne şekilde var olduğunu ve bu durumun engelli bireyin kimliğinde nasıl bir etki oluşturduğunu saptayabilmektir (Burcu 2015: 325-326).

Sosyal model engellilik probleminin çevreden kaynaklandığını savunmakta ve bunlar için çözüm yolları aranması gerektiğini belirtmektedir. Bütün binalara yapılması gereken asansörler, köprüler, rampalar, otomatik kapılar ya da engelli bir bireyin de genellikle açabileceği kavanoz kapaklarının tasarımına kadar her şey sosyal modelin amacını belirtmektedir (Ergüden 2008: 4-5).

Sosyal model çerçevesinde Viyana’da 1983 yılında engellilere protez desteği verme kararı alınmıştır. Protez eksik bir organın yerine yapılan yapay bir organdır ve bedensel engelli bireylerin topluma katılımını sağlamak için üretilmiştir. Özellikle savaşta yaralanan ve engelli olan insanlar için iyi bir protez tasarlanması gündeme gelmiştir. Yapılacak olan protezlerin kaliteli olması, kişiye özgü olması, protezin vücut

tarafından kabul edilmesi düşüncesi ile protez üreticisi olan özel sektörlerle işbirliği yoluna gidilmiştir. Buna bağlı olarak bireylerin vücuduna uygun protezin bulunabilmesi için protez ile ilgili kapsamlı bir bilgisayar eksensli protez ağı oluşturulmuştur. Bu ağ; hastanelerin, Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın ve sosyal hizmet kuruluşlarının da kullanabilmesi için açık hale getirilmiştir. Avusturya Standartlar Enstitüsü tarafından engellilere yönelik her türlü kaliteli malzemenin üretilmesi için bir uzman grup oluşturulmuş böylece engelli bireylerin toplumsal hayata katılımları için gerekli olan yapay protezlerin üretimi katlanarak artmıştır (Topcuoğlu 2014: 135).

Ölmezoğlu (2015) toplum tarafından oluşturulan engelin ortadan kaldırılması gerektiğini ve bunun da hukuk aracılığıyla olabileceğini savunmaktadır. Engelli bireylerin engel türleri ve buna bağlı olarak ihtiyaçları da farklılık göstermektedir. Dolayısıyla engelli bireylerin temel ihtiyaçları belirlenmeli ve buna göre çalışmalar geliştirilmelidir. Buradaki amaç engelli bireyi kısıtlamak değil bireyin yeteneklerinin ortaya çıkarılmasını ve buna göre hareket edilmesini sağlamaktır (Ölmezoğlu 2015: 16).

Medikal modelde engelli bireyin güçsüzlüğü ön plandayken sosyal model güçlenme üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla sosyal model çerçevesinde yapılacak olan uygulamalar sayesinde engelli bireyler ikinci bir kişiye ihtiyaç duymadan kendi ihtiyaçlarını giderebilme imkânına sahip olacaktır. Sosyal modelde engelli bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda çözümler üretilmeye çalışılmaktadır (Ergüden 2008: 5). Dolayısıyla medikal modelin teorisi 'kişisel trajedi' ye dayanırken sosyal modelin teorisi ise 'sosyal baskıya' dayanmaktadır (Oğuz 2015: 3).

Bugün birçok sosyolog her iki modelin de birbirini tamamlayan yönleri olduğunu ve ikisinin beraber ele alınması gerektiğini savunmaktadırlar. Engelliliğin bir medikal boyutunun var olduğu inkâr edilmemeli ancak sosyal ve kültürel olarak engelli bireyin toplum tarafından engellenmesi konusunun da ele alınması gerektiği belirtilmektedir (Burcu 2015: 325).

1.3. Engelliliğe Neden Olan Unsurlar

Engelliliğe neden olan unsurlar oluşum durumlarına göre farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır:

- 1) Doğum öncesi unsurlar,
- 2) Doğum sırasındaki unsurlar
- 3) Doğum sonrasındaki unsurlar, olarak özetlenmektedir (Öztürk 2011: 20).

Doğum Öncesi Unsurlar; yorgunluk, stres, akraba evlilikleri, ateşli hastalıklar, alkol, uyuşturucu ve sigara kullanımları doğumdan önce engelliliğe neden olan unsurlar arasında bulunmaktadır (Timur, Ege ve Bakış 2006: 52).

Doğum Sırasındaki Unsurlar; doğum sırasında engelliliğe neden olan unsurlar arasında; bebeğin doğum ağırlığının düşük olması, doğumun sağlıklı bir ortamda gerçekleştirilmesi ve yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmayan sağlık personelleri tarafından gerçekleştirilmesi gibi nedenler bulunmaktadır (Timur, Ege ve Bakış 2006: 52).

Doğum Sonrası Unsurlar; havale, yüksek ateş, beyne zarar veren iltihaplanmalar, çocuk felci, enfeksiyonlar ve zehirlenmeler doğum sonrasında bireyin engelli olmasına neden olan unsurlar arasındadır (Muhcu 2015: 13).

1.4. Engellilik Türleri

Engellilik tanımları bir dizi karmaşıklıklar ve tartışmalar içermektedir. Engellilik ifadesi genellikle bir bireyin; fiziksel, görme, zihinsel, konuşma veya işitme gibi bir engelle sahip olmasının yanı sıra yaşamsal aktiviteleri de sınırlandırılarak toplumdan uzaklaştırılmaya çalışılan bireyler için kullanılmaktadır (DFID 2000: 2).

DSÖ, sağlıkla ilgili durumların tanımlanmasında ortak ve standart bir dil oluşturmayı amaçlamıştır (WHO 2001: 3). DSÖ tarafından ilk kez 1981 yılında ICIDH isimli uluslararası sınıflandırma sistemi oluşturulmuştur. ICIDH sistemi yirmi yıl

boyunca bütün dünyada kullanılmıştır (Çubukcu 2014: 1). İlerleyen yıllarda sınıflandırma ile ilgili tartışmalar yaşanmıştır ve yenilemeler yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır. 2001 yılında DSÖ yapılan yenilemeler sonucunda “İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlığın Uluslararası Sınıflandırılması” (International Classification of Functioning, Disability and Health, ICF) adıyla tekrar yayınlanmıştır (Karademir 2008: 29). Türkiye’de ise engellilik “hasta, özürlü” gibi terimler ile ifade edilmektedir. BM Engelli Hakları Sözleşmesi, ICF sınıflandırmasında; engellilerin dışlanmasını önlemenin temel noktasının “dil” olduğunu belirtmektedir. Türkiye’deki “Özürlülük Ölçütü Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik” ve eklerinin ICF sınıflaması ile uyumlu değildir. Engelli bireylerin tanımlanmasında engelli ifadesi yerine özürlü ifadesi kullanılmaktadır (Bilsin ve Başbakkal 2014: 68). Burada da Türkiye’de belirlenen altı temel engellilik türü ele alınacaktır. Dolayısıyla Türkiye’de Özürlüler Araştırması Sınıflandırılması’nda engellilik:

- 1) Ortopedik engelli
- 2) Görme engelli
- 3) İşitme engelli
- 4) Dil ve konuşma engelli
- 5) Zihinsel engelli
- 6) Süreğen Hastalıklar, olarak sınıflandırılmıştır (DİE ve ÖZİDA 2009: 5).

1.4.1. Ortopedik Engelli

Bireyin el, kol, bacak, parmak ve omurgalarında meydana gelen fazlalık, kısalık, eksiklik, kemik hastalığı ve felç gibi rahatsızlıklar bu grupta bulunmaktadır. Dolayısıyla kas ve iskelet sistemlerinde yetersizliği bulunan kişileri kapsamaktadır. Aynı zamanda trafik kazaları, yüksekte düşme ve işte oluşan kazalar sonucunda da ortopedik engellilik meydana gelmektedir (Besiri 2009: 358).

1.4.2. Görme Engelli

Bireylerin her iki gözünde veya tek gözünde yaşanan görme bozukluğundan ya da görme kaybı yaşayan ve görme kaybı nedeniyle göz protezi kullanan bireyler bu grupta bulunmaktadır (Yumuşak 2014: 3).

Görme kaybı yaşayan bireylerin koku alma, işitme ve dokunma duyularının gelişmiş olduğu savunulmaktadır. Böylece hayatlarında işitme ve koku duyuları ile tecrübeler edinmektedirler (Cumurcu, Karlıdağ ve Almış 2012: 86).

1.4.3. İşitme engelliler

İşitme engelliler kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadırlar: Sağır ve ağır işiten engelliler. Bireyin gündelik hayatında duyu organlarından yararlanması, işitme kaybının 70 db'den daha fazla olması sonucu özel eğitime ihtiyaç duyanlar “sağır” olarak ifade edilmektedir. Ağır işiten bireyler ise gündelik yaşamlarında işitme cihazları ve görsel destekten faydalanmak durumundadırlar. İşitme engelli bireyler konuşmada ve insanlarla iletişim kurmada birçok zorluk yaşamaktadır (Cumurcu, Karlıdağ ve Almış 2012: 86).

1.4.4. Dil ve Konuşma Engelliler

Toplum içerisinde insanlarla iletişim kurmanın en önemli aracı dil ve konuşmadır. Çocuklar 25 aylık olduklarında dil ve konuşma bozukluğu erkenden fark edilerek müdahale edilmelidir. Aksi takdirde konuşmada yaşanan yapısal bozukluklar oluşmakta ve daha sonrasında dil gelişiminde de gerilemelere yol açmaktadır (MEB 2011, http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Engelli%20Bireyler.pdf, 10 Kasım 2017'de erişildi).

Dil ve konuşma engeli; seslerin vurgusunda, tizinde, seslerin çıkarılmasında yani artikülasyonda yaşanan seslerdeki bozukluklardan kaynaklanmaktadır. İşitme engelli bireyler sesleri duyamadıkları için konuşulanları anlamamakta ve bu da onların toplum içerisine katılımını zorlaştırmaktadır. Dil ve konuşma engeli olan bireylerin çıkardıkları sesler anlaşılammamaktadır ve bundan dolayı konuşmaya istekli değildirler. Kavramları öğrenmeleri uzun zaman alabilmekte, jest ve mimikleriyle içerisinde bulunduğu toplumla iletişim kurmaktadır (MEB 2011, http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Engelli%20Bireyler.pdf, 10 Kasım 2017'de erişildi).

1.4.5. Zihinsel Engelli

Zihinsel engellilik yaşamın en erken dönemlerinde kendini göstermektedir. Zihinsel engellilik öz bakım becerilerinde, toplumsal uyumlarda ve toplumla iletişimde yaşanan davranış bozukluklarına neden olmaktadır. Zihinsel engellilik yerine; zeka özü, geri zekalı, zeka geriliği gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Zihinsel engellilik kavramı zamana ve kültürlere göre değişiklik göstermektedir. Amerikan Zihinsel Gerilik Birliği (AAMR 1992), zihinsel engelliliği; bireyin gündelik hayatı içerisinde yapması gereken yeterliliklerin normal olandan çok daha geride kaldığını açıklamaktadır (Demirbilek 2013: 59).

Zihinsel engelliliğin dereceleri psikolojik sınıflandırmada farklılık göstermektedir. Türkiye’de ve Dünyada zeka gelişiminin değerlendirilmesi için araçlar geliştirilmiştir. 1967 yılında oluşturulan Denver Gelişimsel Tarama Testi dünyada en çok kullanılan tarama testidir (Doğan 2006: 3). Türkiye’ de ise 6 yaşından küçük çocuklar için Ankara Gelişim Tarama Envanteri (AGTE) uygulanmakta iken 6-16 yaş aralığındaki çocuklar için Weschler Çocuklar İçin Zekâ Testi uygulanmaktadır (MEB 2015, http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Zihinsel%20Engelliler.pdf, 10 Kasım 2017’de erişildi). AGTE, 1994 yılında Işık Savaşır, Neşe Erol ve Nilhan Sezgin tarafından oluşturulmuştur (Doğan 2006: 19). AGTE, hem bebeklerin hem de çocukların psikolojik gelişimlerini inceleyen, evet, hayır, bilmiyorum şeklinde yanıtlanan 154 maddeden oluşan bir gelişim tarama envanteridir. Zihinsel gelişme riski olan grupların belirlenebilmesi için geliştirilen envanter, anne ya da bakıcılardan alınacak bilgilere göre oluşturulmuştur (Sezgin 2011: 185-186). Böylece zihinsel engellilik; hafif zihinsel gerilik, orta derecede zihinsel gerilik, ağır zihinsel gerilik, ileri derecede ağır zihinsel gerilik olmak üzere sınıflandırılmıştır:

a) Hafif Zihinsel Gerilik

Bu derecede olan bireylerin zekâ puanları 50-55 ile 70 arasında bulunmaktadır. Hafif zihinsel geriliği bulunan engelli bireyler kendilerine verilecek olan destekler ve danışmanlık hizmetleriyle normal sınıflarda eğitimlerini devam ettirebilirler. Bu bireyler

kaynaştırma eğitimi içerisinde bulunmaktadırlar (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2014: 22).

b) Orta Derecede Zihinsel Gerilik

Zekâ puanları 35-40 ile 50-55 arasında ve zekâ yaşları da 6 ile 8,5 yaş arasında olan bireylerdir. Gündelik hayatlarında gerekli olan becerileri bağımsız yapabilmekte veya az bir yardımla ihtiyaçlarını giderebilmektedirler (Demirbilek 2013: 59).

c) Ağır Zihinsel Gerilik

Ağır zihinsel engelli bireylerin, zihinsel fonksiyonlarının kavramları algılama, sosyal uyum sağlamadaki yetersizlikleri ve öz bakım becerilerini yerine getirmeleri yardımlar ve özel eğitim ile sağlanmaktadır (Tunç 2011: 12).

d) İleri Derecede Ağır Zihinsel Gerilik

Zekâ puanları 20-25 puanın altındadır ve yetişkinliğe ulaştıklarındaki zekâ yaşları ortalama 3,5 yaş altında bulunmaktadır. Bu derecede olan zihinsel engelli bireylerin farklı engelleri de bulunabilme olasılığı yüksektir. Gündelik yaşamındaki öz bakım becerilerini bağımsız yapamamakta ve yardımlar yolu ile hareket edebilmektedirler (Demirbilek 2013: 59).

1.4.6. Süreğen Hastalıklar

Kalp-damar hastalığı, cilt-deri hastalığı, kanser hastalığı, ruhsal davranış bozukluğu ve idrar yollarında yaşanan hastalıklar gibi bireyin vücut fonksiyonlarının çalışmasına engel olan ve devamlı olarak tedavi ve bakım gerektiren hastalıklar olarak ifade edilmektedir (Öztürk 2011: 21). Süreğen hastalıklar engellilik türleri arasındadır ancak nitelikleri diğer engel türlerinden ayrı olarak ele alınmaktadır (DİE ve ÖZİDA 2009: 6).

1.5. Dünya’da ve Türkiye’de Engelliler

1.5.1. Dünya’da Engelliler

Dünyada ortalama 500 milyon engelli insanın var olduğu ve bu engelli insanların %80’inin gelişmekte olan ülkelerde yaşadıkları tahmin edilmektedir (Giddens 2012: 332). Engelli bireylerin içlerinde şeytan olduğu, Orta Çağ’da yaygın bir düşünceydi. Bu durumdan dolayı engelli bireylerin yaşam hakları ellerinden alınmıştır. Ortaçağ Avrupa’sında yeni doğan çocuklar herhangi bir engele sahip oldukları saptandıkları zaman şeytanın ortadan kaldırılması gerektiği düşüncesinden dolayı öldürülmüşlerdir. Dolayısıyla topluma katılmak, toplumda görünür olmak isteyen engelliler, içinde buldukları toplumlar tarafından engellenmişlerdir (Sevgi Engelliler Derneği 2015, <http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/Mu%C5%9F%E2%80%99ta%20Engelli%20Memnuniyet%20D%C3%BCzeyinin%20Ara%C5%9F%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1.pdf>, 15 Nisan 2017’de erişildi).

Orta Çağ’da engelliliğe yaklaşımda Doğu ve Batı medeniyetleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. 8. yüzyılda Araplar tarafından Bağdat’ta ve Fas’ta akıl hastalığının Allah tarafından insanlara verildiği düşünülmekteydi. Ancak Batı medeniyetinde akıl hastanelerinin kurulması 15. yüzyıla dayanmaktadır (Altuntaş ve Topcuoğlu 2016: 2).

1550 yılına gelindiğinde engellilerin de topluma katılım sağlamaları konusunda İspanya’da ilk çalışmalar için adımlar atılmıştır. 16. yüzyılda görme engelli bireylerin de eğitim almaları gerektiği fikri neticesinde 1770 yılında Paris’te görme engellilere eğitim imkânı sağlayacak bir okul kurulmuştur. 1784 yılında ise Fransız Profesör Valatin Havy tarafından Fransa’da görme engelli bireyler için görme engelliler okulu kurmuştur. Dünyada bir ilk olan bu okullar sayesinde hem engelli bireylerin de birer vatandaş olduğu fikri oluşmaya başlamış hem de engellilerin toplumda görünür olmaları da sağlanmaya çalışılmıştır (Sevgi Engelliler Derneği 2015, <http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/Mu%C5%9F%E2%80%99ta%20Engelli%20Memnuniyet%20D%C3%BCzeyi>

nin%20Ara%C5%9Ft%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1.pdf, 15 Nisan 2017’de erişildi).

Almanya’ da Hitler dönemine bakıldığında ise engelli bireyler toplumdan yok edilmeye çalışılmıştır. 14 Temmuz 1933 tarihinde çıkan bir yasada engelli bireylerden doğacak olan çocukların da engelli olacağı düşüncesinden dolayı çocuk yapmaları yasaklanmıştır. Tedavileri için hastaneye giden engelli bireyleri bildirmeleri konusunda doktorlara, hemşirelere bu konuda görevler verilmiştir ve engelliler bu şekilde kontrol altına alınmaya çalışılmıştır (Kocaömer 2008, <http://www.engelsizerisim.com>, 25 Ekim 2017’de erişildi).

18. ve 19. yüzyılda sivil toplum kuruluşları engelli bireylerin eğitim, rehabilitasyon ihtiyaçlarını karşılamak için bağışlar yapmışlardır ancak 1900’ lerin ortalarına gelindiğinde engelli bireyler henüz herhangi bir yasal hakka sahip olamamışlardır. Aynı zamanda birçok engelli birey topluma uyum sağlayamadığı gerekçesiyle karantina altına alınmıştır. Böylece bütün yaşamlarını bir enstitüde geçirmeleri için tedbirler alınmıştır. 1900’lerin sonlarına gelindiğinde, medikal model eleştirilmiş ve toplumsal yaşamın da ele alınması kararı alınmıştır. Ele alınan yeni yaklaşım sosyal model olarak adlandırılmıştır. ABD ve İngiltere gibi gelişmiş ülkeler tarafından ortaya çıkan bu yeni yaklaşım çerçevesinde engellilik üzerine yeni tanımlamalar ve politikalar oluşturma yoluna gidilmiştir (Çetin 2017: 99-100).

20. yüzyılın ortalarında Batı’ da bilim, tıp, eğitim ve rehabilitasyon alanında yaşanan gelişmeler ile engelli bireylerin yaşama dair umutlarında artışlar meydana gelmiştir. Çocuk felci ve tüberküloz gibi hastalıklar için geliştirilen aşular sonucunda sakatlıkların azaltılması çalışmaları ile engelli bireyler yaşamlarını devam ettirmeye çalışmışlardır (Wehmeyer 2014: 5-6).

1981 yılı BM tarafından “Dünya Özürlüler Yılı”, 3 Aralık ise “Dünya Özürlüler Günü” olarak ilan edilmiştir. BM, engelli bireyler için on yıllık program hazırlamaktadır. 1983-1992 yılları arasında yapılan engelliler programı, BM tarafından kabul edilmiştir ve

o yıllarda dünyada yaşanan ekonomik sıkıntılardan dolayı 1993-2002 yılları arasında ise “Ulusal Eylem Planı” hazırlanması gerektiği kararı alınmıştır (Karademir 2008: 3).

Kayıtlarda yer almayan birçok engelli birey bulunmaktadır. Dolayısıyla engelliler ile ilgili yapılan araştırmalar toplam engelli insan sayısını tam olarak yansıtmamaktadır (Burcu 2006: 62). Gelişmekte olan ülkelerde; yoksulluk, barınma ve yetersiz beslenmenin engelliliğe sebep olduğu, Dünya Sağlık Örgütü tarafından ileri sürülmektedir. Bir yılda ortalama 250,000 çocuk yoksulluk nedeniyle sebzeerde bulunan A vitaminini tüketemedikleri için görme yetisini kaybetmektedir. Batı’da kemik kırılması gibi yaralanmalar gerçekleştiğinde hastaneler aracılığıyla gerekli önlemler alınabilmekte ancak gelişmekte olan ülkeler için sıradan kemik kırılmaları olanaksızlıklardan dolayı sakatlıkları kalıcı hale getirmektedir (Giddens 2012: 332).

1970’lerde DSÖ engelli oranını %10 olarak belirtmiştir ancak bu rakam günümüzde artış göstermiştir. DSÖ, dünya nüfusunun ortalama % 15’inin yani tahmini olarak bir milyardan fazla insanın bir engellilik türü ile yaşadığını belirtmektedir (WHO 2011: 1). DSÖ tarafından tahmin edilen bu rakamın %80’i gelir seviyesi düşük olan ülkelerde bulunmaktadır. HIV, AIDS, beslenme yetersizliği, savaş yaralanmaları bu ülkelerde engelliliği tetikleyen sebeplerdendir. Gelir seviyesi düşük olan ülkelerde engelli bireyler rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanamamakta ve engelli sayısı giderek daha da artış göstermektedir (Kis 2011: 13). Engelli bireylerin sayısının artış göstermesinin en önemli nedeni, dünya nüfusunun giderek yaşlanmasıdır. Çünkü yaşlı bireylerde kalp-damar, diyabet ve kronik hastalıkların fazla olmasından dolayı engellilik oranı daha yüksektir. Bunun yanı sıra bu ülkelerde oluşan doğal afetler, trafik kazaları, çatışmalar da engelliliği artıran faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (WHO 2011: 2).

Günümüzde İrlanda, Kanada, Amerika ve İsveç gibi dünyadaki birçok ülke engelli bir birey doğduğunda, doğan engelli bireyleri anında ulusal veri tabanlarına kayıt etmektedirler. Engelli birey eğitim, sağlık alanlarından faydalanmak istediği zaman kendileri başvurularını yapmadan vatandaşı olduğu ülke tarafından sağlık, eğitim alanlarındaki gelişimleri izlenmekte ve gerekli destek engelli bireylere sağlanmaktadır.

Böylece engelli bireyler için kamusal alana çıkmada kolaylıklar sağlanmış olmaktadır (Hacıbebekoğlu vd. 2015: 15).

1.5.2. Türkiye’de Engelliler

Dünya’da engelliler ile ilgili hazırlanan yasalar ve uluslararası gelişmeler doğrultusunda Türkiye’de de engellilerin istatistiklerinin belirlenmesi için çalışmalar yürütülmüştür. Türkiye’de öncelikle engelli nüfusu ile ilgili olarak nüfus sayımı yapılmış ve engellilik ile ilgili birkaç sorunun yöneltilmesi ile engelli sayısı bütün nüfus sayısı içerisinde elde edilmeye çalışılmış ancak başarılı olunamamıştır ve bu çalışmanın gerçeği yansıtmadığı düşünülmüştür. 2002 yılına gelindiğinde Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA) ve Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından Türkiye’de engelli istatistiği hakkında bilgi elde edilebilmesi için Türkiye Özürlüler Araştırması gerçekleştirilmiş ve Türkiye’de engelli istatistiği ile ilgili önemli veriler elde edilmiştir (Güngör ve Güneş 2011: 28-29).

Türkiye’de 2002 yılında ÖZİDA tarafından gerçekleştirilen Türkiye Engelliler Araştırması’na göre Türkiye’de engellilerin toplam nüfusa oranı %12.29 olarak kaydedilmiştir. Bu insanların %2.58’i 1,8 milyonu zihinsel, görme, dil ve konuşma, işitme, ortopedik engelliler; %9.70’i yaklaşık 6,6 milyon kişi ise bir süreğen hastalığa sahiptir (Özgökçeler 2006: 235).

Türkiye’de ÖZİDA’ nın engelliler ile ilgili sunduğu veriler, aslında DSÖ tarafından gerçekleştirilen çalışmaların tahminlerini içermektedir. Türkiye’de 1985-2000 yılları arasında yapılan nüfus sayımları çerçevesinde de engellilerin sayıları DSÖ’ ün çalışmalarından elde edilmiştir ancak bu sayımlar engelli rakamını tam olarak sunmamaktadır. Çünkü Türkiye’de toplam engelli sayısı hakkında tahminler yürütülmektedir ve engellilerin sosyo-ekonomik durumları, yaşadıkları sorunlar üzerine geniş bir çalışma mevcut değildir (DİE ve ÖZİDA 2009: 6).

Engellilerin genel durumuna bakıldığında, Türkiye’de engelliler konusunda karşılaşılan en önemli problem, engelli bireylerin sosyo-ekonomik ve demografik

bilgileri değerlendirilecek bir veri tabanına sahip olmamasıdır. Türkiye, engelliler ile ilgili kapsamlı bir çalışmaya ve yeterli istatistiki bilgiye sahip olmadığından dolayı, engelliler konusunda dünyada gelişmiş olan ülkelerin gerisinde bulunmaktadır (Kara 2016: 258).

Sosyal devlet anlayışı çerçevesinde, insanlar vatandaşı olduğu ülkelerde hayatın bütün alanlarından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir. Engelli bireylerin de gündelik hayatlarını sürdürebilmeleri için devlete önemli sorumluluklar düşmektedir ve sınırlı da olsa dünyada engelli bireyler için yasal düzenlemeler yapılmıştır (Şişman 2011: 169).

Türkiye’de 1950 yılında engellilerin toplumda görünür olmasının sağlanması için özel eğitime önem verilmiş ve bu yıllarda Altı Nokta Körler Derneği kurulmuştur (Kara 2016: 252). 1961-1982 Anayasaları ile Türkiye’de engelli bireylere de yasal haklar kazandırılmıştır (Küçükali 2014: 168). Bu gelişmeler ışığında Ankara Üniversitesi’nde Özel Eğitim Bölümü kurulmuş ve engellilerin istihdam olanaklarından da yararlanabilmesi için 1970’ li yıllarda engellilerin çevresine bağlı kalmadan kendi mesleklerini edinebilecekleri ve mesleki donanımlarının artırılacağı ile ilgili eğitim politikaları oluşturulmuştur (Kara 2016: 253).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda herkesin din, dil, ırk, siyasi düşünce, renk, cinsiyet, mezhep olarak eşit olduğu vurgusu yapılmasına rağmen engelli bireyler toplumda sorunlar yaşamaktadırlar. Engelliler başta eğitim olmak üzere ayrımcılık, işsizlik ve bunların sonucu olarak yoksulluk içerisinde bulunmaktadır. Dolayısıyla engelli bireyler toplumun her alanında olumsuzluklar ile karşılaşmakta ve vatandaşlık haklarından faydalanamamaktadır (Hacıbebekoğlu vd. 2015: 18). Türkiye’de alış-veriş merkezleri, kaldırımlar, okullar, hastaneler, devlet kurumları gibi mekânların da engelli bireylere yönelik tasarlanmamasından dolayı engelliler toplumdan dışlanmakta ve bu şekilde yaşamlarını sürdürmektedirler (Sarıgül 2016: 34).

Türkiye’de engellilere yönelik yapılan çalışmalar Avrupa’daki kadar kapsamlı değildir. Ancak yapılan bu çalışmalar engellilerin medikal yönlerinin yanında sosyal yönünü de ele aldığı göstermektedir. Engellilere yönelik önemli eksikliklerden biri de

engelliler hakkında yeterli derecede kuramsal ve ampirik çalışmaların mevcut olmamasıdır. Ülkemizde engellilik alanındaki gelişmelerin ilerleyebilmesi, sosyoloji kavramları ve kuramları çerçevesinde engellilik konusunun ele alınarak çalışmaların artması ile mümkün olabilecektir (Burcu 2015: 333).

II. BÖLÜM

2. TOPLUMSAL CİNSİYET VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ

Cinsiyet, kadın veya erkek olmanın biyolojik yönünü oluşturmaktır. Toplumsal cinsiyet ise, toplumun kadınlara ve erkeklere yüklediği kültürel anlamları ifade etmektedir. Toplumsal olarak üretilen toplumsal cinsiyetin temel kaynağı aile ve ataerkil geleneklerdir. Kültürel anlamlar ile toplumsal cinsiyet rolleri belirlenmektedir. Ataerkil sistem tarafından oluşturulan kadınlık ve erkeklik rolleri biyolojik cinsiyetle aynı düşünülmemekte ve bireyin davranışları ona göre değerlendirilmektedir. Kadınlık ve erkeklik rolleri beraberinde eşitsizliği de doğurmaktadır. Bu eşitsizlikten etkilenenler ise kadınlardır. Kadına yüklenen roller; kendisini sakınması, pasif konumda olması ve korunmaya muhtaç olması üzerinedir. Erkeğin, kadın bedeni üzerinde hakka sahip olduğu, eve ekmek getiren, güç sahibi biri olarak tanımlanması erkeklik rollerini oluşturmaktadır (Bingöl 2014: 108-110).

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları farklı zamanlara ve farklı bölgelere göre değişiklik gösterebilmektedir. Bir toplumun kadından ve erkekten beklediği roller diğer bir toplumda benzer olmayabilir. Buradaki esas unsur kültürdür. Toplumun sahip olduğu kültür tarafından roller belirlenmekte ve buna göre hareket edilmektedir. Bu cinsiyet farkları kadının ve erkeğin yapacağı işleri de belirlemektedir. Örneğin güç ile ilişkilendirilen erkek askere giderken, sabırlı ve daha duygusal olarak düşünülen kadın ise çocuk bakımı ile özdeşleştirilmektedir. Aradaki bu rol ayrımı ideolojiktir ve nesilden nesile aktarılarak devam etmektedir (Pehlivan 2017: 501).

Toplumsal cinsiyet kimliklerinin oluşumunda iktidar büyük bir rol oynamaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde ve aktarılmasında erkeklerin etkisi vardır. Çünkü erkek, iktidar ile ilişkilendirilmekte ve kadın üzerinde hem kamusal alanda hem

de özel alanda hâkimiyet kurmaktadır. Egemen erkek iktidar belirlenen toplumsal normların dışına çıkılmasını reddetmekte böyle bir durum olduğunda ise bireyleri sorunlu, öteki olarak adlandırmaktadır (Erdem 2017: 939). Toplumsal cinsiyet rolleri mekân ile etkileşim halindedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin oluşumunda kadının ve erkeğin rollerinin düzenlenmesinde kamusal alan ve özel alan önemli rol oynamaktadır. Çünkü kamusal alan erkeğe ait, özel alan ise kadına ait olarak nitelendirilmektedir (Tarhan 2017: 98). Eril iktidar oluşturduğu hâkimiyet biçimi ve üstünlüğünü hem özel alan ve hem de kamusal alan ile sağlamaktadır. Kamusal alan resmi kurumlar, kahvehaneler, sokaklar gibi mekânlar ile nitelendirilirken, özel alan hane, ev olarak nitelendirilmektedir. Bu ayrım toplumsal cinsiyet bölünmelerinin temelini oluşturmaktadır. Kamusal alanlar erkeklikle ilişkilendirilmekte ve erkeklerin ortak çıkar alanını oluşturmaktadır. Özel alan ise erkeklerin kadın ve çocukları üzerinde hâkimiyet kurduğu, kadınların da hem eşlerinin hem de çocuklarının bakımı ile uğraştığı alan olarak belirtilmektedir. Erkek kamusal alanda istediği gibi hareket ederken kadın özel alanda kontrol altına alınmakta ve mekânı sınırlandırılmaktadır (Yalçınkaya 2015: 640). Dolayısıyla kadınlık, eğitim, yaş gibi değişkenlerden bağımsız olarak “ev” üzerinden tanımlanmakta ve yeniden üretilmeye devam etmektedir (Bora 2010: 21).

Beden olgusu da erkek iktidarının egemen olduğu bir alandır. Bireyin içinde bulunduğu toplum tarafından beden algısı şekillendirilmektedir. Böylece bedene yüklenen anlamlar, “olması gereken”ler çerçevesinde sosyal olarak inşa edilmektedir. Kadın bedeni geleneksel ataerkil değerler çerçevesinde oluşturularak bedene toplumsal roller yüklenmektedir. Örneğin, kadın bedeni erkeğin soyunun devamını sağladığı ve erkeğe ait olduğu, çocuğun bakımından sorumlu olduğu gibi sosyal anlamlandırmalarla yüklüdür. Bu roller ataerkil gelenekler ve değerlerden oluşmaktadır. Bundan dolayı bir kadının eş ve anne olabilmesi için ergenlik çağına girmiş olması yeterli görülmektedir. Evlilikteki sistemde, bir kadının yapması gereken namusunu korumak iken bir erkeğin yapması gereken de bu namusu denetlemek ve korumak üzerine işlemektedir. Böylelikle kadın bedeni erkek tarafından şiddet ve baskılar yolu ile pasifleştirilmeye çalışılmaktadır (Bilgin 2016: 222-223).

Kadın bedeni üzerinden sağlanan itaat ve kontroller günümüzde modern istismar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ataerkil sistemin kadına biçtiği roller kitle iletişim araçlarıyla sürekli topluma sunulmakta ve devamlılığı sağlanmaktadır. Kadınlar medyada anne, kız evlat ya da sekreter gibi işlerde çalışan, genç, güzel, bakımlı ve eğitimsiz olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla medya, cinsiyet ayrımcılığı yaparak kadını ve kadın bedenini istismar etmekte kadınları birer seks objesi olarak kullanmaktadır (Aydın 2016: 32).

İktidar ilişkilerinin bir parçası olarak oluşturulan engelli/engelsiz, kadın/erkek gibi ikili karşıtlıklar ile öteki algısı oluşturulmakta ve bedenlere çeşitli anlamlar yüklenmektedir. Kadın bedeni eksik, zayıf olarak görülmekte, erkek bedeni ise doğal, üstün olarak kabul edilmektedir. Değersizleştirilmeye çalışılan kadın bedeni engelli kadın olduğunda dışlanmaya, kontrol altına alınmaya daha çok maruz kalmaktadır (Duman ve Doğanay 2017: 11). 2006 yılında Pilow Angel adıyla ABD’ de medyada bir haber yer almıştır. Bu haber, 2004 yılında 9 yaşında Ashley isimli yatağa bağlı engelli bir kadının büyümesini engellemek ve vücudunu kalıcı olarak küçük tutmak ve cinsel gelişimini durdurulmak için yapılan tedaviden bahsetmektedir. Ashley’in göğsündeki yeni doğan tomurcuklar tamamen alınmıştır, hamile kalmaması ve regl olmaması için de ameliyat geçirmiştir. Ashley’in bütün vücudunu kendi istekleri ve düşünceleri doğrultusunda değiştiren doktorları ailesi de desteklemektedir (<http://www.theguardian.com>, Pilkington 2012, 15 Nisan 2018’de erişildi). Ashley’in bedeni engelli bir kadın olduğu için toplum tarafından kabul görmeyen bir bedene sahip olmasından dolayı değiştirilmiştir ve kendilerine göre “normal kabul edilecek bir beden şekline büründürülmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla engelli kadınlar da bedenleri nedeniyle sosyal, ekonomik alandan dışlanmaya ve Ashley’in bedeni gibi denetim altına alınmaya çalışılmaktadır (Duman ve Doğanay 2017: 4).

Connell de, toplumsal cinsiyet ilişkilerini; emek, iktidar ve kateksis yapıları kapsamında ele almakta ve bu üç yapının toplumsal cinsiyet düzeninin veya toplumsal cinsiyet rejiminin ana unsurları olduğunu belirtmektedir. Emek, iktidar ve kateksis yapılarının toplumsal cinsiyet araştırmalarına ve günümüze kadar ki oluşan yapısal

dinamiklerin birçoğuna açıklamalar getireceğini öne sürmektedir (Connell 2016: 152-154).

2.1. Emek

Sanayileşmenin ortaya çıkması ile birlikte modern toplumu ifade eden kamusal alan ve özel alan ayrımı meydana gelmiş ve kadının konumunda kayda değer değişikliklere neden olmuştur. Sanayi ile birlikte işyeri evden ayrılmış, üretimin yeri makineleşen fabrikalara kaymıştır. Kamusal alanda erkekler ekonomide, siyasette daha fazla görünür olmaya başlarken; kadınlara da özel alan içerisinde ev işleri ve çocuk bakımı gibi sorumluluklar yüklenmiştir (Başak, Kingır ve Yaşar 2013: 19). Ancak kadınların özel alan içerisindeki bu emeklerinin karşılığı ödenmemektedir. Kadının eline geçen bir ücret varsa da bu kadının emeği için değil, kadına bir bağış olarak ve emek gücünün devamlılığı için verilmektedir (Savran ve Demiryontan 2016: 93).

Toplum içerisinde bulunan belirli iş tiplerinin insanlar arasında kategorilere bölünmesi cinsiyete bağlı işbölümü olarak ifade edilmektedir. İşleri kategorilere bölerek tasarlanan bu cinsiyete bağlı işbölümü daha sonrasında toplumsal bir kurala dönüşmektedir. Kadınlar ve erkekler arasında ayrıma gidilmekte ve kadının hemşire, sekreterlik gibi işlerde, erkeğin ise mühendislik, doktorluk gibi işlerde çalışması beklenmektedir. Buradaki en önemli ayrımcılık kuralı; kadınların ve erkeklerin birbirinden farklı olarak eğitim almaları veya ustalaşmaları üzerinedir. Eğitim ve ustalaşma gibi mekanizmalar sonucunda teknik bir işbölümü meydana gelmektedir. Dolayısıyla yapılacak olan bir iş başvurusunda erkeğin kadından daha iyi eğitim aldığı veya ustalaştığı düşüncesiyle erkeğin işe alınması kabul edilmektedir (Connell 2016: 154-155). Böylece üretim ilişkileri de ataerkil sisteme göre şekillendirilmiştir. Erkekler değişim değerleri üzerine uzmanlaşmaya başlarken kadınlar da ev ve aile içi işlerden sorumlu tutulmuştur. Böylece kadının emeği değersiz görülmekte ve bu bir emek olarak görülmemektedir (Demircioğlu 2010: 38-40).

Cinsiyete dayalı işbölümü yalnızca işin insanlar arasında bölüştürülmesi değil aynı zamanda işin tasarımını da içermektedir. Üçüncü Dünya'nın ihtiyaçlarına cevap verebilmesi açısından teknolojiye daha ucuz ve daha az yıkıcı yolların aranmasında karşılaşılan nokta ise bir işte tek bir yol olmadığını göstermektedir. Bu nedenle teknolojiye uygun olarak oluşturulan tasarımlar ve pratikler toplumsal tercihleri yansıtmaktadırlar. Endüstri Devrimi'nde Kuzeybatı İngiltere ve İskoçya'da bulunan pamuk fabrikalarındaki dokuma tezgâhları kadınlar ve çocuklar için tasarlanmıştır. Bu da, o zamana kadar bilinmeyen bir iş karşısında kadınların ve çocukların daha uysal olacakları ve üretimi sağlayacakları düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Connell 2016: 158). Devletin sermaye odaklı politikaları ve uygulamaları sonucunda kadın ucuz iş gücü olarak görülmekte ve bu da toplumsal cinsiyetin bir dayanağını oluşturmaktadır (Elnur 2013: 124).

Kadınların işgücüne katılım oranları Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa gibi ülkelerdeki erkek işgücüne katılım oranlarına daha yakındır. Ancak Arap ülkelerinde bu durum korkunç bir oranı yansıtmakta ve erkeklerin işgücüne katılım oranları kadınların oranının yaklaşık beş ile on katı arasında değişmektedir. Düşük işgücüne katılım oranları, kadınların herhangi bir iş ile meşgul olmadıkları anlamına gelmemektedir. Aksine kadınlar ev işinde, çocuk bakımı veya geçimlik tarımda çalışma gibi işler ile meşgul olmakta ve bu emeğinin karşılığında kadına hiçbir ücret ödenmemekte ve kadın emeği görülmemektedir (Connell 2016: 34).

Cinsiyete dayalı iş bölümünde hem kapitalist sistemin hem de ataerkil sistemin rolü büyüktür. Kadınlar, kadına ait olduğu düşünülen daha az gelir getirici işlerde çalışmak için yönlendirilmektedir. Bakıcılık, sekreterlik, öğretmenlik gibi alanlarda çalışanların çoğu kadınlardan oluşmaktadır. Kadınlar bu meslekler ile baskı altına alınmaya, üst kademelerde bulunmalarının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Piyasada herhangi bir durgunluk meydana geldiğinde ise işten çıkarılan öncelikli olarak kadınlar olmaktadır. Bunun nedeni olarak, aile reisinin erkek olduğunun düşünülmesi ve kadının özel alanına geri dönmesinin uygun olacağı gösterilmektedir. Yapılan bu işbölümü ayrımcılıklara ve hakim gücün isteğine göre belirlenmektedir. Kadınların anne ve eş olarak evleriyle ilgilenmeleri düşüncesinin toplumsal olarak her alanda vurgulanması

kadınları değersizleştirmektedir. Örneğin reklamlarda, kumaşların kirlenmesi, cilde zarar veren deterjanların vurgulanması gibi kötü yapılmış malların gösterilmesi ve bu sorunlarla ilgilenmenin gereksiz olduğu düşüncesi ile kadınlarla alay edilmektedir (Savran ve Demiryontan 2016: 147-148-193).

Cinsiyete dayalı işbölümünde karmaşık olan noktalardan bir tanesi de ev işi teknolojisinin medya tarafından sunulma biçimidir. Çamaşır makinesi, bulaşık makinesi ya da bir elektrik süpürgesi hem erkekler hem de kadınlar tarafından çalıştırılabilir ve de kullanılabilir. Ancak satışa sunulan tasarımların birçoğu ev halkı içerisinde yalnızca tek bir kişinin kullanımına göre sunulmaktadır. Bundan dolayı reklamlarda elektrik süpürgesini kullanırken gülümseyen ve bundan hoşnut olduğunu gösterirken erkeklerin değil kadınların resimleri kullanılmaktadır. Dolayısıyla iktidar erk tarafından cinsiyete dayalı işbölümü ile kadının özel alanda konumlandırılması ve görünmeyen emeği ile meşgul olması meşrulaştırılmaktadır (Connell 2016: 158).

Kadının görünmeyen emeği “duygusal emek” kavramı ile açıklanmaktadır. Toplumsal iş bölümünde piyasa dışı iş olarak nitelendirilen özel alan işleri kadınlara yüklenmekte ve hiçbir ücret ödenmemektedir. Bu emek, kadının kocasına ve çocuklarına sunmuş olduğu duygusal bir emek olarak ifade edilmektedir. Duygusal emeğin işe başlama ve işi bitirme saatleri belli olmadığı ve piyasaya hiçbir katkısı olmadığı düşünüldüğü için kadın emeği göz ardı edilmektedir. Kadınların özel alan içerisinde harcadığı emeğin birçoğu çocuk bakımı üzerinedir. Annelik rolünün bütün toplumlarda kutsal olarak belirtilmesi, çocuğun bakımının kadına yüklenmesine neden olmuştur (Aldemir 2016: 8-14). Türkiye İstatistik Kurumu’nun (2017) yaptığı Aile Yapısı Araştırması’nda 0-5 yaş arasındaki çocuk bakımının %86,0 ile anneler tarafından, %7,4 ile anneanesi veya babaanesi tarafından üstlenildiği sonucuna ulaşılmıştır. Çocukların %2,8’inin ise bakımı kreş veya anaokulları tarafından sağlanmaktadır (<http://www.tuik.gov.tr>, 16 Nisan 2018’de erişildi). Ancak verilen istatistiklerde babanın bakımı üstlenmesine dair herhangi bir veri bulunmamaktadır. Dolayısıyla kadınların çocuk bakımı ile ilgilenmesi kadınların işgücüne katılımının önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır (Aldemir 2016: 14).

Kadınların özel alandaki ücretsiz emeği kadının yalnızca işgücüne katılımını engellemekte aynı zamanda kendisini sağlık, bedensel ve ruhsal yönden dinlendirmesine, kendisine ilgi ve bakım göstermesini engellemekte ve bunlara zaman ayıramamaktadır. Bu da kadının ev içi işleri yapmasında devamlılığı sağlamakta ve kendi gelişimi için herhangi bir çalışma gerçekleştirememektedir. Sonuç olarak kadınlar erkeklere oranla her alanda daha fazla zaman harcamaktadırlar. Harcadıkları zaman ile kendi bakımlarını, sağlıklarını da ertelemek durumunda kalmaktadırlar. Bu eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ancak erkeklerin de özel alan içerisinde etkin katılımı ile sağlanacaktır (Gelmez 2014: 28-31).

2.2. İktidar

İnsan, doğaya hükmetmeyi öğrenmeye başladığı günden günümüze kadar ki süreç içerisinde doğayı bir nesne olarak görüp egemenliği altında tutmaya çalışmaktadır. Kendisinin bu üstünlüğü elde etmesi ile nesneleştirdiği canlı ve cansız varlıkları yok etmek yerine kendi amaçları doğrultusunda kullanmakta ve köleleştirme hakkına sahip olduğunu düşünmektedir. Bu iktidar sürecinde iktidarı elinde bulunduran kişi, diğer kişi veya kişilerin özgürlüğünü kısıtlamaya hatta elinden almaya çalışmaktadır (Gödelek 2005: 99).

Dünyada ortaya çıkan ilk devletlerin yöneticileri ataerkil sistem üzerine kurulmuştur. Bu sistem içerisinde güç erkeğin elinde bulunmaktadır. Bir yanda gücü elinde bulunduran bir grup diğer yanda ise güce sahip olmayan grup bulunmaktadır. Yöneten ve yönetilen ayrımı ile devletler yönetilmektedir. İktidar konusu toplumsal cinsiyet bağlamında ele alındığında ise, kadın ve erkek arasındaki hükmetme ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Ataerkil düzendeki hükmetme ilişkisi öncelikli olarak ailede başlamaktadır ve yöneten erkek, yönetilen ise kadın olmaktadır. Erkek, evin reisi olarak kabul edilmekte ve kadının doğurganlığını, üretimini denetlemektedir. Aile içerisinde kadınlar boyun eğmeyi, erkekler ise hükmetmeyi öğrenmektedirler (Aydın 2016: 16-17).

Toplumsal yapı insanlar doğdukları andan itibaren erkeklere ve kadınlara farklı farklı roller vererek onları toplum içerisinde sınırlandırmaktadır. Erkekliliği başarı, güç ve

hakimiyet sahibi gösteren eril sistem; kadınları ise güçsüz, yumuşak olarak nitelendirmektedir. Bu şekilde verilen rolleri yerine getirmeyen kadınlar ve erkekler toplum içerisinde namus, tehdit, tecavüz, susturulma, toplumdan dışlanma, şiddet gibi sosyal normlarla cezalandırılmaktadırlar. Burada bir otoriteye sahip olan kişi ise erkektir ve kadın ise öteki olarak gösterilmektedir. Erkek iktidarının egemen olduğu toplumda kadın baskı altına alınmakta ve ötekileştirilmektedir (Ada 2015: 16-17).

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde ortaya konulan bütün bu unsurlar, kültür(ler) aracılığıyla yeniden üretilmeye devam etmektedir. Örneğin, Katolik hiyerarşisi boşanmanın önünün açılması sonucu bu durumu kendi lehlerine çevirmek için kadınlara saflık, uysallık gibi anlamlar yüklemektedir. Erkeklik algısı güç dengeleri ve toplumsal ilişkiler yolu ile sürekli yeniden üretilerek sunulmaktadır. Temel amaç, kadınların tabi olmasını devam ettirmek, erkeklerin ise iktidarına zarar gelmemesi için destek sağlamaktır. Bütün bir sistem aslında erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliği üzerine konumlandırılmaktadır. (Connell 2016: 166).

Ataerkil sistem içerisinde yaşanan bu toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile kadınlar hep ikinci plana itilmişlerdir. Ekonomide, toplumsal hayatta, siyasal alanda kadının konumu hep erkekten sonra gelmektedir. Erkeğin sosyal hayatta yer edinmeye çalışması kadına baskı ve şiddet sağlaması ile olmaktadır (Çelik 2008: 52). Erkek ideoloji üstünlüğüne yerleştirilmeye çalışılan ve medya tarafından bireysel sapkınlık olarak sunulan tecavüz ve taciz de bir şiddet, iktidar biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Silah ve savaş tekniklerinin erkeklerin elinde olması bir rastlantı değildir ve buradaki temel unsur güçtür. Bu güç ilişkisi kurumların ve kurumların örgütlenme biçimlerinin temel bileşenlerini oluşturmada kullanılmaktadır. İktidar, kurumlarda veya bir evde kazançların dengeli dağılımı veya kazançların eşitsiz dağılımı olabilmektedir. Örneğin; üniversite yöneticileri, bakanlıklar, kurum yöneticileri erkeklerden oluşmaktadır ve bu kurumlar kadınların üst düzeylerde çalışmasını önleyecek biçimde düzenlenmektedir (Connell 2016: 165).

Sembolik iktidar ve şiddet eril sistemin onayı ve katkısı ile işlemektedir. Bu yüzden şiddet ve sembolik iktidar ancak bu eril tahakkümün arkasında yatan toplumsal

koşulların değiştirilmesi ile ortadan kaldırılacaktır. Eril tahakkümün devamlı işlemesi evlilik süreciyle de desteklenmektedir. Kadınlar bu süreç içerisinde edep terimi ile tanımlanmakta ve cazibelerini kullanarak kendi değerlerini korumak için zorlanmaktadırlar. Bu durum, eril tahakküm tarafından kadınları değersiz kılmaktadır (Erşen 2015: 34).

2.2. Kateksis

Connell; herhangi iki bireyin birbirleriyle olan duygusal ilişkilerinin etrafında örgütlenmesini “cinsel toplumsal ilişkiler” olarak ifade etmekte ve bu örgütleyen yapıya ise “kateksis yapısı” adını vermektedir. Kateksis yapısında önkoşul cinsel farklılığın olmasıdır. Buradaki farklılığın içerisinde toplumsal ilişkiler daha yoğundur. Heteroseksüel bir kadın ve heteroseksüel bir erkek arasındaki fark birbirlerine eşit olmamayı göstermekte ve heteroseksüel bir kadın heteroseksüel bir erkek tarafından farklı bir nesne olarak görülmektedir. Örneğin, hem erkek dergilerinin hem de kadın dergilerinin kapak resimlerinde kadınlar bulunmakta ve dergilerdeki kadın resimleri arasında yalnızca giyinme ve poz verme şekilleri farklılık göstermektedir. Buradaki temel nokta erkeklerde daha arzu edilebilir bir ilgiden ziyade iktidar unsuru daha ağır basmaktadır. Kadınlar heteroseksüelliğin bir nesnesi olarak cinselleştirilerek aslında moda denilen şeyin aksine, giysiler ile bir kadın bedeninin standartlaştırılması yoluna gidilmektedir (Connell 2016: 171- 173).

Sanayileşmenin ortaya çıkmasıyla birlikte kitle iletişim araçları da dünyada yaygınlık göstermeye başlamıştır. Değişen dünya düzeni üzerinde ABD ve Avrupa etkin bir rol oynamaktadır ve toplumsal cinsiyet değerlerinin nasıl olması gerektiği üzerine fikirlerini medya aracılığıyla diğer coğrafi bölgelere de iletmektedirler. Kadının cinsel açıdan cazibeli ve çekici olması erkeğin ise iktidar sahibi olması gibi üretmiş olduğu erkeklik ve kadınlık kalıplarını küresel standart haline getirmektedir. Küresel medya aracılığıyla, sinema yıldızları ve pop yıldızlarının 90-60-90 vücut ölçülerine sahip olmaları gerektiği aşılansmaktadır ve bununla bir güzellik standardı oluşturulmaktadır (Elnur 2013: 123).

Günümüz tüketim toplumunda beden, yaşam tarzının, kozmetiğin, diyetin en önemli odak noktasını oluşturmaktadır. Bu tüketim alanlarının işleyebilmesi için de belirli standartlarda beden üretilebilmesi için projeler geliştirilmiştir. Bu aynı zamanda modern olmanın aracı olarak da sunulmaktadır. Oluşturulan beden algısı kadınlar üzerinde sunulmakta ve buna cinsel söylemler de eşlik etmektedir. Kadın bedenine yapılan bu müdahale kadının seksi olarak adlandırılmasıyla sonuçlanmaktadır (Bilgin 2015: 317).

Kadınların kusursuz bir beden imajına ve ideal vücut ölçülerine sahip olmaları gerektiği düşüncesi reklamlar ve güzellik yarışmaları ile de topluma sunulmaktadır. Kapitalist sistemin tüketim yollarından biri olan moda ile kadınların bedenleri standartlaştırılmakta ve modaya uyum sağlamadıkları durumda da kendilerinin toplumdan dışlanacakları korkusuna kapılmaktadırlar. Bu nedenle, kadınlar ortaya çıkarılan beden algısına uymaya çalışmakta ve modayı elinde bulunduranlar tarafından bir egemenlik aracı haline getirilmektedirler (Özdemir 2016: 248).

III. BÖLÜM

3. TOPLUMSAL CİNSİYET VE ENGELLİ KADIN

3.1. Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Tarihsel süreçte “biyoloji kaderdir” ibaresinin eleştirilmesi üzerine toplumsal cinsiyet ve cinsiyet kavramları ortaya çıkmıştır (Butler 2010: 50). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet kelimelerinin ayrımı ortaya çıkmadan önce kadın ve erkek eşitsizliği genellikle biyolojik farklılıklar ve cinsel farklılıklar ile anlamlandırılmıştır. Biyolojik farklılıkların olması toplum tarafından da bunun normal olarak algılanmasını sağlamıştır. Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet kelimelerinin ayrımına varıldığında; kadınlık ve erkeklik kimliklerinin aslında tarihsel, kültürel ve siyasal olarak kurulduğuna, biyolojik olarak bir ayrım olmadığı sonucuna varılmıştır (Şenel 2014: 10).

Türköne, batılı modeller olan sex ve gender terimlerine karşılık olarak Türkçe cinsiyet ve cins kavramlarını kullanmaktadır. Türköne, biyolojik olarak dişiliği ve erkekliği ifade etme biçimi olarak cins kelimesini ele almaktadır. Cinsiyet kelimesinin de sosyokültürel özellikleri içerdiğini belirtmektedir (Türköne, 1995: 7-8). Dökmen, “sex” için cinsiyet, “gender” kavramı için de toplumsal cinsiyet kavramlarını kullanmaktadır. Cinsiyet bireyin biyolojisini belirleyen bir kategori iken toplumsal cinsiyet toplumun veya kültürün kadınlara ve erkeklere yükledikleri anlamlardan oluşmaktadır (Dökmen 2004: 3).

Ann Oakley (2015), cinsiyeti biyolojik bir terim olarak; toplumsal cinsiyeti ise psikolojik ve kültürel bir terim olarak adlandırmaktadır (Oakley 2015: 151). Bora (2010), kadınlığın ve erkekliğin biyolojik olarak bir ayrımından bahsedilebildiğini belirtmektedir.

Fakat toplumsal olarak üretilen ve uygulamaya konulan bir kadınlık ve erkeklik ayrımı vardır ki, bu “toplumsal cinsiyettir” demektir (Bora 2010: 37).

Kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönü cinsiyet (sex) terimi ile ifade edilmektedir. Toplumsal cinsiyet (gender) ise kadınlara ve erkeklere toplum tarafından yüklenen anlamlar ve beklentilerdir. İki kavramı birbirinden ayrı tutmak imkânsızdır. Toplumun kadından ve erkekten beklediği davranışlar ve tutumlar kadının ve erkeğin cinsiyetinden bağımsız değildir. Toplum, kadınlık ve erkeklik üzerine kurmuş oldukları rollerden herhangi bir sapmayı hoş karşılamamaktadır. Dolayısıyla birey toplum tarafından dışlanmamak için gerekli görülen rolleri çocukluktan itibaren kabul etmekte ve bu rollere uymak zorunda bırakılmaktadır (Çıtak 2008: 4-5). Dünya’da İngiltere’de, Türkiye’de ya da Japonya’da kadınlara ve erkeklere verilen rollerde farklılıklar mevcuttur. Toplumsal cinsiyet penceresinden oluşturulan roller farklı tarihsel zamanlarda değişim gösterdiği gibi yaşa, kültüre ve eğitim durumuna göre de değişiklik göstermektedir (Gür ve Bayramoğlu 2018: 230).

Kadın ya da erkek kimliği birey doğduğu andan itibaren toplum tarafından belirlenmektedir. Bireyler doğdukları andan itibaren toplum tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde belirli davranış kalıpları içerisine getirilerek büyütülmektedirler. Bireylerin kıyafetleri, iletişimi, yürüyüşü gibi davranış halleri kadınlardan ve erkeklerden farklı şekillerde beklenmektedir (Topal 2012: 5). Toplum, içinde bulunduğu, sahip olduğu değerler ve kültürler ile kadın ve erkeği belirli kalıplar içerisine sokmaktadır. Toplum, kadının ve erkeğin konumunu, nasıl davranması gerektiğini, değer ve yargılarını belirlemektedir. Dolayısıyla kadının ve erkeğin sahip olduğu roller ve yaşama biçimleri toplumsal yapının ortaya koymuş olduğu rollere göre şekillenmektedir. Buradaki rol kavramı, belirli statülere atfedilen toplumsal beklentileri ortaya koymaktadır. Toplumsal cinsiyet rolü ise toplum tarafından tanımlanan ve bireylerin yerine getirmesi gerektiği düşünülen ve cinsiyet ayrımcılığı ile ilişkili olan bir grup beklentisidir. Erkek için erkek gibi ve erkeksi, kadınlar için ise kadın gibi ve kadınsı kavramları ve davranışları toplumsal cinsiyet rolleri olarak uygun görülmekte ve bu şekilde adlandırılmaktadır (Seçgin ve Tural 2011: 2447). Kadınlar, toplumda “öteki” olarak nitelendirilmekte ancak

erkeklik için böyle bir kullanım söz konusu olmamaktadır. Oluşturulan bu “öteki” kavramı ile cinsiyet eşitsizliği ortaya çıkmaktadır (Bora 2010: 47).

Toplumda kadınlık ve erkeklik normları ile kalıp yargılar, önyargılar oluşturulmuştur. Toplum tarafından oluşturulan olumlu ve olumsuz tutumlar; kadının ve erkeğin çalışma şeklinde, eğitiminde, sosyal ilişkisinde ve karşı cinsle olan ilişkilerinde etki sahibidir (Batga 2014: 8). Kadına ve erkeğe özgü olduğu düşünülen davranışlar vardır ve bunlar; kadın için kadınsı (feminen) erkek için ise erkeksi (maskülen) olarak ifade edilmektedir (Altın 2014: 3). Kadının güzel, bakımlı, sağlıklı olması ve bunun yanı sıra iyi bir anne, iyi bir eş, hamarat olması kadınlık normlarına işaret etmektedir. Erkeğin rollerin de ise iktidar sahibi, eve para getiren, güçlü ve başarılı olmasının altında erkeklik normları yatmaktadır (Dökmen 2009: 1).

Oppong ve Abu (1985), kadınlığı toplumsal cinsiyet çerçevesinde yedi temel rolde ele almaktadırlar: Annelik, eş olma, ev kadınlığı, akrabalık, mesleki, topluluk ve bireylik olarak yedi temel rolden bahsetmektedir:

Annelik rolü, aile içerisinde çocuğun bakımının sağlanması, yetiştirilmesi ve topluma kazandırılmasından sorumlu kişi kadındır.

Eş olma rolü, eşin rahat ettirilmesi, onun isteklerini yerine getirmesi toplum tarafından kadına atfedilmektedir.

Ev kadınlığı rolü, kadının evdeki bütün işlerden sorumlu olmasına işaret edilmektedir.

Akrabalık rolü, toplum tarafından kadının akraba topluluğu içerisinde oynaması gereken rollerin belirlenmesidir.

Mesleki rol, kadının emeğinin karşılığını aldığı ve bir gelirinin olduğu roldür. Ancak kadının esas mesleki rolü ev kadınlığı olarak görülmektedir.

Topluluk rolü, özel alan dışında kadının dini grupta ve dernek üyeliklerinde gerçekleştirmesi gereken rollerden oluşmaktadır.

Bireylik rolü, bu rol kadının boş zamanlarında ve arkadaşlık ilişkilerinde ortaya çıkmaktadır. Ancak bireysel rol, topluluk rolü çoğunlukla kadından beklenen roller arasında bulunmamaktadır (Aktaran: Kamanlıoğlu 2007: 160-161).

Kadınlara özel alanda yapması için verilen bu roller kadınların doğal görevleri olarak nitelendirilmekte böylece kadınlar ötekileştirmekte ve kamusal alandan yok sayılmaktadır. Kadının özel alanda üretmiş olduğu ürünler, herhangi bir gelir getirmediğinden dolayı göz ardı edilmekte, kamusal alanda kadın emeği değersizleştirilmekte ve “niteliksiz iş” olarak nitelendirilmektedir (Gür ve Bayramoğlu 2018: 231-232-242).

Ataerkil toplumun belirlemiş olduğu erkeklik rolleri ise; güçlü olan, eve ekmek getiren, başarılı olan ve iktidar sahibi olan kişi olarak nitelendirilmektedir. Erkeğin kamusal alan ile ilişkilendirilmesi erkek egemenliğini ön plan çıkarmakta, toplum tarafından pekiştirilmekte ve hafızalara kodlanmaktadır (Çelik 2016: 1-3).

Bu roller, neredeyse bütün kültürlerde hem kadınların hem de erkeklerin yaşam şekillerini belirlemektedir. Ancak kadına verilen rollerde kadın, eşitsizliğe ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Buradaki en temel eşitsizlikler ise ekonomide, sağlıkta, eğitimde, siyasette karşımıza çıkmaktadır (Buz ve Karabulut 2015: 30).

3.2. Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinden Engelli Kadınlar

Dünyadaki kadın hareketi olan feminizm ve feminist söylemlerin çalışmalarında hem kadın olmak hem de engelli olmak üzerine sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Dünyada yaklaşık olarak 300 milyon engelli kadının var olduğu tahmin edilmektedir. Engelli kadınlar ile ilgili yapılan çalışmaların az olması engelli kadınların toplumda göz ardı edildiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Dünyadaki değişimler ve engelliler üzerine

çalışmaların yapılmaya başlanması ile feminizm hareketi çerçevesinde de, literatüre çalışmalar kazandırılmıştır. Marston (1997), Morris (1991), Odette (1994), Hall (2002), McFadden (2001)'in ve daha birçok kişi feminist engellilik çalışmalarına örnek gösterilebilmektedir. Feminist çerçevede engelli kadınlar ile ilgili çalışmaların yapılmasının amacı; çalışmaların cinsiyet, beden, kimlik ve bedenin rolü üzerindeki çözümlenmelerinin ortaya çıkarılması ve toplumsal karmaşıklıkların açıklanmasıdır (Kamanlıoğlu 2007: 134-136).

Toplumlar bireylerin fiziksel görünümüleriyle çok fazla ilgilenmektedirler. Toplumdaki bireye saygı duyulması beden imajı ile oluşturulmaya çalışılmaktadır. Beden imajı toplumun algısı, beklentileri ve verdiği tepkiler ile ölçülmektedir. Bu da yabancılaşmayı engeller ve insanların sosyal yaşamda bir araya gelmesine ve bireyin kendisini iyi hissetmesine katkı sağlamaktadır. Birçok toplumda erkekler güç ve başarı ile kadınlar ise çekici olmalarıyla değerli görülmektedir. Kadın olmak toplum içerisinde bir dezavantajlılık iken engelliliğin de bir araya gelmesiyle engelli kadınların “ideal gerçek kadın” imajına sahip olmadığı düşünülmektedir. Tekerlekli sandalye, koltuk değneği gibi aletleri kullanan engelli kadınların vücut özellikleri ile ilgili beklentiler farklılaşmaktadır. Bu durum engelli kadınların toplumda kusurlu, kadınsı olmayan, aseksüel olarak nitelendirmesine neden olmaktadır. Engelli kadınların yaşam doyumları etkilenmekte ve bu da mutsuz olmalarına yol açmaktadır (Purutçuoğlu ve Aksel 2017: 428-430).

Odette (1994)'nin yapmış olduğu çalışma da engelli kadınlar üzerine yapılan sınırlı çalışmalardandır. Odette bu çalışmasında; engelli kadınların toplumda göz ardı edilmesi ve yaşadıkları zorluklara odaklanmaktadır. Toplumsal alanda kadınlar bedenleriyle ön plana çıkarılmaktadır. Toplumun belirlemiş olduğu kadın bedenine sahip olunmadığında kadınlar toplumdan dışlanmaktadır. Kadınlar üzerinde oluşturulan beden algılarına engelli kadınlar, aileleri ve toplumda üretilen mesajlar yolu ile maruz kalmaktadırlar. Gelen bu mesajlar sonucunda engelli kadınlar “normal” bedene benzemek için; bedenlerini gizlemekte veya bedenlerinin şeklini değiştirmeye çalışmaktadırlar. Engelli kadınlar bendelerini değiştirmek ya da iyileştirmek için kozmetik cerrahinin

tedavisine başvurmaktadırlar. Toplum ve aileler tarafından kabul görülen “ideal” vücut algısı ameliyatlar aracılığıyla arzu edilebilir hale getirilmektedir (Odette 1994: 41-42).

Geçmişten günümüze kadar engelli bireylere karşı toplumlar olumsuz tutum ve davranışlarda bulunmuşlardır. Engelli bireylerin eşit şartlar altında toplum içerisinde yaşamaları gerekirken birçok engeller ile karşılaşmaktadırlar. Engellilik ve cinsiyet konuları bir araya geldiği zaman olumsuzluklar iki kat daha artmaktadır. Bütün toplumlarda eş cinsellerden sonra en fazla dışlanan grup kadınlardan oluşmaktadır. Engelli grup içerisinde de kadın engelliler daha fazla dışlanmakta ve şiddete maruz kalmaktadırlar. Kadınlar da engelli bireyler gibi toplumda birçok engeller ile karşılaşmakta, ötekileştirilmekte ve toplumdan soyutlanmaya maruz kalmaktadırlar. Engelli kadınlar aileleri ve toplum tarafından eğitimden, rehabilitasyondan, ekonomik, sağlık gibi alanlardan dışlanmaktadır. Kamusal alanda görünür olmak istediği zamanda ise işveren tarafından fiziksel görünümünden dolayı tercih edilmemekte ve psikolojik şiddete maruz kalmaktadır (Özdemir 2010: 9 -10). Bunlar engelli kadınlar için sınırlı rol modelleridir. Engelli erkekler, engelliliğin sosyal engellemelerine karşı koymak için “güçlü” erkeklik rollerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Ancak engelli kadınlar için böyle bir durum söz konusu olmamaktadır. Engelli kadınlar ise kadına verilen üreme gibi rolleri yerine getirmede yetersiz görülmektedir (Brooks ve Deegan 1981: 6).

Toplumun kadına yüklediği annelik, kadınlık, eş olma, mesleki, topluluk ve bireylik rolleri, kadın engelli olduğunda hayatın her alanında daha büyük sorunlar yaşamakta ve engelli kadınları güçsüzleştirmektedir. Engelli kadınların bu rolleri yani “kadınlığın gereklerini” yerine getiremeyeceği düşünülmektedir. Neredeyse bütün toplumlarda kadına yüklenen bu roller eşitsizliği de beraberinde getirmekte ve engelli kadınları toplumdan yok saymaktadır (Özdemir 2010: 39-40). Ataerkil sistem içerisinde kadınlara kendisine verilen rolleri yaşaması gerektiği öğretilmiştir. Kadının rolleri tamamen aile içerisinde olması gerektiği üzerine temellendirilmiştir. Engelli kadınlar da bu rollerden daha fazla etkilenmekte ve bir çok ayrımcılığa maruz kalmaktadır (Karataş ve Çifci 2010: 150).

Her alanda ayrımcılığa uğrayan kadınlar kendi istekleri doğrultusunda hareket edememektedirler. Bedensel engeli olan bir erkek, ailesi tarafından evlendirilmekte ve erkek için bedensel engeli olmayan kadınlar tercih edilmektedir. Ancak, bedensel engelli kadınların evlenmek istemeleri hoş karşılanmamakta ve toplum tarafından önüne engeller konulmaktadır. Bedensel engelli kadınlar, kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacağı, kocasına iyi bir eş olamayacağı, evinin işlerini yapamayacağı ve cinsel birliktelikte bulunamayacağı düşüncesi ile evlenmelerine karşı çıkmaktadır. Bu durumda engelli kadınlar yaşamlarının sonuna kadar ailelerinin yanında yaşamak zorunda kalmaktadırlar (Buz ve Karabulut 2015: 27-38).

Kadınların genel olarak ikincil plana atılmalarının yanı sıra kadına bir de engelli olma hali eklendiğinde kadın toplumsal cinsiyet bağlamında farklı bir yerde tutulmaktadır (Demir ve Yeşiltuna 2017: 534). Kadın engelliler, toplum tarafından ötekileştirilmekte ve göz ardı edilmektedir. Toplumdan soyutlanmaya çalışan kadın engelliler de yaşamlarında birçok yönden zorluklar yaşamaktadırlar (Karataş ve Çifci 2010: 148). Toplum ve engelli bireylerin aileleri tarafından, engelli kadınların cinsellikleri yok sayılmaktadır. Bunun nedeni; kadın hamile kaldığında çocuğunun da engelli olacağı düşüncesinin var olmasıdır. Engelli kadınlar çocuk sahibi olduğunda psikolojik baskılar daha da artmaktadır çünkü her zaman çocuklarının kendilerinden alınabileceği endişesini taşımaktadırlar. Bunun nedeni, çevreleri tarafından resmi kurumlara “çocuğuna bakamıyor” gibi şikâyet bildiriminde bulunmasından kaynaklanmaktadır (Karataş ve Çifci 2010: 149). Dolayısıyla engelli kadınların hamile kalması ve doğum yapması toplum, aileler ve sağlık görevlileri tarafından olumsuz karşılanmaktadır. Buradaki temel soru ise engelli kadının normal bir ebeveyn olup olamayacağıdır (Smeltzer 2007: 88).

Engelli erkekler kamusal alanda görünür iken engelli kadınlar, yaşadıkları sosyal engellemelerle birlikte kamusal alanda sıkıntılar yaşamaktadır. Bu durum kadın açısından katı kurallar doğurmaktadır. Engelli kadınların rehabilitasyon, sağlık, evlilik gibi toplumun ana unsurlarına erişimleri daha kısıtlı olmakta ve daha çok ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar. Engelli kadın, “kadın” olarak hem engelliliğinin hem de toplumsal cinsiyet rollerinin bir araya gelmesiyle birlikte dezavantajlı duruma düşmektedir. Bu

durumda engelli kadınlar; ekonomi, sağlık gibi alanlarda kendini var edememektedirler (Burcu 2015: 84-87).

Kadınların hem kadın kimliğinde olmaları hem de engelli olmaları geçmişten günümüze önyargılara sebep olmuştur ve olmaktadır. Literatürlerde hem kadın hem de kadın engelli olmak “çifte dezavantaj” (double discrimination) olarak adlandırılmaktadır. Engelli kadın burada “öteki” olarak konumlandırılmaktadır. Feminist düşüncenin temelinde toplumdaki dışlanan engelli kadınlar, lezbiyenler, yoksul kadınlar yer almakta ve kadınların haklarını aramaktadırlar. Feminist hareket kadın ve erkek eşitliğini sağlamaya çalışmakta ve kadınların istihdam alanında yer edinmesi için mücadele edilmektedir. Ancak bu hareket içerisinde engelli kadınlar engelli olmayan kadınlara nazaran göz ardı edilmektedir. Feminist düşünce akımı her ne kadar kadınlar ile ilgili çalışmalarda iyileşme yoluna gitmeye çalıştıysa da engelli kadınların sosyal, ekonomik sorunlarını iyileştirmede yeterli olamamıştır (Kamanlıoğlu 2007: 137-139).

Kadına ve erkeğe yüklenmiş olan toplumsal cinsiyet rolleri arasında çok fazla ayrımcılık vardır. Kadınlar erkeklere oranla daha fazla dışlanmakta ve birçok sorun ile karşı karşıya kalmaktadır. Kadının toplumdaki ikincil konumuna engellilik eklendiği zaman kadınlar toplumda çifte dışlanmışlık yaşamaktadır. Engelli kadınların toplumdaki konumunun iyileştirilebilmesi için engelli kadınların güçlendirilmesi ve onların desteklenmesi sağlanmalıdır. Engelli kadınların maruz kaldıkları ayrımcılıklar belirlenmeli ve bu konu ile ilgili çalışmalar yürütülmelidir (Burcu 2015: 93-94).

Lonsdale (1990) engelli kadınların yaşamış olduğu sorunlar ve bu sorunlarla hangi alanlarda karşılaştıkları üzerine bir çalışma yürütmüştür. Lonsdale'nin üzerinden durduğu en temel nokta engelli kadınların görmezden gelinmesi ve engelli kadınların sosyal hizmetlerden faydalanabilmesi için hiçbir koşulun oluşturulmamasıdır. Lonsdale, engelli kadınların çocukları ve aileleri ile olan ilişkilerini engelliliği bağlamında nasıl sürdürdüğünü, aralarındaki ilişkinin boyutunun nasıl olduğu, engellikleri ile yoksulluğu deneyimleyip deneyimlemedikleri üzerine çalışmasını yürütmüştür. Yapmış olduğu çalışma sonucunda engelli kadınların engelli erkeklere göre toplumda daha fazla

dışlandıkları ve daha yoksul durumda oldukları sonucuna varmıştır (Aktaran: Burcu 2015: 85).

Gana’da da toplumsal cinsiyet ve engellilik üzerine bir çalışma yürütülmüştür. Cinsiyet ayrımcılığının ve toplumsal cinsiyet uygulamalarının burada da geçerli olduğu saptanmıştır. Kadınlara evlenerek çocuk sahibi olmaları ve bir anne olarak çocuk yetiştirme görevi yüklenmiştir ve kadınların evde yapmış olduğu işlerin topluma herhangi bir katkısının olduğu düşünülmemektedir. Erkekler de toplumda üretken rolde bulunmakta ve birden fazla kadınla evlenebilme hakkına sahip olmaktadır. Engelli kadınlar da evlenirlerse eğer aynı şekilde ev işlerinden ve aileden sorumlu tutulmaktadır. Ancak engelli kadının toplum tarafından bir aileye sahip olmasına karşı çıkılmakta, cinselliği olmayan, çocuk doğuramayan, verimsiz bir birey olarak kabul edilmektedirler (Naami ve Hayashi 2014: 4).

Engelli kadınlar çerçevesindeki en önemli noktalardan bir tanesi de şiddet ve istismardır. Engelli kadınlar, engelli erkeklere oranla daha fazla şiddete ve istismara maruz kalmaktadırlar. Şiddete ve istismara maruz kalan engelli kadınların bunlardan kendini korumaya çalışması oldukça zordur. Engelli kadınlar, fiziksel engellerinden dolayı şiddet anında kendini koruyamamakta ve bulunduğu ortamdan uzaklaşmada yeterli güce sahip olamamaktadır. Engelli kadınlar karşılaşmış oldukları şiddetten, tacizden kendilerini koruyabilseler dahi kendilerini koruyabileceklerini düşündükleri mekânlarda yine bir engel ile karşılaşmaktadırlar. Gidecekleri tek yer olan sığınma evlerine başvurdukları zaman da fiziksel engeller (asansörün, bakım hizmetinin bulunmaması gibi) ile karşılaşmakta ve yaşamış olduğu engeller katlanarak artmaktadır (Burcu 2015: 89).

Son yıllarda cinsel şiddete/tecavüze maruz kalan engelli kadın haberleri ile engelli kadınlar baskı altına alınmakta ve kamusal alana çıkmaları onlar için korku haline gelmektedir. 2017 yılında yayınlanan bir habere göre ailesi ile birlikte yaşayan kas hastalığına yakalanarak tekerlekli sandalye ile hareketini sağlayan engelli kadın Alışveriş Merkezi’nde engelliler tuvaletinde tecavüze uğramıştır. Engelli kadın: “*İnsanlara karşı inancımı ve güvenimi yitirdim!*” ifadelerini kullanmıştır (Saymaz 2017, <http://www.>

hurriyet.com.tr/gundem/engelli-kadina-tuvalette-tecavuz-40354256, 15 Nisan 2018'de erişildi). 2017 yılında Fas' ta belediye otobüsünde bulunan engelli bir kadına, yaşları 15 ile 17 arasında değişen 6 kişi tecavüz etmiştir. Ve olayın videosu çekilerek sosyal medyada paylaşılmıştır. Tecavüz esnasında otobüsten hiç kimse bu duruma müdahale etmeyerek bu olaya göz yummuşlardır (2017, <https://www.cnnturk.com/dunya/gunun-engirenc-haberi-engelli-kadina-tecavuzu-videoya-cektiler>, 15 Nisan 2018'de erişildi). Kuzey İrlanda'da evli bir çift 8 yıl boyunca engelli bir kadını evlerindeki karanlık bir odaya hapsederek engelli kadına tecavüz etmişlerdir. Çift mahallelerinde yaşayan insanların da tecavüz etmesine izin vermişlerdir. Engelli kadına tecavüz esnasında uslu durması şartıyla çikolata verilmiştir (2017, <http://www.aksam.com.tr/dunya/dehset-odasi-tecavuz-ederken-cikolata-veriyorlarmis/> haber-612017, 15 Nisan 2018'de erişildi). Türkiye'de de 2018 Nisan ayında yaşı 18 olan zihinsel engelli kadını taksi şoförü ormanlık alana götürerek tecavüz etmiştir. Kent merkezine gelerek engelli kadını bıraktıktan sonra kendisi kaçmıştır. Polis ekipleri tarafından yapılan incelemeler sonucunda taksi şoförü bulunmuştur (2018, <http://www.milliyet.com.tr/taksici-engelli-kiza-tecavuz-etti-gundem-2650040/>, 15 Nisan 2018'de erişildi). Dolayısıyla engelli kadınlar ekonomik, sosyal, eğitim alanlarından dışlanmakta ve bununla birlikte bir de cinsel tacize maruz kalmaktadır (Duman ve Doğanay 2017: 7).

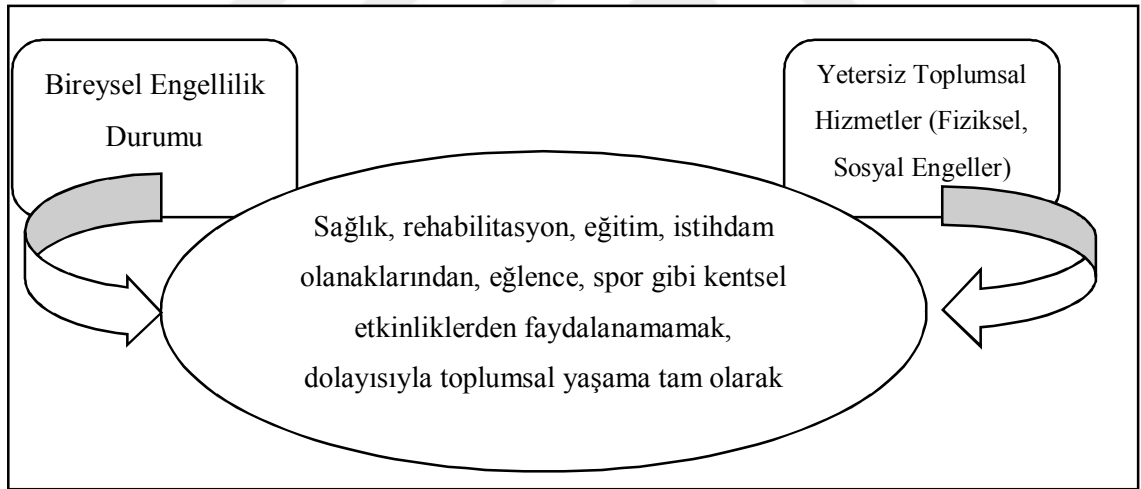
Engelli kadınlar kamusal alanda görünür değildirler ancak kamusal alana çıktıkları zaman da birçok sorunlar yaşamaktadırlar. Çünkü engelli kadınlar kamusal alana çıktıkları zaman cinsel şiddete maruz kalmaktadırlar (Duman ve Doğanay 2017: 7). Engelli kadınlar hem kadın oldukları hem de engelli oldukları için iki kat daha sıkıntı yaşamaktadırlar ve cinsel, psikolojik, fiziksel şiddete maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla kadınlar toplumdan dışlanmakta ve göz ardı edilmektedirler (Altuntaş ve Doğanay 2016: 319).

3.3. Engelli Kadınların Toplumsal Hayata Katılımlarını Etkileyen Faktörler

Engelli kadınların toplumsal hayata katılımının önünde çeşitli sorunlar vardır. Toplumsal cinsiyet ve engellilik nedenleri bağlamında yoksulluk, eğitim, sağlık ve siyaset

alanlarında sorunlar yaşandığı düşünülmektedir. Engelli kadınlar sosyal engelleme ile karşı karşıya kalmakta, toplumdaki ekonomik, sağlık, eğitim olanaklarına, desteğine ulaşamadıklarından dolayı toplum tarafından dezavantajlı gruplar içerisinde yer almaktadır (Burcu 2017: 111-112).

Yoksulluk, eğitim, sağlık bunlar toplumsal hayatta kabul görülen temel konuları oluşturmaktadır ve birbirleri ile ilişki içerisinde. Örneğin; engelli kadınlar, istihdam alanlarından faydalanabildiğinde yoksulluklarının giderilmesi ve sağlık, eğitim alanlarında da görünür olması sağlanır. Ekonomik bir gelire sahip olmayan engelli kadın, yaşam doyumunda ve kamusal alana katılımında sorunlar yaşayacaktır ve yaşamaktadır. Dolayısıyla engelli kadınların sağlık, siyaset, istihdam, eğitim gibi alanlarda toplumsal hayata katılımının sağlanması için temel haklarının geliştirilmesi için çalışmalar yürütülmelidir (Özdemir 2010: 13).

Şekil 3.1: Engelli bireylerin yaşadığı sorunlara bağlı olarak hizmetlere ulaşılabilirliği etkileyen etmenler (Yanikkerem ve Esmeray 2017: 42)

Şekil 3.1, engelli bireylerin toplumda yaşadığı sorunları göstermektedir. Bireyler engelli olduklarında yaşadığı toplumda sosyal, kültürel, fiziksel engellerle karşılaşmaktadır. Engelli olduklarından dolayı eğitim, istihdam, eğlence alanlarına erişememektedirler. Buradaki temel nokta engelli bireylerin biyolojik yapısından ziyade, yaşadığı kültürel ortamdan kaynaklanmaktadır. Örneğin bedensel engelli bir birey kamusal alana çıktığında tekerlekli sandalyeler için yollar ayarlanmalı, rampalar

oluşturulmalıdır. Aksi takdirde engelli birey toplum tarafından oluşturulan engellerden dolayı toplumsal yaşama katılamayacaktır.

Bu bölümde engelli kadınların toplumsal hayatta yaşadığı yoksulluk, eğitim, sağlık ve siyaset sorunları ele alınmıştır.

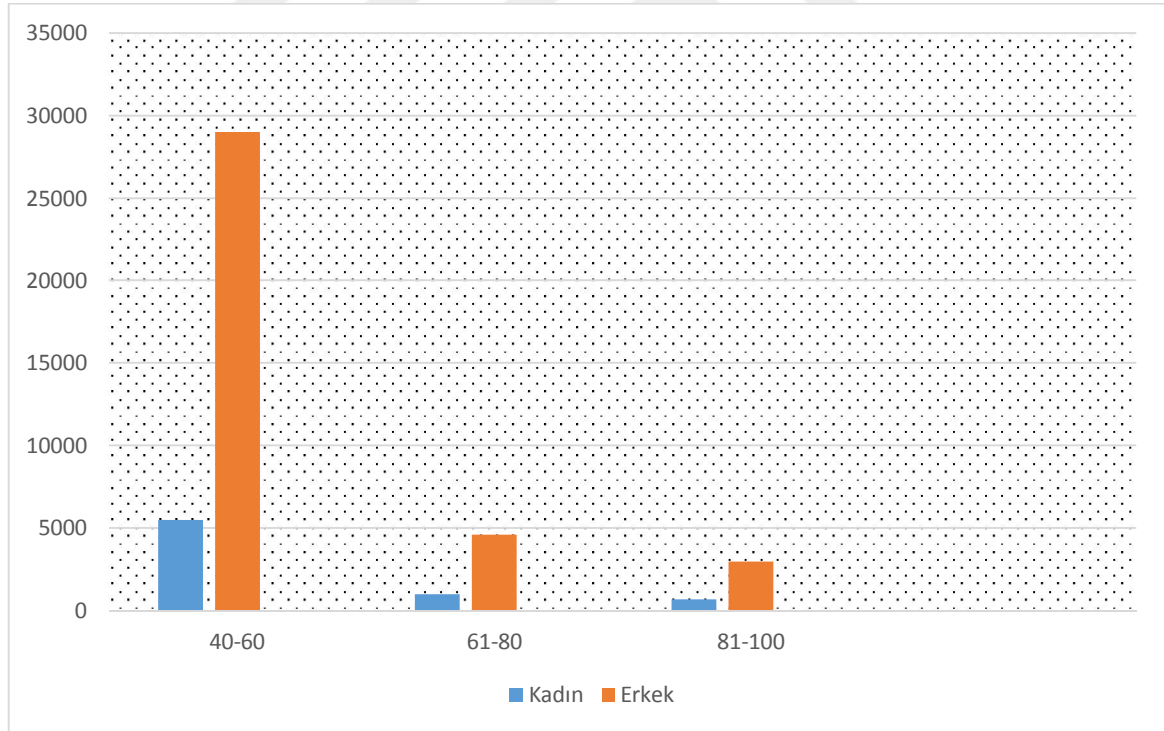
3.3.1. Yoksulluk

Yoksulluk; görel ve mutlak yoksulluk olarak ikiye ayrılmaktadır. Bir kişinin yeniden üretimi sağlayabilmesi için gerekli olan yaşam ve tüketim düzeylerinin belirlenmesine görel yoksulluk denilmektedir. Toplumda en düşük tüketim düzeyinin altında olan bireyler görel yoksul grubuna girmektedirler. Mutlak yoksulluk; kişinin yaşamını devam ettirebilmesi için en düşük düzeyde besinini sağlaması olarak adlandırılmaktadır. Temel besin kaynaklarını karşılamaya gelirleri elverişli olmayan bireyler, mutlak yoksul olarak adlandırılmaktadır. Bir diğer yoksulluk türü ise Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan insani yoksulluktur ki bu da mutlak ve görel yoksulluğu içermektedir. Kişinin yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan imkânlarla sahip olamamasına işaret etmektedir (Berber 2016: 28-29).

Toplumsal cinsiyet bağlamında yoksulluğun farklılaşmasının en temel nedeni toplumda hakim olan erkeğin rolünün evin geçimini sağlamak iken kadının rolünün ise erkeğin eve getirdiği ücret ile ailenin yeniden üretimini sağlaması gerektiği düşüncesidir. Erkeğin rolü ev geçindirmek olarak kodlandığı için kadın eğitim hayatından ve her türlü mesleki becerilerden uzak kalarak sigortasız, kayıt dışı işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Ancak erkeğin eve getirdiği ücrete sahip çıkmak ve evi idare etmek kadının görevidir. Kadının evin bütün ihtiyaçlarını eksiksiz ve düzenli bir şekilde yerine getirebilmesi gerekmektedir. Kadınlar evde oluşacak herhangi bir olumsuzluktan da sorumlu tutulmaktadır. Ev ekonomisinde sıkıntılar yaşandığı bir durumda yardım kuruluşlarından sosyal yardım talebinde bulunacak kişiler de kadınlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet rolleri yoksulluğun düzeyinin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Kan 2012: 41). Eve giren gelirden kadınlar ve özellikle de kız çocukları

toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıktan dolayı eşit şekilde yararlanamamaktadırlar (Kaymak 2011: 31).

Kadının bu yoksul olma durumu “yoksulluğun kadınlaşması” kavramı ile ifade edilmektedir. Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları kadınların kaynaklara erişimini ve gelir getirici bir işte çalışmasını engellemekte bu da kadının yoksul olmasına neden olmaktadır (Ulutaş 2009: 25-26). Kadının yoksul olma durumu farklı mekân ve farklı zamanlarda yaşanmakta ve genel olarak da ev ile ilişkilendirilmektedir. Kadın ve erkek arasındaki var olan eşitsizlikler kadının yoksulluğunda daha da ağır basmaktadır. Kadının yoksulluğu hem işgücüne katılmadığında hem de eğitimden yararlanamadığında ortaya çıkmaktadır. Kadının çalıştığı yerde düşük ücret alması ve kayıt dışı olması, evde ücretsiz işçi olarak çalışması, kırsal alanlarda hiçbir söz hakkına sahip olmaması yoksulluk göstergelerini ortaya koymaktadır (Berber 2016: 29).

Şekil 3.2: Memur olarak istihdam edilen engelli bireylerin engel oranları ve cinsiyete göre dağılımı, 2017 (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2017 (<http://www.eyh.aile.gov.tr>, 1 Şubat 2018’de erişildi).

Şekil 3.2’de memur olarak ataması yapılan engelli bireylerin oranları değişiklik göstermektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği bağlamında bakıldığında kadın engellilerin düşük istihdam oranına sahip olması bir eşitsizliği, ayrımcılığı doğurmaktadır. Memur olan engelli kadınların oranı engelli erkeklerin oranından daha azdır. Bir vatandaş olarak toplumda eşit hakların sağlanması gerekmektedir ancak engelli kadınların bundan faydalanamadıkları görülmektedir.

TÜİK (2002) tarafından yapılan çalışmada engelli bireylerin işgücüne katılım oranları değerlendirilmiştir. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ve zihinsel engellilerin iş gücüne katılım oranı %21.71 iken işgücüne dahil olmayan engelli nüfus oranı %78.29’dur. İşgücüne katılım oranı engelli erkeklerde %32.22 iken engelli kadınlarda %6.71’ dir. Süreğen engellilerin işgücüne katılım oranı ise %22.87, işsizlik oranı ise %77.13’tür. Süreğen hastalığı olan engelli erkeklerin işgücüne katılım oranı %46.58 iken, engelli kadınların oranını ise %7.21’i oluşturmaktadır (DİE ve ÖZİDA 2009: 14). Toplumsal cinsiyet bağlamında yaşanan istihdam ayrımcılıklarının nedeni toplumsal norm ve değerlerden kaynaklanmaktadır. Toplumdaki temel düşünce kadınların çalışmaması gerektiği üzerine işlemektedir. Engelli kadınlar da istihdam alanından dışlanmakta ve bu durum kadın yoksulluğunun artmasına neden olmaktadır (Özdemir 2010: 21).

Türkiye’de 2011 yılı sonunda toplamda 20.829 engelli birey memur olmuştur. 2016 yılı sonunda ise bu rakam 43.151’ e ulaşmıştır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2017: 3). Ancak Şekil 1’de de görüleceği üzere engelli kadınların istihdam oranı engelli erkeklerin istihdam oranından çok düşüktür. Engelli kadınlar vatandaşı olduğu ülke içerisindeki memur alımlarında dahi ikincil plana itilmekte, istihdamdan faydalananlar erkekler olmaktadır.

Yoksulluk günümüzde farklılaşmıştır ve yeni yoksullukta dezavantajlı gruplar farklı bir kategoride durmaktadır. Engelliler, kadınlar, yaşlılar bu durumdan çok fazla etkilenmektedirler (Özdemir 2010: 19). Kadın yoksulluğunun en önemli nedeni emeğinin karşılığını alabileceği herhangi bir işte çalışmamasıdır. Kadınların bu durumuna bir de engellilikleri eklendiğinde iki kat daha fazla ayrımcılığa maruz kalmakta ve zorluk

çekmektedirler. Kamusal alanda bulunmak ve üretime katkıda bulunmada önüne engeller konulan kişiler; kadınlar, engelliler ve gençlerdir. Ancak engellilerin istihdamı ve yoksulluğu ile ilgili güvenilir veriler mevcut değildir (Karataş ve Çıfci 2010: 150).

Kadınların benlik saygısını kazanması ve çevresi tarafından tanınmasındaki en önemli nokta engelli kadınların bir istihdama sahip olabilmesidir. Engelli kadınların istihdamlarının sağlanması, özgüvenlerinin oluşması için oldukça önemlidir. Dolayısıyla engelli kadınların istihdama katılabilmesi için hem engelli kurum ve kuruluşların hem de devletin bu konuda politikalar geliştirmesi ve bu konuyu çözüme kavuşturmaları gerekmektedir. Engelli kadınlar istihdamdan uzak kaldıkça toplumsal alana katılamayacak, toplum tarafından tanınamayacak ve kadınların evde kalmaları, kamusal alana çıkmamaları gerektiği düşüncesi de bu şekilde devam ettirilmiş olacaktır. Engelli kadınların da bir birey olduğu düşünölmeli ve bunun için önlemler alınmalıdır (Nasibov ve Hüseyinli 2017: 149).

Engelli kadınlar ekonomik alandan dışlandığı için mutlak yoksulluk içerisindeyler. Bireyin ekonomik alanda kendini var edebilmesi eğitim ile gerçekleşmektedir. Toplumda engelli kadınlardan ziyade engelli erkeklerin eğitim görmesi desteklendiğı için engelli kadınlar iş yaşamından, eğitimden dışlanmakta ve yoksullukları artış göstermektedir (Doğanay ve Henden 2016: 473-474).

3.3.2. Eğitim

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda "kimse, eğitim ve öğretim haklarından yoksun bırakılamaz" ifadesi yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 1982). Eğitim, toplum içerisinde bireyin kendini ifade edebilmesi, kendini geliştirebilmesi ve toplumda var olabilmesinin en temel unsurlardan biridir. Eğitimin bir toplumda etkin ve eşit şartlarda kullanılması gerekmektedir. Ancak toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kendisini eğitim alanında da göstermektedir (Özaydınlık 2014: 95-96).

Sosyal devlet olmanın temeli eğitim hakkının bir insani hak olarak kabul edilmesidir. Toplumda bulunan engelli ve engelli olmayan bireyler de bu hakka sahiptir.

Toplumda bulunan bütün bireylerin eğitim ve öğretimden eşit şartlarda faydalanması sosyal devletin temel görevlerindendir. Engelli bireylerin eğitim hakkı ile ilgili haklarını bilmesi ve hakları doğrultusunda ilerleyebilmesi gerekmektedir (Şişman 2014: 58).

Kadınlar eğitim konusunda erkeklere oranla daha fazla eşitsizliğe maruz kalmaktadırlar. Kadınlar okula gitmek istedikleri halde okula gönderilmemektedir. Engelli kadınların engelli erkeklere oranla daha düşük eğitim seviyesinde oldukları söylenebilir (Yusufoğlu 2010: 32). Engelli nüfusun okuryazarlık durumu ile ilgili yapılan araştırmada, okuma-yazma bilmeyenlerin oranı ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engeli sahip bireylerde %36.33 iken, süregen hastalığı olan bireylerde %24.81 olarak belirtilmiştir. Kadın ve erkek okuma yazma bilmeyenlerin oranlarına bakıldığında ise; ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engeli olan engelli erkeklerde okuma-yazma bilmeyen oranı %28.14 iken, kadın engellilerde bu oran %48.01 olarak belirtilmiştir. Süregen hastalığı olan, okuma yazma bilmeyen engelli erkek oranı %9.78, kadın engelliler de ise bu oran %35.04'tür (DİE ve ÖZİDA 2009: 9). Engelli kadınlar eğitim alanından da dışlanmakta, kadınların okumaması gerektiği algısı üzerinden kadınlar eğitim alamamaktadırlar. Aileler çocuklarını iyi bir işe sahip olması için okutmakta ve erkekler aileleri tarafından desteklenirken kadınlar herhangi bir destek alamamaktadırlar (Duman ve Doğanay 2017: 24).

Engelli bireylerin eğitime katılabilmelerinin önündeki büyük engellerden biri de fiziksel ortamın durumudur. Eğitim kurumları engelli bireylerden ziyade engelsiz bireyler için oluşturulduğu için engelli bireyler eğitim hayatına katılamamaktadır. Aynı zamanda bireyler engel türlerine göre farklı okullarda eğitim görmektedirler. Örneğin, işitme, konuşma, görme ve ortopedik engelli bireyler, engel türlerine göre bir okula gitmek zorunda bırakılmaktadır. Ancak genel eğitim kurumlarında eğitim görmeleri; kendilerini geliştirmeleri, topluma dahil olabilmelerinin yolunu açmaktadır. Yapılan araştırmalar sonucunda, özel eğitim okullarına giden bireylerden ziyade genel eğitim sistemine dahil olan çocukların potansiyellerinin daha iyi olduklarını ortaya çıkmıştır (Ergüden 2008: 19-20).

Genel eğitim sisteminde eğitim görmek isteyen engelli bireyler okullara kayıt yaptırmaya gittiği zaman, öncelikli olarak kayıt esnasında sıkıntılar yaşamaktadırlar. Engelli olmayan çocukların velileri, engelli çocukların okula gelmesinin yanlış olduğunu düşünmektedir. Okul idarecileri ise engelli öğrencilerin sorumluluklarını almamak istedikleri için engelli öğrenciler okullarda sıkıntılar yaşamaktadırlar. Birçok insan kendi çocuğunun engelli bireyler ile aynı sınıfta okumasına karşı çıkmaktadırlar. Bunun en önemli nedenlerinden biri STK'ların engelli bireylere vatandaşlık hakkı tanınmasından ziyade engelli bireylere maddi yardım politikaları sağlamasıdır. Bu yüzden engelli bireylerin yardıma muhtaç oldukları düşüncesi empoze edilmektedir (Karabulut 2017: 14).

Kadınlar hem toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden hem de engelli olmalarından dolayı iki kat daha fazla eğitimden dışlanmaktadır. Kadınların yaşamları boyunca çok az hakka sahip olduğunu düşünen aileler, kız çocuklarını okula göndermenin de bir faydası olmayacağını düşünmektedirler (Akdağ vd. 2016: 30). Dolayısıyla engelli kız çocuğuna sahip olan birçok aile, kız çocuklarını okula göndermemekte ve onları evlerinde saklamaktadırlar (Karataş ve Çifci 2010: 150). 2002 yılında yapılan araştırmaya göre engelli kadınlarda okuma-yazma bilmeme oranı %51,26 olarak gösterilmektedir (DİE ve ÖZİDA 2009: 11). 2010 yılındaki istatistiklere göre ise engelli kadınların %54,9'u okuryazar değildir. %16,8'i okur-yazar olup bir okulu bitirmeyen, %16,5'i ilköğretim, %7,1'i ilköğretim/ortaokul ve dengi, %4,7'si ise lise ve daha üstü eğitim seviyesine sahiptirler (TÜİK 2011: 5).

Engelli kadınlar eğitim imkânlarından yararlanamaması sonucu sosyal güvenceden yoksun olmakta, ekonomik olarak başka birine bağlı olmaktadır. Engelli kadınların kamusal alanda çalışabilmesi, kendini toplumda var edebilmesi eğitim ile mümkün iken aileleri tarafından bu durum engellenmektedir (Özdemir 2010: 17).

3.3.3. Sağlık

Toplumlarda sağlık hizmetlerine en çok başvuruyu yapan engelli bireyler olduğu halde engelli bireyler hizmetlere erişimde zorluklar yaşamaktadırlar. Engelli olmayan

bireylere nazaran engelli bireylerin tedavileri engel türlerine göre ayrıldığı için daha uzun sürmektedir. Sağlık ortamına erişim, hastanelerin fiziksel koşulları, engelli bireylere yardım desteği sağlanması, maddi imkânsızlıklar gibi etmenlerden dolayı engelli bireyler sağlık alanında zorluklar yaşamaktadırlar. Bundan dolayı engelli bireyler için farklı ihtiyaçlara cevap verebilecek çözüm yollarının bulunması gerekmektedir (Ergüden 2008: 25).

Engelli bireylerin sağlık alanından faydalanabilmesinde iletişimin önemi büyüktür. Özellikle işitme ve konuşma engelliler iletişim konusunda çok fazla zorluk çekmektedirler. Yurtdışında işitme engelli kadınların, sağlık personellerinin işaret dilini bilmemelerinden dolayı sağlık konusunda bilgiye erişemedikleri saptanmıştır. Yapılan bu araştırmalar sonucunda engelli kadınların kanserler konusunda bilgilendirilmesi için işaret dili ile kanseri önlemeyi anlatan videolar çekilmiştir ve bunların engelli kadınlara izletilmesi için çalışmalar yürütülmüştür. Ancak böyle bir çalışma Türkiye’de bulunmamaktadır (Yanikkerem ve Esmeray 2017: 42). Amerika’da 130 işitme engelli kadın ile yapılan bir çalışmada ise videolar aracılığıyla kadınlara kanser ile ilgili bilgi verilmesi amaçlanmış ve engelli kadınlara videolar izletilerek, bir test yapılmıştır. Engelli kadınlara iki ay sonunda tekrar bir test yapıldığında ise kanser ile ilgili bilgilerinin artmış olduğu ortaya çıkmıştır (Yanikkerem ve Esmeray 2017: 42).

Toplumsal hayat içerisinde her türlü ayrımcılığa maruz kalan engelli kadınlar sağlık kurumlarında da göz ardı edilmektedir. Cinsellik ve üreme, engelli kadınların en önemli sağlık problemlerinden biridir. Hastaneye gitme noktasında fiziksel sınırlılıklara takılan engelli kadınlar sağlık konusunda zorluklar çekmekte ve sağlık personelleri tarafından yeterince kontrol edilmemektedirler ve sağlık personelleri engelli kadınları muayene etme noktasında ilgisiz davranmaktadırlar. Bu durumda engelli kadınlar daha fazla sağlık problemleriyle karşılaşmaktadırlar. Cinsellik ve diğer hastalıklarda engelli kadınlara yeterli bilgi verilememesinin en önemli nedenlerinden biri de sağlık personellerinin yeterli bilgi ve eğitime sahip olamamasıdır. Toplum ve sağlık personelleri engelli kadınların asexual olduğu inancına sahiptirler. Toplum ve sağlık personelleri tarafından görünür kılınmayan engelli kadınlar bu durumdan etkilenmekte ve bundan dolayı psikolojik olarak da zarar görmektedirler. Aynı zamanda hastanede engelliler için

yardımcı araç ve gereçler de bulunmamaktadır. Görme engelli bireyler için kabartmalı yazılar, işitme ve konuşma engelliler için işaret dili uzmanı v.s bulunmamaktadır (Timur, Ege ve Bakış 2006: 55).

Engelli kadınlar çocuk sahibi olmak istedikleri zaman aileleri ve sağlık personelleri tarafından bu fikrinden vazgeçirilmeye çalışılmaktadır. Bu konu ile ilgili engelli kadınlar kontrollerden geçmeli ve uzman görüşlerine başvurmalıdır. Engelli kadınların sağlık hizmetlerinden faydalanabilmesi için her bir engel türüne göre iletişim materyalleri geliştirilmelidir. Örneğin, işitme engelli bir kadın için işaret dili bilen personeller, görme engelli olan kadınlar için bir takım işitme materyalleri oluşturulmalıdır. Hastanelerde sağlık personelleri engelli kadınlar için eğitimden geçirilmeli ve yeterli bilgi ve kaynağı engelli kadınlara iletmesi sağlanmalıdır (Timur, Ege ve Bakış 2006: 56).

Dünyada açlık sınırı altında yaşayanların birçoğu engelli kadınlardan oluşmaktadır. 1997 yılında Kanada'da yapılan bir araştırmada engelli kadınların %20'sinin yoksul durumda oldukları saptanmıştır. Türkiye'de de 50 ve üzeri işçinin çalıştırıldığı işyerlerinde engelli raporu %40 olan bütün engel türünün geçerli olduğu, %3 oranında engelli birey çalıştırılması gerekmektedir. Ülkemizde bu kota/ceza sistemi olarak adlandırılmaktadır. Ancak ülkemizde 50 ve üzeri işçi çalıştıran şirket oranı %90'dır. Geri kalanları da küçük işletmelerden oluşmaktadır ki bu küçük işletmelerde engelli bireyler işlerini verimli bir şekilde yapmayacakları düşüncesi nedeniyle işe alınmamaktadır. Engelli kadınlar istihdam alanında yaşadıkları bu zorluklar nedeniyle sağlık hizmetlerine erişim sağlayamamaktadır. Sağlık alanından faydalanamayan engelli kadınlar, hastalıklarının daha da artma riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Timur, Ege ve Bakış 2006: 54).

3.3.4. Siyaset

Toplumda bir birey olarak var olabilmek ve kişinin kendisini gerçekleştirebilmesi için ihtiyaçlarını belirlemeli ve bu doğrultuda çözüm önerileri sunarak mücadele vermelidir. Bu mücadelede siyasi karar mekanizmalarına katılmalı ve varlığını

göstermelidir. Politika, insanların toplumda hayatlarını kurgulaması, kendini biz özne olarak var etmesi üzerine kuruludur. Dolayısıyla politika yapabilmek bireylerin varlığı ile ilgilidir. Kadınların politik sistemde var olabilmesi ve politik düşünebilmesi büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokratik toplumlarda siyasal karar alma mekanizmalarına dahil olmak bir vatandaşlık hakkıdır ve herkes bundan eşit bir şekilde faydalanmalıdır. Ancak bu haklar erkekler açısından yerine getirilirken kadınlar bu hakların dışında tutulmakta ve eşit bir şekilde kullanılmamaktadır (Türk 2010: 11).

Türkiye'deki toplam nüfusun %58,6'sını erkek engelli bireyler, %41,4'ünü ise kadın engelli bireyler oluşturmaktadır (TÜİK 2011: 1). TÜİK verilerine göre 2017 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)' ndeki erkek bakan sayısı 22 iken, kadın bakan sayısı 2'dir. 539 milletvekili arasından erkeklerin meclisteki temsil oranının %86,1 iken, kadınların meclisteki temsil oranının %13,9 olduğu belirtilmiştir (TÜİK 2017, <http://www.tuik.gov.tr>, 1 Nisan 2018'de erişildi). Siyasette rol oynayan temel aktörler erkeklerden oluşmaktadır. Bu, toplumsal yapıdan kaynaklanmakta ve ataerkil sistem ile siyaset ilişkilendirilmektedir. Ataerkil sistem ile kadının kamusal alana çıkması ve siyasi alanda yer almaları engellenmektedir. Erkeklere kamusal alanda otorite sahibi olarak yöneticiliği eline alması, kadınlara ise özel alan içerisinde çocuk doğurması, çocuğuna bakması rolleri verilmiştir. Dolayısıyla erkeklerin siyasal süreçte yer alması doğal karşılanmakta ve bir eşitsizlik ortaya çıkmaktadır (Mutlu 2017: 26).

Kadınlar toplum tarafında sürekli olarak baskı altına alınmaya çalışılmakta ve sorunlar yaşamaktadırlar. Evrensel olarak herkesin eşit olduğu vurgusu bağlamında kadınların siyasette eşit şekilde yer alamaması, karar süreçlerine katılamaması kadınların sorunlarının daha da artmasına neden olmaktadır. Kadınların, kendilerine yüklenen baskılardan ve özel alana hapsedilmelerinden arınabilmeleri için siyasal araçlara ulaşmaları gerekmektedir. Dolayısıyla kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasının temel noktası, siyasal süreçlere katılımı eşitliğin sağlanması ile mümkün olacaktır (Üşür 2000: 199-201).

Kamusal alanda görünür olması engellenen kadınlara engellilik durumu da eklendiğinde sorunlar daha da büyümektedir. Modern vatandaşlık anlayışı içerisinde

bütün bireyler eşit yaşama hakkına sahip iken, modern demokrasinin erk sisteminin elinde olması ve toplumsal cinsiyet kalıp yargıları nedeniyle eşitlik anlayışı yok sayılmaktadır. Engelli kadınların eğitim, istihdam alanlarına erişimleri sınırlı olduğu gibi siyasi hayata katılımları da sınırlıdır ve siyasete katılımdan yoksun bırakılmaktadırlar. Engelli kadınların da kendilerini toplumda görünür kılabilmesi, varlıklarını hissettirebilmeleri ve kendilerine yönelik karar alma mekanizmalarında söz hakkına sahip olabilmeleri siyasete katılmaları ile mümkün olacaktır (Sağiroğlu 2017: 182).

IV. BÖLÜM

4. YÖNTEM

4.1. Araştırma Modeli

Engelli kadınları konu alan bu çalışma, Muş ilinde yaşayan 17-85 yaş aralığında bulunan zihinsel engellilik dışındaki engelli kadınlardan oluşmaktadır. Bu araştırmada, nitel araştırmanın alt desenlerinden biri olan “olgubilim deseni” kullanılmıştır. Olaylar, deneyimler, kavramlar gibi olgularla gündelik hayatımızda karşılaşabiliriz ve bunlar toplumda insanlar tarafından tam olarak anlaşılammamaktadır. Olgubilim deseni de, yaşadığımız dünyada insanlar tarafından tam olarak kavranamayan ve derinlemesine bilgi sahibi olunamayan bu olgular üzerine odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2016: 69).

Nitel veri toplama yöntemlerinden olan görüşme ve gözlem gibi yöntemlerin kullanılarak, olayların ve olguların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ele alınarak, bulguların analiz edilmesi süreci nitel araştırma olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla, araştırılan konu ile ilgili okuyuculara gerçekçi ve betimsel bir resim sunmaya çalışmak, nitel araştırmanın en temel amaçlarındandır (Yıldırım ve Şimşek 2016: 48). Nitel araştırma insanların davranışları, inançları, deneyimleri gibi karmaşık konuların anlaşılabilmesi için önemli bir metottur. Bundan dolayı, nitel araştırmada; olayları ve olguları açıklamak için ‘neden’ sorusu veya insanların davranışlarının ve deneyimlerinin nedenlerini açıklayan ‘nasıl’ sorusu sorulmaktadır (Hennink, Hutter ve Bailey 2011: 10).

4.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Muş ilidir. Araştırma örneklemini ise Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Muş ili Bulanık ilçesine bağlı köylerdeki zihinsel engelli bireyler dışındaki toplamda 13 kadın engelli bireyi kapsamaktadır. Araştırmanın zihinsel engelli kadınları kapsamamasının nedeni, zihinsel engelli bireylerle iletişimin mümkün olmayacağı ve iradi ehliyetlerinin olmadığı gerekçesinden kaynaklanmaktadır. Örneklem, 17 yaş ve üzerinde bulunan engelli kadınları kapsamaktadır. Örneklem, iletişim engeli olmayan zihinsel engelliler dışındaki işitme ve konuşma, görme, bedensel engelli kadınlardan oluşmaktadır.

Araştırma, 1-10 Ağustos 2017 tarihleri arasında Muş'un Bulanık ilçesine bağlı olan Adıvar, Yoncalı, Değirmensuyu, Kotanlı ve Gölyanı köylerinde gerçekleştirilmiştir. Bulanık, Muş'un en büyük ilçesi olmasından ve engelli kadınlara ulaşmada referansa sahip olunması açısından örneklem olarak seçilmiştir. Adıvar, Yoncalı, Kotanlı ve Gölyanı köyleri düz ve engebesizdir. Değirmensuyu ise dağlık alanda bulunan engebeli bir köydür. Çalışmanın gerçekleştirildiği 5 köyün ekonomisi de tarımsal üretime, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığa dayanmaktadır.

Araştırmanın örneklemini amaçlı örnekleme yöntemleri başlığı altında kartopu veya zincir örnekleme oluşturmaktadır. Araştırmaya başlamadan önce, çalışılacak konu ile ilgili bilgi sahibi olabilecek kişi ya da kişileri bulmak amaçlanmaktadır. Çalışma süreci devam ettikçe bu durum kartopu gibi ilerlenmiştir ve bir yerden sonra çalışmadan elde edilmesi gereken verilerde doyuma ulaşılmıştır (Yıldırım ve Şimşek 2016: 122).

Araştırma sürecinde örnekleme ilişkin kısıtlama söz konusu olmamıştır. Araştırmaya dahil olan engelli kadınlar ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler doyum noktasına ulaştığında ve verilen yanıtlar tekrar etmeye başladığında görüşmeler sonlandırılmıştır. Çünkü görüşmecilerden elde edilen bilgiler tekrar etmeye başladığında bulgularda herhangi bir değişiklik olmayacağı saptanmıştır.

4.3. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, veri toplama aracı olarak literatür taramaları doğrultusunda oluşturulan engelli kadınların toplumsal hayata katılımlarını etkileyen eğitim, istihdam, sağlık, ulaşım, emek, iktidar, kateksis, şiddet ve siyaset faktörlerini belirlemeyi amaçlayan yarı yapılandırılmış görüşme formu (Bkz. EK 1) ve yapılandırılmış gözlem formu kullanılmıştır. Toplumda en etkili iletişim biçimi konuşmadır. Nitel veri toplama araçları içerisinde en yaygın olarak kullanılan görüşme yöntemi insanların düşüncelerini, duygularını, değerlendirmelerini ifade edebilmesi açısından en etkili yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek 2016: 136). Kümbetoğlu (2015), yarı yapılandırılmış görüşme tekniğini; olguların köküne inilmesi ve çalışmada elde edilmek istenen bilgilerin ayrıntılı bir şekilde ele alınması ve bunların bir bütün ilişkisi içerisinde yorumlanması ve analiz edilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Kümbetoğlu 2015: 72).

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde, araştırmacı, araştırmaya yönelik önceden hazırlanmış olduğu görüşme formuna bağlı olarak çalışmanın daha sistemli bir şekilde yürütülebilmesini sağlamaktadır. Görüşme esnasında bireylerin görüşlerinde detaylı bilgiler elde edilebilmesini sağlamak için değişik alt sorular görüşmeciye yöneltilerek görüşmenin ayrıntılandırılması sağlanabilir (Türnüklü 2000: 547).

Gözlem, bir ortamda gerçekleşen sözel olmayan davranışlarla ilgili bulguların elde edilebilmesi için davranışların ayrıntılı olarak incelendiği bir veri toplama aracıdır. Gözlem tekniği, araştırılan konu ile ilgili çalışılan ortamda oluşan bir davranışın derinlemesine ve bütün yönleri ile incelenmesine olanak sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2016: 173). Bu çalışmada dışarıdan yani dolaylı gözlem ile engelli kadınların nasıl bir ortamda yaşadıkları, çevresindeki insanlarla iletişimine ve çevresinin kendisi ile olan iletişimine dikkat edilmiştir.

Bu çalışmada nitel veri toplama tekniği kullanılmıştır. Çalışmada, 30 soruluk yarı yapılandırılmış görüşme formu (Bkz. EK 1) kullanılmış ve form katılımcılara sunulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile engelli kadınların demografik özellikleri, ekonomi, eğitim, sağlık alanlarında karşılaştıkları güçlüklerle yönelik veri

toplanması amaçlanmıştır. Ve toplumsal cinsiyet analizi çerçevesinde engelli bir kadın olarak toplumsal hayata katılımı nasıl deneyimledikleri ve toplumdaki konumunu analiz etmeye yönelik veri toplanması amaçlanmıştır.

Araştırmanın örneklemini oluşturan engelli kadınlara, Yoncalı köyünde bulunan bir referans aracılığıyla ulaşılmıştır. Araştırma, hem araştırmacı hem de bir yardımcı ile gerçekleştirilmiştir. Engelli nüfusuna ulaşmak çok zor olduğu için, özellikle engelli maaşlarının ya da engelli bireye bakan bakıcının bakım parasının kesileceği düşüncesinden dolayı sınırlı sayıda engelli kadın araştırma kapsamına dâhil olmuştur. Görüşmeler sırasında engelli kadınlara bilgilerinin gizli tutulacağı bilgisi verilmiştir. Görüşmelerin ses kayıt cihazına kaydedilmesinin engelli kadınlar açısından bir sakıncası olup olmadığı sorusu yöneltilmiş, engelli kadınlardan olumlu geri bildirim alınmıştır. Böylece görüşmeler ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. 13 engelli kadınla yapılan görüşmeler ortalama 1 saat sürmüştür. Araştırma engelli kadınların ailelerin yanında, yüz yüze görüşme ile gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler esnasında engelli kadınların beden hareketleri, yüz ifadeleri, yaşadığı yerin özellikleri gibi araştırmanın gözlem boyutunu oluşturan veriler not edilmiştir. Görüşmede engelli kadınların vermiş olduğu cevaplara bağlı olarak alt sorular oluşturulmuştur. Görüşme esnasında alınan gözlem notları ve ses kayıtları, görüşme bittikten sonra düzenlenerek yazıya geçirilmiştir.

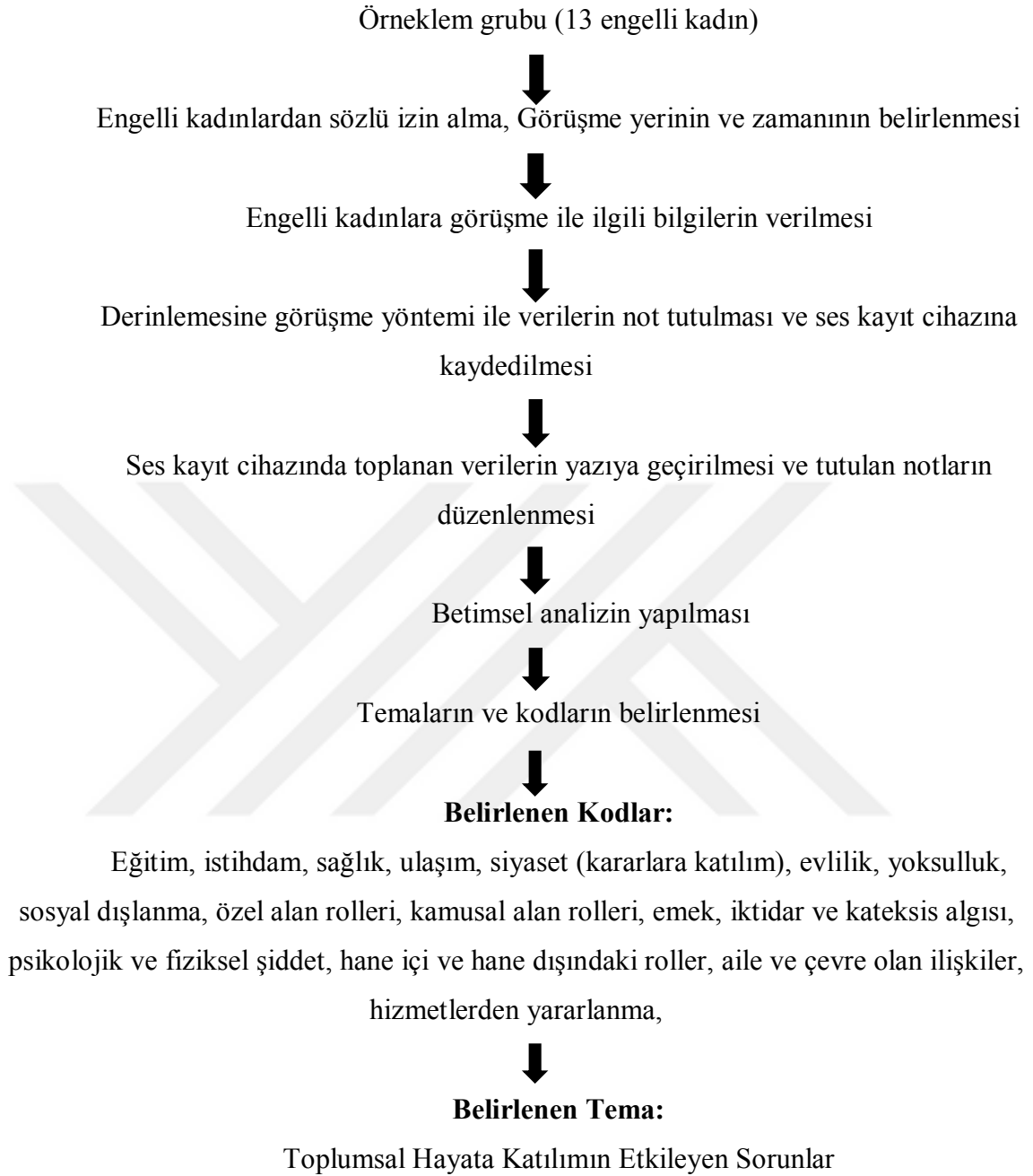
4.4. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analizde, görüşme yapılan birey ve bireylerin ve gözlenen ortam ile ilgili bilgilerde doğrudan alıntılar yapılmaktadır. Böylece çalışmaya katılan bireylerin görüş ve düşünceleri etkili bir biçimde yansıtılmaktadır. Doğrudan alıntılar ile desteklenerek yorumlamalar yapılmakta, neden-sonuç ilişkileri kurulmakta ve okuyucuya sunulmaktadır (Yıldırım ve Şimşek 2016: 239). Betimsel analiz tekniğinde uygulanan adımlar şu şekildedir:

1. *Bir çerçeve oluşturma:* Çalışmanın amacına uygun olarak bir çerçeve oluşturulmalıdır. Oluşturulan bu çerçeve ile temalar belirlenmeli ve düzenlenmelidir.
2. *Verilerin işlenmesi:* Araştırma için belirlenen çerçeveye göre elde edilen veriler okunmalı ve düzenlemeler yapılmalıdır. Veriler anlamlı ve mantıklı bir şekilde bir araya getirilmelidir. Burada, doğrudan alıntılarda kullanılacak olan veriler de belirlenmelidir.
3. *Bulguların tanımlanması:* Kolay ve akıcı bir dil kullanılarak veriler yorumlanmalı ve gerekli görülen yerlerde doğrudan alıntılara yer verilmelidir.
4. *Bulguların yorumlanması:* Elde edilen bulguların birbirleri ile ilişkilendirilmesi, anlamlandırılması ve neden-sonuç ilişkisinin açıklanması gerekmektedir. Bulgular yorumlanarak bir bütünlük içerisinde yazıya geçirilmelidir (Yıldırım ve Şimşek 2016: 240).

Görüşme sonucunda görüşmecilerden elde edilen veriler okunarak araştırma sorusunu destekleyen temalar ve kodlar belirlenmiştir. Araştırmaya başlanmadan önce emek, iktidar, kateksis, istihdam, eğitim, sağlık, ulaşım gibi çalışmanın ana unsuru olan temalar belirlenmiştir. Araştırma sonrasında ise siyaset, evlilik, şiddet, erken evlilik temaları ortaya çıkan bileşenler arasında bulunmaktadır. Betimsel yaklaşım kullanılarak, veri toplama sürecinde görüşme metinleri defalarca okunmuş, sonucunda oluşturulan temalar ile kodlamalar yapılmıştır. Veriler özgün biçimi ile bırakılarak katılımcıların söylediklerinden doğrudan alıntılarla sunulmuştur. Veriler toplumsal cinsiyet temelinde eleştirel kuram üzerinden tartışılmıştır. Veriler, engelli kadınlara kod isimler verilerek sunulmuştur.

Araştırma etik kurallara bağlı olarak oluşturulmuştur. Araştırmaya başlanmadan önce, görüşmeye katılacak olan engelli kadınlara, araştırmanın amacı, görüşmeye katılımın gönüllük arz ettiği, görüşme esnasında kendi isteklerine bağlı olarak ses kayıt cihazı kullanılacağı, görüşmenin gizli kalacağı ve üçüncü bir kişi ile paylaşılmayacağı ve istedikleri zaman çalışmadan ayrılabilme haklarının olduğu konusunda bilgilendirmeler yapılmıştır. Ses kayıt cihazı gibi verileri kaydetme araçları görüşmecilerin görebileceği şekilde görüşme ortamına yerleştirilmiş ve bu konuda tekrar bilgilendirmeler yapılmıştır.

Şekil 4.1: Araştırma Deseni

V. BÖLÜM

5. BULGULAR

1 Ağustos 2017 – 10 Ağustos 2017 tarihleri arasında, kamusal alan ve özel alan çerçevesinde; kırsal alanda engelli kadınların toplumsal hayata katılımında toplumsal cinsiyete bağlı etkilerin analizi kapsamında toplamda 13 kadın ile görüşme yapılmıştır. Örnekleme dahil olan engelli kadınların aralarında bulunan geniş yaş farkından dolayı katılımcıları genç grup ve yaşlı grup olarak ayırmak mümkündür. Katılımcılar için yarı yapılandırılmış mülakat soruları hazırlanmıştır. Çalışmadan elde edilen verilerin sunulması betimsel analiz ile gerçekleştirilmiştir. Bu bölümde, araştırma amaçları doğrultusunda toplanan verilerin analiz edilmesi sonucunda ulaşılan bulgular ve araştırmaya katılan engelli kadınları tanımlayan özellikler yer almaktadır. Elde edilen bulgular sunulurken, engelli kadınlara ve eşlerine kod adlar verilmiştir.

5.1. Engellilik Hikâyeleri

Ayşe'nin Engellilik Hikâyesi (34 yaşında)

Ayşe doğuştan konuşma ve işitme engellidir. Ailesinde de işitme ve konuşma engelli bireyler bulunmaktadır. Ayşe 6 aylık olduğunda hala konuşmaması ve söylenenleri duymaması üzerine ailesi tarafından hastaneye götürülmüştür. Doktorlar, Ayşe'nin dil ve konuşma engelli olduğunu ailesine bildirmiştir. Ailesi, çok küçük yaşta Ayşe'nin engelli olduğunu öğrenmesine rağmen tedavi için doktora götürmemiş ve bununla ilgili hiçbir yardım almamıştır. Ayşe, kendi gücü ve azmi ile hayata tutunmaya çalışmaktadır. Sesleri duyamaması nedeniyle, çevresinden yardım istemiş ve işaret dilini

öğrenmiştir. 34 yaşında olan Ayşe, ailesi ve çevresi ile işaret dili aracılığıyla iletişim kurabilmektedir.

Fatma'nın Engellilik Hikâyesi (29 yaşında)

Fatma, doğuştan konuşma ve işitme engellidir. Ailesinde engelli birey bulunmamaktadır. 6 yaşında menenjit hastalığına yakalanmıştır. Ailesi Fatma'nın hastalığı ile pek ilgilenmemiş, tedavilerini aksatmıştır. Bunun üzerine bir gün rahatsızlanmış ve baygınlık geçirmiştir. Fatma acilen hastaneye görülmüş ancak doktorlar, Fatma'nın tedavilerinin aksatılmasından dolayı kulaklarının tıklandığını söylemiştir. İşitme yetisini tamamen kaybettikten sonra çevresindeki konuşmaları duyamadığından yavaş yavaş konuşma yetisini de kaybetmiştir. Çevresi ile iletişim kuramamaya, derdini, isteklerini kimseye anlatamamaya başlamıştır. Yaşadığı bu hastalık sonrasında ruhsal rahatsızlık yaşamaya başlamıştır. Canı çok sıkıldığında bunalmakta ve sinir krizi geçirmektedir. Çevresinde bulunan insanlar tarafından zorlukla sakinleştirilmektedir. 7 yaşına geldiğinde ilkokulu okuması için ailesi tarafından Van işitme ve konuşma engelliler okuluna gönderilmiş ve orada işaret dilini öğrenmiştir. Van'dan Muş'a geri döndüğünde, ailesine işaret dilini öğretmiştir. Yeterli eğitimi aldığı düşüncesiyle ortaokuldan sonra okula gönderilmemiştir. Şimdi bir kız çocuğuna sahiptir. Ancak çocuğunun sesini duyamadığı, onu anlamadığı için çok üzülmemektedir. İşitme engelliler için sesleri algılayabilmelerini sağlayan bir alet varmış. Ancak yeterli maddi imkâna sahip olmadığı için bu aleti temin edememektedir. Menenjit hastası olduğunu bildikleri halde tedavisini yaptırmadıkları için ailesine kızgındır. Ancak her şeye rağmen ayakta durmaya çalışmakta, bütün umudunu, hayallerini kızının üzerine kurarak yaşamını devam ettirmeye çalışmaktadır.

Zeynep'in Engellilik Hikâyesi (73 yaşında)

Zeynep, ortopedik engelli bir kadındır. Zeynep, 40-45 yaşlarına geldiğinde sürekli olarak diz ağrısı çektiğinden dolayı yürümekte zorluk çekmiştir. Hastaneye bir ya da iki defa gitmiş fakat dizlerinin ağrısına bir çözüm bulamamıştır. Kullandığı ilaçlar dizlerinin ağrısına fayda etmemiştir. Yaklaşık 20 yıldır, ortopedik engel ile yaşamaktadır.

Bacaklarının düzenli olarak hareket ettirememiş, hastanelerde fizik-tedavi bölümlerine gidememiştir. Yaşının da ilerlemesi ile beraber artık yürüyememeye başlamıştır. Kendisine ait akülü bir arabası ya da tekerlekli sandalyesi bulunmamaktadır. Ev içerisinde hayatını geçiren Zeynep; “...*suskun oldum artık. Daha durgun oldum hastalıktan sonra*” cümlelerini kullanmıştır. Böylece Zeynep eve bağımlı kalarak aile bireylerinin yardımları aracılığıyla hayatını sürdürmeye çalışmaktadır.

Merve'nin Engellilik Hikâyesi (85 yaşında)

Merve işitme ve ortopedik engellidir. 85 yaşında olan Merve yaklaşık olarak 25 yıldır iki engellilik türü ile yaşamaktadır. Engelliliğinin yanı sıra nefes darlığı hastalığı da vardır. Nefes darlığı sebebiyle sürekli makinaya bağlı yaşamaktadır. Makinayı kullanmadığı zamanlar nefes alamamaktadır. Son 25 yılını ilaçlar ve makinelerle geçiren Merve yoksul durumdadır. Maddi imkânı olmadığı için üzülmede, fakir olduğundan dolayı tedavi olamamaktadır. 14 yaşında ailesi tarafından evlendirilmiş, eşi tarafından sürekli olarak fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kalmıştır. Eşi Merve'nin kafasına sürekli vurduğu için kafatasında ezilmeler meydana gelmiştir. Şimdi ise başı çok ağrımakta bu ağrılara dayanmakta zorluk çekmektedir. Yaşının da ilerlemesi ve yaşlılığın başlaması ile dizleri tutmamaya, kulakları duymamaya başlamıştır. Merve yürüme yetisini kaybetmeye başladığında doktora gitmemiş, herhangi bir tedavi uygulamamıştır. Bu da engelliliğinin katlanarak artmasına neden olmuştur. İşitme engeli için de hastaneye götürülmemiştir. Bundan dolayı özel alanda işitme ve ortopedik engeli ile yaşamını sürdürmektedir.

Didem'in Engellilik Hikâyesi (17 yaşında)

Didem doğuştan görme engellidir. Hem uzağı hem de yakını görmede sıkıntı yaşamakta bundan dolayı gözlük kullanmaktadır. Küçük yaşlarda gözlerinde sorun olduğu anlaşılmış, ailesi tarafından düzenli olarak doktora götürülmüştür. Doktorlar Didem'in katarakt ameliyatı olması gerektiğini söylemişler ve Ankara'ya giderek orada ameliyat olmuştur. Her ne kadar göz tedavilerini aksatmasa da görme engel derecesi her seferinde biraz daha artmakta ve görme yetisini yavaş yavaş kaybetmektedir.

Emine'nin Engellilik Hikâyesi (65 yaşında)

65 yaşında olan Emine ortopedik engellidir. 65 yıllık hayatında üç defa felç geçirmiştir. Yaşadığı felç sonucunda hastaneye götürülmüş ve tedavilerini düzenli olarak yapmıştır. Ancak sürekli felç geçirmesi nedeniyle engel durumu kalıcı hale gelmiştir. Van'da ve İzmir'de ameliyat geçiren Emine yürümekte zorluk çekmekte, eliyle bir şeyi kavrayamamakta ve eline aldığı bir nesneyi yere düşürmektedir. Şimdi ise yoksulluk nedeniyle hastaneye gidememekte ve tedavi olamamaktadır.

Gülsüm'ün Engellilik Hikâyesi (77 yaşında)

Güldüm ortopedik engelli bir kadındır. Şimdi 77 yaşında olan Gülsüm, 17 yaşında evlendirilmiştir. Evlendikten sonra birçok zorluklar yaşamıştır. Yemek yiyebilecek tabağı, yaşayabilecek bir evi dahi yokmuş. Yaşının da ilerlemesi ile beraber sürekli rahatsızlanan Emine, yaklaşık 20 yıl önce felç geçirmiştir. Emine; “Çocuklar hastaneye gidelim dedi. Çocuklarda para yok yorgunlar, 3 saat orda bekliyorlar. Sabah erken kalkıyorlar, akşam geliyorlar. Ben onlara iyiyim dedim. Sabah namazına kalktım. Kolum, ayağım daha da çekildi. Geline söyledim, dedi niye zamanında söylemedin. Siz uyuyorsunuz kıyamadım size. Çocuğu aradılar, taksi geldi, hastaneye gittik. İlaç verdi 10 gün kullan gel dedi. Doktor dedi her ay beyin cerrahisine gideceksin. Damarın biri tıkanmış. Sonra ben köye geldim. Kimse beni götürmedi doktora. Oğlum var, götürmüyor. Diyorum, “sen daha kocadın, öl git”. Böyle çekiyorum. Doktor bana ilacı vermiş bir seneye daha yeme diye. Hala ben onu yiyorum” demiştir. Felç geçirmesinden sonra birkaç defa hastaneye giden Emine daha sonrasında hastaneye gidememiştir. Doktorun kendisine verdiği on günlük ilacı yaklaşık bir senedir sürekli kullanmaktadır. Ailesi tarafından tedavisi ihmal edildiğinden yürüyememekte, tek başına yürümeye çalıştığı zaman da yere düşmekte ve dizlerine zarar vermektedir.

Hatice'nin Engellilik Hikâyesi (80 yaşında)

80 yaşında olan Hatice ortopedik engelli bir kadındır. 7 senedir bir engellilik türü ile yaşamaktadır. Hatice felç olmuştur ve tek başına yürümekte zorluk çekmekte ancak

aileden birinin yardımlarıyla yürüyebilmektedir. Felç geçiren Hatice, fizik ve tedavi yardımı almaması nedeniyle ağrıları her geçen gün daha da artmakta, vücudunun ağrısından dolayı uyumakta zorluk çekmektedir.

Zuhal'in Engellilik Hikâyesi (30 yaşında)

Ortopedik ve görme engelli olan Zuhal 30 yaşındadır. Doğduğu zaman hem ortopedik hem de görme engeli ile doğmuştur. Bedensel engeli nedeniyle merkezde bir rehabilitasyon merkezine gitmekte ve orada fizik-tedavi eğitimi almaktadır. Orada on beş gün kalmakta ve hafta sonları ise evine gelmektedir.

Kübra'nın Engellilik Hikâyesi (85 yaşında)

Kübra 20 yıldır hiç yürüyememektedir. 85 yaşında olan Kübra yaşının ilerlemesi, yaşlılığın başlaması ile beraber yürüyememeye başlamıştır. 60'lı yaşlarında iken bir gün felç vurmuştur. Felcin vurması dilini de etkilemiş ve konuşamaz duruma gelmiştir. Kübra hastaneye götürülmüş ve gerekli tedaviler uygulanmıştır. Tedavi işlemleri bittikten sonra eve getirilen Kübra, sürekli olarak yatırılmış ve yürümesi sağlanmamıştır. Yürüyemediği, yürütülmediği ve herhangi bir alet ile tedavisi yapılmadığı için ortopedik engelli olmuştur ve bir bireyin yardımı olmadan yürüyememektedir. Felcin diline vurması ile konuşamamaya da başlamış fakat ilerleyen zamanda kendi çabasıyla yavaş yavaş konuşmaya başlamıştır. Şimdi az da olsa konuşabilmekte ancak hiçbir şekilde yürüyememektedir.

Sevim'in Engellilik Hikâyesi (79 yaşında)

14 senedir ortopedik engelli olan Sevim, 79 yaşındadır. Yaşının ilerlemesi ile beraber yürümekte zorluklar çekmeye başlamıştır. Bulunduğu bölgede hareket edebilecek bir alan bulunmadığından dolayı engeli gün geçtikçe daha da artmıştır ve şimdi yürüme yetisini kaybetmiştir. Hastaneye tedavi için gidememektedir. Maddi imkânı olmadığından dolayı tekerlekli sandalyesi de yoktur ve bundan dolayı kamusal alana çıkamamakta, komşularını dahi ziyaret edememektedir.

Cansu'nun Engellilik Hikâyesi (25 yaşında)

Cansu 25 yaşında, işitme ve konuşma engellidir. Cansu, doğduktan 1 yıl sonra menenjit hastalığı geçirmiştir. Hem kırsal alanda yaşamasından hem de hastanenin yakın olmamasından hastalığı giderek artmıştır. Bir gün çok kötü durumda olan Cansu'yu babası hastaneye götürmüştür fakat her şey için artık çok geçtir. Doktorlar Cansu'nun artık işitme yetisini kaybettiğini ailesine bildirmiştir. Hastaneden taburcu olan Cansu hiçbir şey duymuyordu. Etrafındaki sesleri, kendi sesini duymamasından artık konuşamamaya da başlamıştır. Yaşı ilerledikçe engellinden dolayı sorunlar yaşamaya başlamıştır. Cansu; *“Okul olmadan önce hep susuyorduk, kimseyle iletişim kuramamak çok kötü. Hiçbir düğüne gitmek istemiyordum. Köyde gidilebilecek tek sosyal ortam oydu. Hep evde oturuyordum. Ben sıkılıyordum kimse benimle sohbet etmiyordu. Çevremdeki herkes konuşuyordu. Niye ben konuşamıyorum diye üzüliyordum. Okula gidince çevremde benim gibi olanları da görünce mutlu oldum”* ifadelerini kullanmıştır. Etrafındaki insanlarla iletişim kuramamakta ve söylenenleri anlamakta zorluk çekmiştir. Akrabaları tarafından Cansu'nun ailesine sürekli olarak; kız çocuğu okumaz, özellikle de il dışında okuması çok ayıp gibi baskılar gelmesine rağmen, Cansu'nun ailesi kimseyi dinlememiş ve eğitim alması için mücadele etmiştir. Öncelikle Van'da ve Erzurum'da işitme ve konuşma engelliler okuluna gönderilen Cansu, daha sonrasında İstanbul Tuzla'daki işitme ve konuşma engelliler okulunda eğitim görmüştür. Bu sayede işaret dilini öğrenen Cansu, ailesinin de öğrenmesini sağlamış ve bu şekilde iletişim kurmaya, kendini ifade etmeye başlamıştır. Şimdi ise bir lise mezunu olarak, kırsal alanda iş aramakta ve hayatını devam ettirmektedir.

Mine'nin Engellilik Hikâyesi (21 yaşında)

Mine hem işitme hem de konuşma engellidir. 21 yaşında olan Mine yaklaşık 16 yıldır bir engellilik türü ile yaşamaktadır. Mine, 5 yaşına kadar çevresindeki sesleri az da olsa duyabiliyor ve konuşabiliyormuş. Ailesi tarafından Erzurum'daki işitme ve konuşma engelliler okuluna gönderilmiştir. Burada sadece işaret dili ile iletişim kurulduğundan Mine'nin de işaret dili ile iletişim kurması istenmiştir. Konuşmada problemi olmayan Mine'ye uygulanan bu yanlış eğitim, onun yavaş yavaş konuşamamasına neden olmuştur.

Sesleri duyabilmek için takmış olduğu cihazı da okulda kaybetmiştir fakat ailesi tarafından tekrar bir kulak cihazı alınmamıştır. İlerleyen zamanlarda Mine hem işitme hem de konuşma yetisini kaybetmiştir. Bütün okulda uygulanan işaret dili ile iletişim kurmaya başlamış ve ailesine de öğretmiştir. Şimdi de bir lise mezunu olarak iş aramakta, kamusal alana çıkamamakta, iş bulamadığından dolayı özel alanda ev temizliği, kardeş bakımı gibi işlerle uğraşmaktadır.

Mine:

“...sonra işaret diline başlayınca unuttuk. Çünkü bir süre sonra konuşmamaya alışılıyor. Belki de işaret dili değil de konuşmaya zorlansaydık...”

Tablo 5.1: Engelli Kadınların Demografik Özellikleri

	Yaş	Engel Türü	Eğitim Düzeyi	Çocuk Sayısı	Medeni Durum
Ayşe	34	İşitme – Konuşma	Okula gitmemiş	0	Bekâr
Fatma	29	İşitme – Konuşma	Ortaokul mezunu	1	Evli
Zeynep	73	Bedensel	Okula gitmemiş	14	Evli
Merve	85	Bedensel, İşitme	Okula gitmemiş	9	Evli
Didem	17	Görme	Lise mezunu	0	Bekâr
Emine	65	Bedensel	Okula gitmemiş	12	Evli
Gülsüm	77	Bedensel	Okula gitmemiş	11	Evli
Hatice	80	Bedensel	Okula gitmemiş	8	Evli
Zuhal	30	Bedensel, Görme	Okula gitmemiş	0	Bekâr
Kübra	85	Bedensel, Görme ve İşitme	Okula gitmemiş	1	Evli
Sevim	79	Bedensel	Okula gitmemiş	5	Evli
Cansu	25	İşitme – Konuşma	Lise mezunu	0	Bekâr
Mine	21	İşitme – Konuşma	Lise mezunu	0	Bekâr

5.2. Demografik Veriler

5.2.1. Engelli Kadınlara İlişkin Demografik Veriler

Araştırmaya katılan engelli kadınların yaş aralığı 17-85 yaş arasında değişmektedir. Örnekleme hem genç hem de yaşlı grubu olarak ayırmak mümkündür. Engelli kadınların doğum yerlerine bakıldığında 12’sinin Muşlu olduğu, 1 engelli kadının (Sevim) ise Karanlı olduğu ve Muş’a gelin olarak geldiği belirlenmiştir. Engelli kadınların 13’ünün de kırsal kökenli olduğu anlaşılmıştır. Evli olan engelli kadınlardan 7’si geniş ailede yaşamaktadırlar. Bu engelli kadınlar gelinleri, torunları ile birlikte yaşamakta ve

kendilerine ait bir odaları bulunmamakla beraber evin bir köşesindeki kanepede ya da yer yatağında yatmaktadırlar. Kendi ihtiyaçlarını kendileri gideremedikleri ve tekerlekli sandalyeleri dahi bulunmadıkları için hanede bulunan birinden sürekli yardım almaktadırlar. Evleri bedensel, görme, işitme engelli bir birey için uygun döşenmemiştir ve bu da engelli kadınların hareket etme yeteneğinin tamamen kaybolmasına neden olmaktadır. Evli olmayan 3 engelli kadın (Mine, Cansu, Zuhul), geniş aile yapısına sahiptirler ve iki odalı bir evde babaanne, dede, kardeşler, anne, baba ve yeğenleri ile yaşamaktadırlar. Bu durum engelli kadınların tedavilerine zaman ayırmalarına engel olmaktadır çünkü geniş aile yapısında bütün yük evin “bekâr kızına” yüklenmektedir. 3 engelli kadın (Ayşe, Fatma, Didem) ise anne, baba ve kardeşlerden oluşan çekirdek aile yapısında yaşamlarını sürdürmektedir. Ancak görme engelli olan Didem her ne kadar çekirdek aile yapısında yaşasa bile evin tasarımı onun için sorun olmaktadır. Çünkü yaşadığı ev çok küçük olmakla birlikte eşyaların çok olması ve yürünecek alanın dar olması hareket yeteneğini kısıtlamaktadır.

Araştırmaya katılan kadınların yaşları değişiklik göstermektedir. En küçük katılımcı yaşı 17, en büyük yaş ise 85'tir.

Engelli kadınlardan 4'ü işitme ve konuşma engelli, 6'sı bedensel engelli, 1'i görme engelli, 1'i hem bedensel hem işitme engelli, 1 kişi de hem bedensel hem de görme engellidir.

Engelli kadınların eğitim düzeyleri incelendiğinde 9'unun hiç okula gitmediği, 3'ünün lise mezunu olduğu, 1 tanesinin ise ortaokul mezunu olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların doğum yerlerine bakıldığında, 11 engelli kadının doğma-büyüme Muş'lu olduğu, bir engelli kadının Ağrı'da, birinin ise Kars'ta doğup gelin olarak Muş'a geldikleri belirlenmiştir. Engelli kadınların tamamı kırsal kökenlidirler ve şu anda da kırsal alanda yaşamaya devam ettikleri tespit edilmiştir.

Ayşe Muş'ta kırsal alanda doğduğunu ve oraya göç ile geldiğini sonradan merkezde yaşamaya devam ettiğini, Fatma ve Didem merkezi alanda doğduklarını ve

halen merkezi alanda yaşadıklarını belirtirken, Hatice, Zuhal ve Kübra ise buldukları kırsal alanda doğduklarını ve ailelerinin de burada yaşadıklarını, göç ile gelmediklerini belirtmişlerdir.

7 engelli kadın ise kırsal alanda doğmuşlardır. Muş ili içerisinde bir köyden ayrılıp başka bir köye gidenler olduğu gibi Kars, Ağrı gibi şehirlerden göç ile gelenler de bulunmaktadır.

Engelli kadınlar ile yapılan görüşmede Ayşe, Didem, Zuhal, Cansu ve Mine evli olmadıklarını, Merve eşini kaybettiğini, Fatma, Zeynep, Emine, Gülsüm, Hatice, Kübra, Sevim ise medeni durumunun evli olduğunu belirtmiştir. Merve, Fatma, Zeynep, Emine, Gülsüm ve Hatice resmi nikâhlarının olduğunu, Kübra ise resmi nikâhının olmadığını belirtmiştir. Evlenme yaşlarına bakıldığında; Fatma 17, Zeynep 14, Merve 14, Emine 16, Gülsüm 17, Hatice 12, Sevim 15 yaşında iken evlendiğini, Kübra ise 20-25 yaşları arasında evlendiğini belirtmiştir. Evli olan kadınların tamamı çocuk sahibidir. 2 engelli kadın (Fatma ve Kübra) 1 çocuğa sahiptir. Zeynep'in 14, Merve'nin 9, Emine'nin 12, Gülsüm'ün 11, Hatice'nin 8, Sevim'in 5 çocuğa sahip olduğu anlaşılmıştır.

8 engelli kadın, 14-17 yaş civarında aileleri tarafından evlendirilmişlerdir. Çok küçük yaşta evlendirilmeleri nedeniyle kadınlar birçok zorluklar yaşamışlardır. Evlendikleri zaman öncelikli olarak imam nikâhları olan kadınlar, 18 yaşını doldurduktan sonra ya da çocukları olduktan ve çocukları büyüdükten sonra resmi nikâhlarını yapmışlardır:

Fatma:

“17 yaşındaydım evlendiğimde. İlk evliliğim. Resmi nikâhım var. Belediye’de yaptık. Severe evlendim. Ailem istedi. Berdel, kuma yok.”

Emine:

“16 yaşında evlendim. Berdel, kuma olmadı. Kendim istedim. Düğün yaptık. Davullu, zurnalı gittik. Ben hiç görmeden oldu. Sekiz aylık askerdi ben de nişanlandım.

Askerden geldi görüştük. Resmi nikâh nerde vardı bizim zamanımızda. Sonradan büyük oğlan on altı yaşına geldi çalışmaya gidecekti sonra resmi nikâh yaptırıldı.”

Gülsüm:

“17 yaşında evlendim. Kocamı bilmiyorum. O büyüktü ama. Tek eşiyim. O zamanlar kimse kendisi istemiyordu. Kimse demezdi bakalım benim kızım istiyor mu, istemiyor mu? Babam, annem verirdi giderdi. Bazıları vardı küçüktü 10 yaşındaydı. Veriyordular. Diyorlardı baban seni verdi köpeğe. Kafanı koy. İşte rezalet. Hakaret. Yer yoktu biz yatalım. Tandırın yanında yatarız. Yer yoktu başımızı yıkayalım. Öyle rezalet. Sonra tifo oldum. Babam geldi beni hastaneye yatırdı. Sonra çıktım. Sonra Değirmensuyu'na geldik. İnsanın üzerine kumlar geliyordu. Bir yatağımız, bir çaydanlığımız vardı. Çaydanlığı doldurup milletin tandırında ısıtıyordum. Başka bir şey yoktu döküp kızların başını yıkayalım. Tas yoktu ki su içelim. Kadın, bir tas bir kaşık aldı geldi bana. Ben çok mutlu oldum. Sonraları bir ev, oda yaptık geldik. Üstü açıktı ama. Ekin zamanıydı üstümüze kum geliyordu. Duvar üstümüze yıkıldı. Ne gelmedi başımıza.”

Engelli kadınlardan 1 tanesinin (Kübra) imam nikâhı bulunmamaktadır. Evlendiği kişi eşini kaybettiği için Kübra ile evlenmiştir. Annesi ve babası ölen Kübra kardeşlerine baktığı için evlenmemiş sonrasında ise kendisinden 20 yaş genç olan biri evlendirilmiştir. Ancak evlendiği kişi, ölen eşinin öldüğünü resmi kurumlara bildirmemiştir. Eşinin ölen karısının yerine getirilmiş ve onun kimliği ile yaşamıştır. Fakat kendisine sadece imam nikâhı yaptırılmış resmi nikâh yaptırılmamıştır. Kendisinden sonra gelen kumasının ise resmi nikâhı vardır.

Kübra:

“20-25 yaşında evlendim. Amcamlar verdi. Resmi nikâh yok. İlk hanımı vefat etti. Ben ikinci eşiyim.”

Sevim ve Hatice, evlendirildikleri zaman o kadar küçük yaşadılar ki kendileri dahi evlendikleri zaman kaç yaşında olduklarını hatırlamakta güçlük çekmektedirler:

Sevim:

“Hatırlamıyorum. Evlendiğimde 15 yaşındaydım. Kendim evlendim. Tek eşim.”

Hatice:

“Çoktandır evlendim. Küçüktüm. Hatırlamıyorum. 12 mi ne. Yok, yok. İmam nikâhı önce vardı. Sonradan resmi nikâh yaptık.”

Kadın engellilerden 1’i evlendiği eşinin yaşının kendisinden büyük olduğunu ve eşinin ikinci eşi olduğunu belirtmiştir:

Merve:

“14 yaşındaydım. Ama kocam büyüktü. O bir kere evlenmişti. Ben geldim yanına. 15 sene sonra düştüm. Valla Allah’ın kaderi. Ben kendi kendime evlenmedim. Babam beni verdi. Babanın annenin rızası olmadan insan kendi kendine evlenebilir mi? Babam, annem öldü. Herkes kendi evinde kızım.”

Kadın engellilerden evli olanlar arasında berdel ile evlilik yapan bulunmamaktadır. Ancak çevresinde ve ailesinde berdel ile evlendirilenler bulunmaktadır:

Zeynep:

“14 yaşında evlendim. Benim kumam yok. Berdel olmadı benim. Kız kardeşim berdel oldu. Önceki adetler öyleydi. Anne-baba verirdi. Kocamı evlendiğim gece gördüm. Resmi nikâhım var.”

Cansu:

“Burada kaçarak evlendiklerinde berdel yapılır. Bu yüzden kaçarak evlenmek burada kötü. Çünkü illaki birini diğerinin yerine zorla veriyorlar. Büyük sıkıntı oluyor.”

Bekâr olan kadın engellilerden 2’si, evlenmeyi istediğini ancak kendisine uygun birini bulamadığını belirtmiştir:

Ayşe:

“Evli değilim. İstedğim gibi biri yok. Yaşlı olsun, benim gibi akıllı, güzel olsun. Evi, işi olsun, bakımlı olsun. Çok görücü geliyor. Dul, engelliler geliyor.”

Kadın engellilerden 1’i, engelli olduğu için ailesi tarafından evlendirilmek istenmemektedir. Yapılan gözlemlerde kadın engelli görüşme sırasında evlenmek istediğini ancak engelli olduğu için çevresindeki ve ailesindeki insanlar tarafından “evlenmesine ne gerek var, kendine bakamaz çocuklarına nasıl baksın” gibi cümlelerle evlenmesinin engellenmeye çalışıldığı gözlemlenmiştir:

Zuhal:

“Bekârim. Hastalandım ben de istemedim annem de istemedi. Çocuğum olsun isterim. Ama insan evlenmeden çocuğu olmaz.”

1 kadın engelli ise evlilik sürecinde kadının rolünün daha fazla olduğunu ve bundan dolayı evlenmek istemediğini, hayatının tadını çıkarmak ve kamusal alanda gelir getirici bir işte çalışmak istediğini vurgulamıştır:

Mine:

“İstemem. Evlilik zor iş. Her şeyi kadın yapıyor. Ben daha hayatımı yaşamak istiyorum. Ben daha küçüğüm. Çalışmak istiyorum. Evde kalmak istemiyorum.”

Görüşme yapılan kadınlar arasında evli olanlar olduğu gibi bekâr olanlar da bulunmaktadır. 8 engelli kadın çok küçük yaşta evlendirildiklerini ifade etmişlerdir. Kendi yaşları küçük iken eşlerinin yaşları kendilerinden büyük olduğu saptanmıştır. Kadınların küçük yaşta evlendirilmesi toplumsal bir norm olarak kabul görmekte ve kadınlar çocuk yaşta evlendirilmektedirler. Çocuk yaşta kadınlar bir aile kurmaya zorlanmaktadır. Engelli kadınlar arasında 5’i ise bekârdır. Bu kadınlar engelli olduğu için evlenmek istememekte ya da aileleri tarafından evlendirilmemektedirler. Engelli kadınlar her alanda olduğu gibi evlilik alanından da dışlanmakta ve ötekileştirilmektedirler.

Engelli kadınlara çocuklarının olup olmadığı sorusu yöneltildiğinde 8 engelli kadının hepsinin çocuğunun var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Engelli kadınların sahip olduğu çocuk sayısı 1 ile 14 çocuk arasında değişiklik göstermektedir:

1 tane engelli kadın 1 çocuğa sahip olduğunu ancak tekrar çocuk sahibi olmak istediğini belirtmiştir:

Fatma:

1 tane çocuğum var. 2-3 arası çocuk istiyorum.

Engelli kadınlardan 1'i ise 1 tane çocuğa sahip olduğunu, rahatsızlığından dolayı ikinci çocuğa sahip olmak istediği durumda bunun tehlikeli olacağı düşüncesi nedeniyle yumurtalıkları alınmıştır:

Kübra:

Bir tane tek var. Bir oğlum var. Tansiyonum vardı. Karnımda kız çocuğu öldü. Doktorda çocuk yerini aldı.

Zeynep, Merve, Emine, Gülsüm, Hatice, Sevim' in de 1-12 arasında değişen çocukları vardır.

Elde edilen bulgularda, engelli kadınların geniş aile içerisinde yaşadıklarına, evli kadınlardan Fatma, Zeynep, Merve, Emine, Gülsüm, Hatice, Kübra ve Sevim'in ailesinin istekleri doğrultusunda evlendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Engelli kadınlar arasında en düşük evlenme yaşı 12 ile 17 arasında değişmektedir. Evli olan görüşmecilerin çocuk yaşta evlendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Çocuk yaşta evlendirilen kadınlara resmi nikâh yaptırılmamıştır. Resmi nikâhları kendi çocukları doğduktan ve aradan yaklaşık on yıl gibi bir süre geçtikten sonra yapılmıştır. Engelli kadınlardan evli olmayan Ayşe, Mine ve Zühal evlenmek istemektedirler fakat aile baskısından ve toplum tarafından dayatılan kadının yemek yapımı, çocuk ve ev bakımı gibi rolleri yerine getiremeyeceği düşüncesinden dolayı evlendirilmemekte oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Evli olmayan

kadınlardan Didem ve Cansu ise evlenmek istemediklerini, üniversiteyi kazanmak ve gelir getirici bir işte çalışmak istedikleri elde edilen bulgular arasındadır.

5.2.2. Kadın Engellilerin Eşlerine İlişkin Demografik Veriler

Kadın engellilerin eşlerinin yaşları 35 – 88 yaşları arasında değişmektedir.

Engelli kadınların eşlerinin eğitim düzeyleri incelendiğinde; bir engelli erkek arkadaşlarının kendisiyle dalga geçmesinden dolayı okulu terk etmiştir. Diğer eşler ise okula gitmemişlerdir fakat okuma – yazma bilmektedirler.

Kadın engellilerin eşlerinin mesleklerine bakıldığında da; hiçbir işte çalışmayanlar olduğu gibi çiftçilik ile de uğraşanlar mevcuttur. Bir kadın engellinin eşi ise hastanede temizlik görevlisidir.

Kadın engellilerin eşlerinin aylık kazancı incelendiğinde bu soruya yalnızca iki kadın cevap vermiştir. 2 engelli kadın eşlerinin maaşının olmadığını 1 kadın ise eşinin yaşlılık maaşı aldığını ifade etmiştir

Tablo 5.2: Engelli Kadınların Eşlerinin Demografik Özellikleri

Engelli Kadınlar	Engelli Kadınların Eşleri	Yaş	Eğitim Düzeyi	Mesleği
Fatma	Ahmet	35	Okuma-yazma biliyor	Temizlik Görevlisi
Zeynep	Ali	85	Okuma-yazma biliyor	Çiftçi
Merve	İsmail	Eşi ölmüş	Okuma-yazma biliyor	İşsiz
Emine	Hasan	71	Okula gitmemiş	Çiftçi
Gülsüm	Mehmet	80	Okuma-yazma bilmiyor	Çiftçi
Hatice	Fatih	88	Okula gitmemiş	Çiftçi
Kübra	İbrahim	50	Okuma-yazma bilmiyor	Çiftçi
Sevim	Murat	81	Okuma-yazma biliyor	Çiftçi

Engelli kadınların eşlerinden 6'sı okuma-yazma bilmekte, 2'si ise okuma-yazma bilmemektedir. Engelli kadınların eşlerinin 7'si gelir getirici bir işte çalışırken, 1'i hiç bir işte çalışmamaktadır. Erkekler kamusal alanda, engelli kadınlar da özel alanda kadına yüklenen ev içi rollerle yaşamını sürdürmektedir.

5.3. Özel Alanda Toplumsal Cinsiyet Analizi

5.3.1. Aile

Engelli kadınlardan onu geniş ailede, üçü ise çekirdek ailede yaşamaktadır. Çoğu engelli bireyin evinin engelliler için uygun olmadığı gözlemlenmiştir. Engelli kadınların yaşadıkları haneler çok küçük ve çok bakımsızdır. Bu nedenle görme engelli olan, bedensel engelli olan bireylerin ev içerisinde rahat hareket edebilmesi neredeyse mümkün değildir. Bedensel engelli bireylerin, kamusal alana çıkması ya da komşularına gidip gelmesi için herhangi bir tekerlekli sandalyeleri dahi bulunmamakta bundan dolayı sürekli özel alanda hayatlarını geçirdikleri gözlemlenmiştir.

3 engelli kadın (Ayşe, Fatma, Didem), çekirdek aile yapısı içerisinde yaşamaktadırlar. Fakat akrabalara yakın yerlerde, iki katlı evde alt-üst şekilde yaşamakta ve her ne kadar çekirdek aile yapısında olduklarını söyleseler de bu durum onları fazlasıyla zorlamaktadır:

Ayşe:

İki erkek kardeşim bir annem bir de babam var evde. Yengemler üst katta oturuyor. Misafir geldi mi hep birlikteyiz. Yemeği de beraber yeriz. Bu da yorucu oluyor bizim için.

Fatma:

Eşim, ben ve çocuğum var. Üç kişiyiz.

10 engelli kadın (Zeynep, Merve, Emine, Gülsüm, Hatice, Zuhale, Kübra, Sevim, Cansu ve Mine) benzer aile yapılarına sahiptirler. Geniş aile yapısı içerisinde oğulları, gelinleri, babaanne ve torunları ile beraber yaşamaktadırlar.

Kübra ise iki odalı bir evde eşi, kuması, kaynanası ve bir çocuğu ve kumasının çocuğu ile beraber bir evde yaşadığını belirtmiştir:

Kübra:

Kaynanam, iki bekar oğlan, bir kuma, bir koca var.

Araştırmaya katılan engelli kadınlardan 5'inin ailesi içerisinde kendilerinden başka engelli bireyler de bulunmakta iken, 8'inin ailesinde kendisinden başka engelli birey bulunmamaktadır.

Fatma 6 yaşında iken hastalandığını ve konuşma ve işitme yetisini kaybettiğini ve ailesinde başka engelli olmadığını belirtmiştir:

Fatma:

"Ailemde başka engelli yok. 6 yaşında menenjit hastalığım vardı. Sonra böyle oldum."

7 engelli kadın (Zeynep, Didem, Hatice, Zuhal, Kübra, Merve, Sevim) ailelerinde kendilerinden başka engelli olmadığını belirtmişlerdir.

Engelli kadınlar, geniş aile yapısı içerisinde yaşamakta ve evin bütün işlerinden kendileri sorumlu tutulmaktadır. Bu da, engelli kadınların kendilerine, sağlıklarına vakit ayıramamasına neden olmaktadır. Engelli kadınlardan 5'inin (Ayşe, Sevim, Kübra, Cansu, Mine) ailelerinde engelli bireylerin var olduğuna, 8 engelli kadının ise ailesinde kendisinden başka engelli birey olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

5.3.2. Aile İçi İlişkiler ve Roller

İçinde doğduğumuz toplum, kültür tarafından oluşturulan toplumsal cinsiyet rolleri, yapılan bu çalışmada da belirgin bir şekilde fark edilmektedir. Bulanık ilçesi köylerinde bulunan kadınların yerinin evi yani özel alan olması erkeklerin ise kamusal alan olarak adlandırılan sokakta, kahvehanede olması çalışmanın amacını, hipotezini destekler niteliktedir. Kadınlar özel alan içerisinde gündelik hayatlarını sürdürmekte erkekler ise kahvehanede, sokakta, iş yerlerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla hem engelli olmayan kadınlar hem de engelli kadınlar gün içerisinde evde bulunmakta ve

çocuk bakımı, ev temizliği, yemek yapımı gibi kadının görünmeyen ev emeği ile meşgul olmaktadırlar.

Engelli kadınlardan 4'ü özel alanlarında çocuk bakımı, temizlik, ütü, yemek işleri ile uğraştıklarını belirtmişlerdir. Sabah erkenden kalkan engelli kadınlar özel alanda herhangi bir ücret almadan, yatana kadar çalışmakta ve her gün aynı iş ile meşgul olmanın onları zorladığı sonucuna ulaşmıştır:

Ayşe:

“8-9’da kalkıyorum. Ev temizliyorum. Yemek yapıyorum. Akşam televizyon izliyorum. 11’de yatıyorum. Ütü yapıyorum. Ben evi temizlerken erkekleri dışarı çıkartıyorum.

Fatma:

“7’ de kalkıyorum. 10’ da yatıyorum. Bir gün ev temizliyorum. Ertesi gün temizlik yapmıyorum. Yemek yapıyorum. Bebeğin başından ayırlamıyorum ağlar diye. Bebeğin ağladığının sinyalini veren bir ses cihazı var ama 2000 tl. Bir tanesi orda bir tanesi benim yanımda oluyor. Bebeğim ağlar ve ben duyamam diye korkuyorum.”

Kültürel olarak kodlanmış olan toplumsal cinsiyet rollerinden kadının yeri evidir anlayışı bağlamında Zuhal, kendi sosyal kimliğini “ev kızı” olarak nitelendirmiştir:

Zuhal:

“Çalışmıyorum. Ev kızı. Sabah kalkıyoruz, evi süpürüyoruz işte. Çocuklarla uğraşıyoruz. Yeğenlerime bakıyorum.”

Emine, Kübra ve Merve, engellilikleri olmadan önce evde çocuk bakımı, yemek, çamaşır yıkama işlerini yaptıklarını ve tarlada çalıştıklarını ancak şimdi ortopedik engelli olmaları nedeniyle eskiden yaptıkları işlerini artık yapamadıklarını belirtmişlerdir:

Emine:

Erken kalkarım. Bazen sabah namazından önce kalkarım. On da, on buçuk da, on bir de yatarım. Önceden her şeyi yapardım. Ekmek yapmak, inek sağmak, her şeyi

yapardım. Peynir yapar satardım. Buğday biçmeye de yüklemeye de gittim. Kadının işini de erkeğin işini de yapardık. Babamgilde de gittim burada da gittim. Her şeyi de yapardım. Erkek dışarda çalışırdı, ben evdeydim. İnek vardı, koyun vardı. Babamgilde de aynı evin kadını gibi ekmek pişirirdim, hamur yoğururdum, inek sağardım.”

Kübra:

“Annem babam vefat etti. Bütün yük benim sırtıma kaldı. Tarla falan. Amcam vardı. Samanı, buğdayı, arpası hepsi benim sırtımdaydı. 5 kardeşimi büyüttüm. Hasta olmadan önce sabah erkenden kalkar bütün işlerimi yapardım. Felç olunca artık oturuyorum. Eskiden biraz yürüyordum, şimdi yok. 2 senedir yürüyemiyorum. Sabah erkenden kalkıyorum. Akşam 5,6,7’ de yatıyorum. Sağ tarafıma doğru yatabiliyorum.”

Merve:

“Sabah namazı gibi kalkıyorum. Hastayım. 11’de 12’de yatıyorum. Her şeyi yapardım öncede. Şimdi hep oturuyorum. Gelin yapıyor.”

Toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde kabul edilen erkek işi kadın işi ayrımının kırsal alanda keskin sınırları vardır. Kadınlar çocuk bakımı, misafir ağırlama, yemek yapma, çamaşır ve bulaşık yıkama gibi özel alana ait bakım işleri ile uğraşırken erkekler de tarımsal üretimle ilgilenmekte ya da kahvehanelerde bulunmaktadır. Erkekler başka bir iş ile ilgilenmezken; kadınlar günün her saatinde sürekli ev işleriyle uğraşmaktadırlar. Hem yaz mevsiminde kışa hazırlık yapılması hem de ev işleri kadınları zorlanmaktadır. Bu nedenle, kadınlar özel alanda yaptıkları bakım işlerinden dolayı yeterli beslenememektedirler. Engelli kadınlardan Cansu on kişilik geniş bir ailede ve neredeyse yıkılmakta olan iki odalı bir evde yaşamaktadır:

Cansu:

“Sabah hep sekiz buçuk dokuz da kalkıyorum. On bir buçuk, on iki de yatıyorum. Erkekler genelde dışarıda ota, ekinle uğraşırlar. Biz evdeyken abim dışarıda. Erkek dışarda kadın da ev işleriyle uğraşiyor. Kadınlar genelde evde oturur ev işi yaparlar. Erkekler hayvancılık yapar. Kadınlar ev işi dışında bir şey yapmazlar. Yazın bizde

genelde kadınlar tezek taşır. Erkekler genelde ekinleri biçmek, hayvanlara bakmak gibi işlerle uğraşır. Başka iş yok.”

Mine:

“Günlük hep ev işi yapıyoruz ve çok yoruluyoruz akşama kadar. Bizim işimiz hiç bitmez. İş yoksa, erken kalkmayacaksa on bire kadar yatıyorum. Su taşı, bulaşık yıka. Hiç rahat yok bizim köyde. Evli kadınlar hele hiç oturmuyorlar. Hepsi çok zayıf. Erkekler de kadınlara rağmen daha rahatlar. Dışarıdan eve gelince oturuyorlar bir şey yapmıyorlar.”

Erkek ve kadın ilişkileri toplum tarafından kabul edilen roller üzerine kuruludur. Özellikle kırsal alanda kadın ve erkek aynı masada yemek yiyememekte ve birbirleriyle konuşamamaktadırlar. Söz konusu “yeni gelin” olduğunda bu durum daha da baskın olmaktadır ve eve gelen gelinin erkeklerin yanında yemek yememesi bir saygı unsuru olarak belirtilmektedir:

Emine:

“Kadınlara erkekler birbirleriyle tabi oturur, yemek yer. Gelin yemez. Büyüklere saygıdan. O da binde biri.”

Hatice:

“Ben yiyorum. Yeni gelinler yemiyorlar. Kayınpederimin yanında konuşmadım, yemek yemedim.”

Zuhal:

“Erkeklerle kadınlar bir arada oturur, konuşur. Ama büyük amcalar geldiği zaman gelinler yanında oturmazlar. Gelin çay hazırlar getirir. Büyüklerin yanında biraz çekingendirler, konuşmuyorlar.”

Engelli kadınlara yöneltilen gün içerisinde neler yapıyorsunuz sorusunda; çoğunun evde çocuk bakımı, yemek, temizlik gibi kadınla ilişkilendirilen işlerle uğraşmakta oldukları saptanmıştır. Erkekler kamusal alandaki işlerini bitirdikten sonra

özel alanda dinlenme imkânına sahip iken kadınlar günün her saati çalışmaktadır. Bu iş yükü de onları çok yormaktadır.

Gündelik hayatta özel alan içerisinde engelli kadınlar bazı zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Araştırmaya katılan engelli kadınlardan on üçünün de engelliliği sebebiyle aileden biri tarafından temel ihtiyaçları (yemek, kıyafetlerinin yıkanması, tuvalet ihtiyaçları) giderilmeye çalışılmaktadır. Yardım eden bu kişiler aile içerisinde kardeş, gelin, anne, kuma olarak değişiklik göstermektedir. Ev içerisinde yardıma ihtiyacı olmayan engelli kadınlar ise kamusal alana çıktıkları zaman muhakkak bir yardımcıya ihtiyaç duymaktadırlar. Çünkü işitme, dil ve konuşma engelli olan bir kadın işaret dili ile iletişim kurmaktadır. Bundan dolayı kamusal alanda işaret dili bilmeyen insanlara derdini anlatamamakta ve aile içerisinde bir kişi ile birlikte kamusal alana çıkmaktadır:

Ayşe

“Kimse yardım etmiyor evde. Kendim yapabiliyorum her şeyi”

Cansu:

“Ev içinde bütün işleri yapabiliyorum. Ama bir işim için dışarı çıktığımda kendi işimi halledemem, halledemiyorum. Yanımda biri olmak zorunda. Çünkü herkes işaret dili bilmiyor. Annem, kardeşlerim, abim bize işaret dilinde yardım ediyorlar.”

Mine:

“Evdeki işlere kimse yardım etmiyor. Annem okula gitmemizi isteyince işaret dilini öğrendik. Aile de herkes öğrendi.”

Kadın engellilerden Emine, oğlu ve gelini ile kalmaktadır. Emine'nin gelini kendisinin bakımını yaptığı için devlet tarafından engelli bakım parası almaktadır:

Emine:

“Gelinim benim bakıcım. Maaş alıyor. Kendi kendime sağ elimle yemek yiyebiliyorum. Ama başka hiçbir şey yapamıyorum. Çok üzülüyorum, çok zorlanıyorum. Bazı zaman yavaş yavaş aşağı yola doğru gidiyorum ama düzelmiyorum.”

5 engelli kadına (Zeynep, Merve, Gülsüm, Hatice, Sevim) da gelinleri bakmaktadırlar ancak bunun karşılığında bakım parası almamaktadırlar:

Merve:

“Gelinim yardım ediyor. Hep oturuyorum, gelin yapıyor. Hiçbir şey duyamıyorum zaten. Duymam için kulağıma bağıрман lazım. Gelinim para da almıyor”

Gülsüm:

“Gelin yardım ediyor. Hiç yardım etmiyor dede, hiç bilmiyor ben var mıyım, yok muyum. Kendi istediği gibi yaşıyor. Ben hayat görmedim.”

Hatice:

“Başımı yıkıyorlar, üstümü değıstiriyorlar gelinler.”

Sabah erken saatlerde eşi tarafından evin kapısının önüne hava alması için bırakılan Kübra, güneşin önünde akşam eşi gelene kadar beklemektedir. Çünkü kendisi ortopedik engellidir ve hareket edememektedir. Kübra, kendi bakımının kuması tarafından yapıldığını söylemiştir. Ancak kadın engellinin kıyafetlerinin temiz olmadığı ve sinekler tarafından sürekli rahatsız edildiği gözlemlenmiştir. Ancak kumasının kıyafetlerinin, durumunun iyi olduğu gözlemlenmiştir:

Kübra:

“Kumam yardım ediyor. Başımı yıkıyor, elbisemi yıkıyor. Eşim yardım ediyor. Ama hastaneye götürmüyor. Götürseydi belki iyileşirdim. Kadınlar gidemiyor ki hastaneye. Erkeğin götürmesi lazım burada. Ben bu halde hastaneye gidemem ki. Ayağım kırıldı, sandalyeye götürüp getiriyor.”

Engelli kadınlara yöneltilen aile içerisinde yemek yapımı, tuvalet ihtiyacı gibi konularda destek alıp almadıklarına dair yöneltilen soruda engelli kadınların 5’i temel ihtiyaçlarını kendisi yapabiliyor iken, 8’inin kendi ihtiyaçlarını gideremedikleri ve 7’sinin gelinlerinden, 1’inin ise kumasından yardım aldığı saptanmıştır. Engelli kadının ihtiyaçları yine özel alan içerisinde bir kadın tarafından yapılmaktadır. Erkekler özel alanı dinlenme, yemek yeme olarak kullanmakta kadınlar ise bakım işleri ve ev işleri ile meşgul

olmaktadır. Sonuç olarak, burada engelli kadınların toplumsal hayata katılamamalarındaki temel sorunun toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı olduğunu görebilmek mümkündür. Erkekler eşleri engelli olduğu halde hastaneye götürüp tedavi etme yoluna gitmemektedirler. Çünkü kadınların engelinin düzelemeyeceğini düşünmektedir. Özel alana mahkûm edilen kadınlar yine özel alana hapsedilen diğer bir kadının bakım desteği aracılığıyla yaşamını devam ettirmektedir.

5.3.3. Kateksis

Toplumsal cinsiyet bağlamında kadına yüklenen ev içi rollerin dışında bir de kadın bedeninin nasıl olması gerektiği egemen ataerkil sistemi tarafından belirlenmiştir. 90-60-90 vücut ölçüleri kadınlarla ilişkilendirilmekte ve bu ölçüler kadın bedeni için kusursuz görünümün bir formülü olarak sunulmaktadır. Engelli kadınlar bu beden algısından en çok etkilenenler arasındadır. Bedensel engellerinden dolayı kamusal alana çıkarken utanarak çıkmakta ya da aileleri tarafından evlendirilmemektedirler.

Engelli kadınlardan Zuhal bedensel engelli bir kadın ve dağ köyünde yaşamaktadır. Zuhal bedensel engelli olduğu, “normal” bir kadın bedenine sahip olmadığı düşüncesinden dolayı annesi tarafından evlendirilmemektedir. Zuhal, engelinden dolayı toplumsal cinsiyet rollerinden de dışlanmaktadır:

Zuhal:

“Yani elim falan. Yürüyemiyorum. Yolda yürürken insanlar bana bakıyor. Utanıyor insan. Bu yüzden annem evlenmemi istemedi laf ederler, beceremez diye. Ama ben de istemem evlenmeyi.”

Didem:

“İnsanlar durup dikkatli dikkatli bakıyorlar. Herkes gözlük kullanmıyor ama mecburum. Alıştım. Çünkü göremiyorum onsuz. Herkes kadın güzel giyinmeli, gözlük takmamalı diye düşünüyor ama olmuyor işte.”

Toplumdaki “kadın bedeni” algısı kadınların ve özellikle de engelli kadınların psikolojik yıpranma yaşamasına neden olmaktadır. Engelli kadınlar, “ideal” olarak

tanımlanan kadın bedenine sahip olamadığında, tekerlekli sandalyesi ile bir yere gittiğinde utanmakta ve kamusal alana çıkmak istememektedir. Kadın engelli olduğunda bedeni metalaştırılmakta ve erkek onu aseksüel olarak görmektedir. Çoğunlukla zorla evlendirilen engelli kadınların bir kısmının olması bu şekilde açıklanabilir. Araştırmanın temel yapılarından biri olan kateksis temasının toplumsal cinsiyet bağlamında engelli kadınları soyutladığı, özel alana hapsettiği ortaya çıkmıştır. Elde edilen bulgulardaki kateksis algısı, engelli kadınların toplumsal hayata katılamamasında rol oynaması araştırmanın hipotezini de destekler niteliktedir.

5.3.4. Özel Alanda Şiddet

Erkeklerin kendilerini gösterebildiklerini düşündükleri, egemen iktidara sahip olmalarından dolayı yegane dayanakları olan şiddete, günümüz de dahil olmak üzere kadınlar hep maruz kalmışlardır. Engelli kadınlar eşleri tarafından şiddete maruz kalmışlardır ve vücutlarında bu şiddetten kaynaklanan hasarlar meydana gelmiştir. Kadınlar evlerinde bütün gün boyunca kendisine verilen rolleri yerine getirmekte fakat eşi eve geldiğinde kendisine şiddet uygulamaktadır.

Araştırmaya katılan engelli kadınların 6'sı (Zeynep, Merve, Gülsüm, Emine, Hatice, Sevim) eşleri tarafından şiddete maruz kalmışlardır. Şiddete maruz kalan kadınların kafalarında, vücutlarında hasarlar meydana gelmiştir:

Zeynep:

“Çok dayak yedim. Bütün kadınlar öyleydi. Çayı getirene kadar dayak yerdik. Geç kalınca dayak yedim. Öncekilerle şimdikiler aynı değil.”

Merve:

“Oooo. Benim kocam beni dövüyordu. Hakaret ediyordu. Hakaret çoktu. Şimdikiler değil. Şimdi kimse kimseyi dövmüyor. Kimseyle konuşmaya cesaret edemiyor. Önceden biz dayak yerdik. Kocam kafamı kırdı benim. Biz yiyorduk. Ne yapalım.”

Mecburduk. Sadece başım var. Başım çok ağrıyor benim. Aklım birbirine giriyor. Sabahtan akşama kadar tahtanın üzerindeyim.”

Gülsüm:

“Oğlumun babası beni çok dövdü. Bir adam da vardı köyün içinde, kadınları öyle dövüyordu ki, gözleri simsiyah oluyordu.

3 kadın engelli, eski zamanlarda şiddetin olduğunu, erkeklerin sürekli olarak kadınları dövdüklerini ancak şimdiki zamanda artık bu durumun az da olsa ortadan kalktığını belirtmişlerdir:

Emine:

“Önceki şeyler vardı. Şiddet vardı. Şimdi yok. hiç yoktan kavga, dövme oluyordu. Şimdi keyifte herkes. Yine var. Ama önceki gibi değil.”

Gülsüm:

“Şimdi yok. Cahil genç şimdi kalktı İstanbul’ a gitti. Artık yok, şimdiler iyi, kavga falan yok.”

Hatice:

“Bana vuruyordu. Önceden deliydi. Şimdiki erkekler iyiler, kadınlarına vurmuyorlar. Diyorum şükür çocuklarım sana çekmemişler. Karılarına kızmıyorlar, küsmüyorlar.”

1 kadın engelli ise eşinin her istediğini zamanında yerine getirdiği ve eşinin emrinden hiç çıkmadığı için hiç şiddet görmediğini ifade etmiştir:

Kübra:

“Yok, yok. Hiç bana dokunmadı. Ben kendimi dövdürmüyordum.”

Didem ailesi tarafından şiddete uğramadığını, çevresinde de böyle bir durumla karşılaşmadığını belirtmektedir. Ancak başka kadınların şiddete maruz kaldığını ifade etmektedir. Didem, kadınların şiddet gördüğünü, bu durumu gizlediklerini ve şiddetin sürekliliğini sağladıklarını ifade etmiştir. Didem, engelli kadınlara yönelik yapılan şiddet ile ilgilenecek herhangi bir kadın kuruluşunun olmadığını belirtmiştir:

Didem:

“Bence var. Ben öyle düşünüyorum ama kimsenin beli ettiğini de sanmıyorum. Çok yoğun olarak var. Ama bunun topluma yansıtıldığını düşünmüyorum. Muhtemelen olan birileri içlerinde tutuyorlar. Belli bir psikolojik yığılma söz konusu. Kadın topluluğu gibi kuruluşlar burada çok zayıf. Hiç aktif değiller mesela. Hiç yok.”

Kadın engellilerden Ayşe, Zuhal, Cansu ve Mine'nin cevapları benzeşir ve çevrelerinde hiç şiddete rastlamadıklarını belirtmişlerdir. Ancak bu soruya cevap verdikleri zaman tedirgin olmuşlardır. Şiddet sorusu sorulduğunda engelli kadınların ailelerine baktıkları, soruyu geçiştirdikleri ve ailelerinin yanlarında olmasından dolayı bu soruyu gülerken cevapladıkları gözlemlenmiştir:

Ayşe:

“Çevrede şiddet gören yok. Her şey güzel.”

Cansu:

“Hiç görmedim. Bizim ailede yok. Tartışılır ama şiddet görmedim.”

Engelli kadınlarla görüşüldükten sonra “şiddet” teması ortaya çıkmış ve araştırmanın bir bileşeni olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Görüşülen engelli kadınlar arasında şiddet görenler (8 kişi) olduğu gibi şiddet görmeyenler de (5 kişi) bulunmaktadır. Eril iktidar tarafından bir güç unsuru olarak kullanılan şiddet, engelli kadınların bedenlerinin daha da ileri seviyede hasar görmesine yol açmaktadır. Şiddete bağlı hasarlar engelli kadınların hareket yeteneğini, kadının özel alana sıkıştırılmış hayatını bile kısıtlamakta ve kadın bedeninin giderek daha fazla oranda yabancılaşmasına neden olmaktadır. Görüşülen kadınların tamamı şiddeti normalleştiren ifadelerde bulunmuştur.

5.4. Kamusal Alanda Toplumsal Cinsiyet Analizi

5.4.1. Akrabalık, Arkadaşlık, Komşuluk İlişkileri

Kadın engellilerden Emine, Gülsüm, Zeynep, Merve, Sevim ve Hatice bedensel engellerinden dolayı evlerinden çıkmakta güçlük çekmektedirler. Tekerlekli sandalye ile birinin yardımı ile kamusal alana çıkabilirler ancak maddi imkânlar bakımından yoksul olan kadınlar, tekerlekli sandalye alabilecek güce sahip değildirler. Herhangi bir kamu veya STK'lar tarafından da kendilerine yardım yapılmamaktadır. Kadın engelliler evlerinden çıkamadıkları için yanlarına komşuları gelmekte ve ancak bu şekilde çevresiyle iletişim halinde olabilmektedir:

Zeynep:

“Etrafta geziyorum. Dışarı çıkamıyorum eskisi gibi. Hastalık çok etkiliyor.”

Emine:

“Önce gidiyordum. Şimdi tek başıma gidemiyorum. Parka, lokantaya. Yürüyemiyorum artık. Sandalyemde yok. Kimse de alıp gezdiremiyor. Herkesin işi gücü var. Napalım. ”

Gülsüm:

“Komşular geldi mi geliyorlar yoksa ben gidemiyorum. Ben hiç gidemiyorum.”

Emine:

“Oturuyorum. Komşulara gidiyordum. Şimdi taşındık. Gelin istedi Burda komşularım yok. Köydeki komşularıyla otururduk, çay içerdik.”

Dağ köyünde yaşayan Hatice de bedensel engellidir ve tekerlekli sandalyeye sahip değildir. Komşularına gitmek istemekte ancak ayakta duramamaktadır. Dışarı kendi imkânları ile çıkmaya çalışsa dahi dağ köyü olduğundan, yollar hep taşlı ve dik olduğundan yere düşmekte ve bacaklarında yaralanmalar meydana gelmektedir:

Hatice:

“Ben komşuya gidemiyorum. Yere düşüyorum. Bacaklarım karardı, fayda yok. Evin etrafında gezemiyorum. Çok sıcak, başım ağrıyor.”

Bedensel, işitme, görme engelli olan Kübra, ev dışına çıkamadığını sabahları eşinin kendisini kapının önüne getirip bıraktığını, akşam olduğunda da eve götürdüğünü belirtmiştir. Komşularının yanına gidemeyen Kübra'nın yanına komşuları da gelmemektedir. Yalnızca eşinin yengesinin yanına geldiğini ifade etmiştir:

Kübra:

“Yok. Eltim geliyor sadece. Adam buraya bırakıyor akşam alıyor içeri.”

İşitme ve konuşma engelli olan Ayşe, lokantaya gidebildiğini, bahçede arkadaşları ile oturduklarını, telefonda da işitme engelli arkadaşları ile görüntülü konuştuğunu belirtmiştir:

Ayşe:

“Arkadaşlarla bahçede oturuyoruz. Van'daki işitme, konuşma engelli arkadaşlar ile telefonda görüntülü konuşuyorum. Lokantaya giderim. Kılık- kıyafet alırım. Ben çok harcıyorum. Çok elbise alıyorum. Ayakkabımı elbiseme uyduruyorum. Pantolon giyiyorum, üstümü ona göre uyduruyorum. Lokantaya giderim, kılık-kıyafet alırım.”

Engelli kadınlar, özellikle de ortopedik engellerinden dolayı kamusal alana çıkamamaktadırlar. Aileden birinin yardımıyla hareket edebilmektedirler. Ama her zaman çevresinde kendisine yardım edebilecek birileri bulunmamaktadır. Bundan dolayı bedensel engelli kadınlar tekerlekli sandalyeye ihtiyaç duymaktadırlar. Ancak bunu karşılayacak maddi imkânları bulunmamaktadır. Kırsal alan engelliler için özellikle de dağ köylerinde yaşayan kadınlar açısından büyük sorun üretmektedir. Kadınlar arazi yapısının tekerlekli sandalyeleri olsa dahi hareket etmelerine olanak vermemektedir.

5.4.2. Engellilik ve Kırsal Alan

Kırsal alanda kadın engelliler dışarıya tek başlarına çıkamamaktadırlar. Kamusal alanda bir yere gidecekleri zaman yanlarında baba, abi ya da erkek kardeşlerden birinin bulunması gerekmektedir. Engelli kadın özel alanda devamlı olarak ev işleri ile meşgul olmakta kamusal alana çıktığında da yine bir baskı aracı olan erkek iktidarı ile hareket etmek zorunda kalmaktadır. Bu şekilde toplumsal cinsiyet çerçevesinde kadının tek başına dışarıya çıkmaması gerektiği algısı 1 katılımcı (Didem) tarafından içselleştirilmiştir:

Didem:

“Genelde ben ailem olmadan gidemiyorum merkeze. Bilemiyorum. Pek gidemedim bugüne kadar tek başıma. Ailem herhalde pek yaşım elvermedi bugüne kadar. 18 yaş ve üstü değilim zaten. Yani hep sınav şu bu. Doktor kontrolleri. Hep onun için gittim. Çarşıya bir ihtiyacımı karşılamak için giderim. Bulanık’ ta pek sosyal aktivite yapılacak bir yer yok. Kadınlar özgür değil. Çıkılacaksa ancak bir ihtiyaç için çıkılır. Giyim, kuşam, bakkal işleri v.s.”

Cansu engelli bir kadın olmasından ve kırsal alanda yaşamasından dolayı ev dışına çıkmasına izin verilmemiştir. Van’da ve Tuzla’da okula gittiğinde de kamusal alana çıkmamıştır. Çocukluktan başlayan bu baskı süreci hala devam etmektedir. Cansu 25 yaşında bir kadın olarak dışarı tek başına çıkamamaktadır:

Cansu:

“Ben hiç dışarı çıkmıyorum. Ben gezmeyi çok sevmiyorum. Eskiden izin vermezlerdi. Alıştırdılar çıkmamaya. Kirada iken, Komşularımızla çok iyi geçiniyorduk. Bizim için işaret dili bile öğrendiler. Çok yardımcı oluyorlardı. Bizi çok seviyorlardı. Çok iyiydi komşuluk ilişkilerimiz. Burada da herkesle çok iyiyiz. Bütün gençler evlendi, sadece yaşlılar kaldı. Köy de hayat zor.”

Mine de yaşadığı kırsal alanda dışarıya çıkamadığını fakat İstanbul’a abisinin yanına geldiğinde kamusal alana çıkabildiğini belirtmektedir. Ancak kırsal alanda kadın olması ve engelli olması dışarı çıkmasına toplum tarafından engeller oluşturulmaktadır:

Mine:

“Burda köyün içinde değil de İstanbul’da çok güzel oluyor. Orada hayat çok güzel. Orda gezebiliyorum. Ama burası köy. Hem de engelimden dolayı çıkamıyorum burada. İstanbul’da evde çok oturmam. Oturunca hasta olurum. İşitme engelli arkadaşlarımla geziyorum.”

Engelli kadınların ilçe merkezinde de sosyal hayatlarını idame ettirebilecekleri bir aktivite alanı bulunmamaktadır. Engelli kadınlar kamusal alana yalnızca kılık-kıyafet almak için çıkmakta ya da ilçe merkezindeki hastaneye gitmektedirler:

Fatma:

“Bir yere gitmiyorum. Gideceğim, katılacağım bir yer yok. Sorun da olmuyor.”

Ayşe:

“Merkeze gidiyorum. Ben çok harcıyorum. Çok elbise alıyorum. Ayakkabımı elbiseme uyduruyorum. Pantolon giyiyorum, üstümü ona göre uyduruyorum. Ama bizim için yapılan bir yer yok. Gidip eğlenemiyoruz, insanları göremiyoruz “

Engellilik ve kırsal alan ilişkisi kadınlarda toplumsal hayata katılımı sınırlandıran yönde etkilerini göstermektedir. Ortopedik engelli olan Zeynep, Merve, Emine, Gülsüm, Hatice, Zuhale ve Kübra kamusal alana çıkabilmek için aileden birinin yardımına ihtiyaç duymaktadır. Bu süreçte kırsal alanlarda kadın yoksulluğu önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk üretime katılmaya bağlı kısıtlar sonucunda erkeğe bağımlı olmak ve bu yolla da özgürlüğün kısıtlandığı bir çerçeveye sahiptir. Kadın yoksulluğu engelli maaşı olarak Türkiye’de sosyal politika uygulamaları olarak son on yılda karşımıza çıkan desteklemeler de farklı bir şekilde kendini göstermektedir. Görüşülen ailelerde erkek akrabalar (eş ya da erkek kardeş) kadına verilen engelli maaşına el koymaktadır. Kırsal alanlarda yine sosyal politika uygulamaları arasında olan rehabilitasyon merkezlerinden faydalanmayı da azaltmaktadır. Merkezde bulunan, Özel Bulanık Öz Yaşam Rehabilitasyon Merkezi kullanılmamaktadır.

Kadın yoksulluğu engelli kadınların kendilerine tekerlekli sandalye gibi en hayati ihtiyacını karşılamasına dahi engel olan bir faktördür. Bu durum engelli kadınların özel alana hapsedilmesine ve sonucunda psikolojik sorunların da başlamasına neden olabilmektedir. İşitme ve konuşma engelli olan Ayşe, Fatma, Cansu ve Mine de işaret dili ile iletişim kurabildiklerinden kamusal alana çıkarken aileden birinin yanında olması gerekmektedir. Engelli kadınlara kırsal alanda toplum tarafından söylenen “engellinin evinde oturması, gezmemesi lazım, başına bir iş gelir” ifadeleri engelli kadınlar için bir sorun olmakta ve toplumsal hayata katılımlarında bir engel olarak karşılına çıkmaktadır.

5.4.3. Hizmetlerden Yararlanma

Herhangi bir kurum ya da kuruluş tarafından engelli bireyler için herhangi bir etkinlik, bir program yapılmamıştır. Engellilere yönelik hiçbir örgütlenme de bulunmamaktadır. Engelli kadınlar, engellilikleri ile ilgili net bir bilgiye sahip olamamaktadırlar. Bundan dolayı engelli bireyler eve hapsedilmiş bir şekilde hayatlarını yaşamaya devam etmektedirler:

Engelli kadınlardan 13’ü de muhtarlar ya da belediyeler tarafından kendilerine yönelik bir çalışma yapılmadığını böyle bir şeyi hiç duymadıklarını belirtmişlerdir:

Emine ve Mine kırsal alanda park olmadığını ancak İstanbul ve İzmir gibi büyükşehirlerde olduğunu belirtmişlerdir. Buraya gittikleri zaman parklarda spor yapabiliyorlar. Özellikle Emine bedensel engelli olduğundan fizik tedavi için gerekli olan aletleri İzmir’de kullandığını ifade etmiştir:

Emine:

“Hayır, hayır. Gelinim beni İzmir’de parka götürdü. Orada hareketler yaptım.”

Mine:

“İstanbul’da vardı. Yapıyorlardı orda. Burada yapmıyorlar ama. Keşke burada da yapsalar engelliler için bir şeyler.”

Türkiye’de engelli politikaları açısından son 60 yılda medikal modelden sosyal modele geçerek önemli adımlar atmıştır. Engellilere sunulan sosyal hizmetler artırılmış engellilik maaşı, rehabilitasyon desteği gibi hizmetler oluşturulmuştur. Ancak kırsal alanlarda engellilerin bu hizmetlerden yararlanamadığı görülmektedir. Görüşülen engelli kadınların hiçbiri rehabilitasyon hizmeti almamaktadır. Buna ek olarak özellikle toplumsal hayata katılımı destekleyecek herhangi bir program ya da proje tespit edilememiştir. Kırsal alanda yaşayan engelli kadınlara herhangi bir kurum ya da kuruluş tarafından bir hizmet sağlanmamaktadır. Engelli kadınlara özgü yapılacak olan bir etkinlik ya da program onların toplumsal hayata katılımında olumlu etkiye sebep olabilecektir. Yaygın eğitim bu anlamda en önemli araçlar arasındadır. Ancak görüşmeciler kadınlar, buldukları kırsal alanda hiçbir kurumun kendilerine yönelik bir etkinlik ya da bir program yapmadıklarını öne sürmüşlerdir.

5.4.4. Kamusal Alanda Şiddet

Kadın engellilerden 2’si engelleri nedeniyle çevresi tarafından kendisine sorular sorulduğunu ve kendisini anormal biri olarak gördüklerini ifade etmiştir ve bu psikolojik şiddet nedeniyle kadınlar suskun olduklarını ve çevrelerindeki sorgulamalara duyarsız kalmaya başladıklarını vurgulamışlardır:

Zeynep:

“Yaşadım. Sıkıntı oluyor. Çevreden, evden. Suskun oldum artık. Daha durgun oldum hastalıktan sonra. Kimse beni rahatsız etmiyor, etmez aile de komşularda. Ben kendi kendime sıkılıyorum. Canım sıkılıyor.”

Didem:

“Bilmiyorum. Toplumsal alanda insan belki biraz şey olabilir. Gözün hasta mı, nasıl oldu? falan diye sorarlar. Ben de ona göre cevaplarım. Ama benim yaşamıma pek engel teşkil etmiyor. Alıştım artık diyebilirim. Başta, küçük yaşlarda zor oluyordu. Hani kendimi anormal hissediyordum. Normal bir insan değil de farklı biri olarak görüyordum. Tabi zamanla alıştım. Zaten herkes de bunu kanıksadı.”

Kadın engellilerden, çevresi tarafından sıkıntı yaşayanlar olduğu gibi herhangi bir sorun yaşamayanlar da olmuştur. Hatice komşuları ya da ailesinin kendisini üzebilecek herhangi bir ifadede bulunulmadığını belirtmiştir:

Hatice:

“Bana hiçbir şey söylemediler, gönlümü kırmadılar. Bana baktılar komşular.”

Engelli kadınlardan 3’ü engellerinden dolayı sorun yaşadıklarını, kendilerini yalnız hissettiklerini ve bunaldıklarını belirtmişlerdir. İşitme engelli olan Merve kendisine ses gelmediği için insanların ne dediklerini anlamamakta ve çevresi ile iletişim halinde olamamakta olduğunu üzüntülü bir şekilde anlatmıştır. Çocukluktan bugüne kadar sürekli sıkıntılar içerisinde yaşadıklarını belirtmişlerdir:

Gülsüm:

“Valla çok. İnsanın yanında kimse yok. Sabah-akşam yatakta uzanıyorum. Dışarı çıkıyorum. Bakıyorum, bakıyorum. Yine yatakta uzanıyorum. Dizlerim çok ağrıyor. Benim hayatım yoktu.”

Merve:

“Nefesim kesiliyor. Evet. İnsana ses gelmeyince rahatsız oluyorum. Komşularımı rahatsız etmiyorum. Ne ses geliyor bana. Ne evet ne hayır. Konuştukları zaman benim kulağıma bir şey söyleseler söylerler, söylemeseler söylemezler. İyiler iyiler. Ben kimseye karışmıyorum. Kulağım sağır. Babama da sövse bana ses gelmiyor. Bana ne derseler, laf söyleseler bana ses gelmiyor kızım. Yok Vallahi. Benim hiçbir şeyden haberim yok. Ne kimsenin evine gidebiliyorum ne gezebiliyorum. Nefesim kesiliyor. Nefes darlığım var. Çok nefesim kesiliyor. Tüp kullanıyorum, ilaç kullanıyorum. İlaç makinem var. Akciğer ilacım var. Hepsini parayla alıyorlar. Bakalım Allah ne yapacak. Bakalım Allah’ a kaldı. Allah büyük.”

Sevim:

“Üzüldüm. Üzülmem mi? Sıkılıyorum.”

Kadın engelliler, engellerinden ve çevredeki psikolojik şiddetten dolayı üzüntü duymaktadırlar. 2 kadın engelli (Cansu, Mine) çok zor şartlar altında okullarını bitirmişlerdir. Hiç bilmedikleri bir yerde, hiç tanımadıkları insanlarla olmak onları korkutmuştur. İşitme ve konuşma engelli oldukları için kimse ile dertleşmemek, kimseyi duyamamak onları etkilemiştir. Çevresindeki insanların işaret dili bilmemesinden dolayı iletişim kurmada sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir:

Cansu:

“Okul olmadan önce hep susuyorduk, kimseyle iletişim kuramamak çok kötü. Hiçbir düğüne gitmek istemiyordum. Köyde gidilebilecek tek sosyal ortam oydu. Hep evde oturuyordum. Ben sıkılıyordum kimse benimle sohbet etmiyordu. Çevremdeki herkes konuşuyordu. Niye ben konuşamıyorum diye üzülüyordum. Okula gidince çevremde benim gibi olanları da görünce mutlu oldum. Okul bitince iş bulamadım, bu beni üzüyor. Ailemin yanında olmak güzel ama köyde olmak biraz sıkıcı. İş bulamadığım için sabrediyorum. Hiç konuşamıyorduk ki. Sadece oyun vardı. Oyun oynuyorduk. Bizi oyundan dışlıyorlardı. Herkes konuşuyor ben konuşamıyorum. Sonra zamanla anladım. Okula gittikten sonra her şeyin ne olduğunu anladım. Sınava girdim, kazanamadım ama tekrar hazırlanmak istiyorum. Ailemin yanımda olmaması üniversiteye hazırlanamam konusunda benim için biraz dezavantaj oldu. Çünkü sürekli aklım onlardaydı. Bütün hayatı uzak geçirdiğim için bir süre sonra yanımda olmalarını istedim. Boşuna okumuşum gibi hissediyorum. Çok isterdim. En azından bir işim olsaydı. Çok şanssız olduğumu düşünüyorum.”

Mine:

“Karşımızdakinin bizi anlamaması çok büyük sıkıntı. Kendini ifade etmek istiyorsun ama hiçbir şekilde karşındakıyla iletişime geçemediğim için büyük sıkıntı oldu. Bizi istemiyorlardı ve çok üzülüyorduk. Çok ağladım. Annemin benim yanımda olmaması büyük sıkıntıydı. Ablam 10 gün sonra annem gelecek diyordu. Beni kandırıyordu. Orada durim diye. Sonra zamanla alıştım. Okul zamanında büyük sıkıntılar yaşadım ama ablam olduğu için çok büyük sıkıntı yaşamadım. Hep kıskanç biriydim. Ben babamı çok seviyorum. Babamın benim yanımda olmaması beni çok üzdü. Mezun oldum şimdi mutluyum. Baskı yaşamadım.”

Kadın engellilerden Fatma kamusal alanda olduğu bir zamanda bir erkek bohçacı tarafından korkutulmuştur. Bu durum nedeniyle kendisi dışarıya tek başına çıkamamaktadır:

Fatma:

“Pazara, merkeze gitmiyorum. Tek başıma gidemiyorum. Sokakta tek başıma gezemiyorum. Korkuyorum. Bohçacı bir adam beni kovaladı. Korkuyorum. Bir yere gitmiyorum. Sorun da olmuyor.”

Engelli kadınların hem özel alanda hem de kamusal alanda şiddete uğramaktadırlar. Psikolojik şiddet, görüşülen kadınlarda dile getirilen en önemli kamusal alan şiddeti olarak karşımıza çıkmıştır. Görüşmeye katılan engelli kadınlar, kamusal alan çıktıkları zaman kendilerine yöneltilen bakışlardan ve ifadelerden rahatsız olmaktadır. Bu da engelli kadınların psikolojik şiddet yaşamasına ve toplumsal hayata katılımına engeller oluşturmaktadır. Engelli kadınlar kendilerine yöneltilen ifadelerden dolayı yavaş yavaş kamusal alana çıkmamaya başmakta ve özel alanda hayatlarını geçirmeye çalışmaktadırlar. Kamusal alanda psikolojik şiddet kendisini her alanda göstermektedir. Engelli kadınların maaşlarına el konulmakta ve oy hakları ellerinden alınarak ailedeki bir erkek tarafından oyları kullanılmaktadır. Dolayısıyla engelli kadınlar hem kamusal alanda hem de özel alanda psikolojik ve fiziksel şiddete maruz kalmaktadır.

5.5. Kırsal Alanda Engelli Kadınların Toplumsal Hayata Katılımı ile İlgili Sorunlar

5.5.1. İstihdam

Toplamda 13 engelli kadın ile yapılan görüşmede, kadınların tümünün herhangi bir işte çalışmadığı tespit edilmiştir:

Kadın engellilerden Didem, Zuhal, Ayşe ve Fatma şu an hiçbir işte çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Engelli kadınlar, özel alanda toplumsal cinsiyet kalıp yargıları bağlamında, kadının görünmeyen emeği ile uğraştıklarını belirtmişlerdir:

Didem:

“Çalışmıyorum. Evdeyim. Ev işiyle uğraşıyorum.”

Fatma:

“Çalışmıyorum. Ev hanımıyım. Eşim getiriyor ben yiyorum. Bebeğime bakıyorum. Çalışmak istemiyorum. Bebeğime bakıyorum.”

5 tane kadın engelli, engelli olmadan önceki zamanlarda birçok iş ile uğraştıklarını belirtmişlerdir. Ancak engellilikleri ile beraber yemek yemekte, su içmekte zorlanan kadın engelliler, tarlada, evde çalıştıkları zamanları anlattıkça ağladıkları ve şimdi hiçbir şey yapamadıkları için üzüldükleri gözlemlenmiştir. Engelli kadınlar görüşme esnasında kendilerine maddi anlamda yardım etmemi istemişlerdir. Kendilerine alabilecek bir çorap paraları dahi olmadığını belirtmişlerdir:

Zeynep:

“Çalışmıyorum şimdi. Önceden süt, yoğurt yapıp satardım. Erkek çocuklarıma verirdim. Onlar götürür satardı.”

Merve:

“Tandır ekmeği vardı. Şimdi hiçbir şey yok. Millet vardı. Bizim yoktu. Ben milletin tandırındaydım. Çok fakirlik çektim kızım ben. Ben çocuklarımı fakirlikle büyüttüm. Çok fakirlik çektim. Hala da çekiyorum. Allah kimseyi el ayağa düşürmesin.”

Emine:

“Önceden çalışıyordum. Şimdi bir bardağı kaldıramam. Ben genç iken erkeklerle çalışırdık.”

Gülsüm:

“Ben inek sağardım, yağ satardım. İdareimizi ediyorduk.”

Hatice:

“Felç bana vurdu, ne el var ne ayak var. Tabacağı elime alıyorum, yere düşüp kırılıyorum. Doktor bana gez diyor ben gezemiyorum.”

Engelli kadınlardan Kübra, anne ve babasının ölmesi ile ev işleri, tarla işlerini tek başına yaparak kardeşlerini büyütmüş ve kendi hayatını onlar için feda etmiştir:

Kübra:

“Annem babam vefat etti. Bütün yük benim sırtıma kaldı. Tarla vardı. Amcam vardı. Samanı, buğdayı, arpası hepsi benim sırtımdaydı. 5 kardeşimi büyüttüm.”

Kadın engellilerden Cansu ve Mine de, liseden mezun olduktan sonra iş bulamamışlardır. Maddi bir gelirlerinin olmasını isteyen kadınlar kamuda memur olmak istemektedirler. Bundan dolayı engelliler için yapılan E-KPSS sınavına hazırlanmışlardır fakat sınavı kazanamamışlardır. Ancak sınavı kazanmak için tekrar hazırlanmak istediklerini ifade etmişlerdir:

Cansu:

“Sınava girdim, kazanamadım ama tekrar hazırlanmak istiyorum. Ailemin yanımda olmaması üniversiteye hazırlanamam konusunda benim için biraz dezavantaj oldu. Çünkü sürekli aklım onlardaydı. Bütün hayatı uzak geçirdiğim için bir süre sonra yanımda olmalarını istedim. Boşuna okumuşum gibi hissediyorum. Çok isterdim. En azından bir işim olsaydı. Çok şanssız olduğumu düşünüyorum.”

Mine:

“Tekrar sınava hazırlanmak istiyorum.”

Kadın engellilerden 6'sı kendilerinin aylık geliri olup olmadığı sorusuna cevap vermişlerdir. Fakat 7'sinin bu soruya maaşlarında bir kesinti olur korkusuyla cevap vermediğine dikkat edilmiştir. Kadın engellilerden Merve ve Gülsüm yaşlılık maaşı almaktadır. Zuhal ise engellilik maaşı almaktadır. Ancak engelli kadınlar bu yaşlılık maaşı ile ilaçlarını, kılık-kıyafetlerini alamamakta, kendilerine bu maaş yetmemektedir:

Hatice ve Kübra'nın maaşları olduğu halde kendilerinin bu maaşla ilgisi bulunmamaktadır. Hatice ve Kübra'nın engellilik maaşları aileleri tarafından alınmakta ve kendilerine verilmemektedir. Kübra'nın kardeşi ise, engelli kadının maaşı üzerinden kendisine indirimli olarak araba almıştır ve böylece engelli kadının maaşı kesilmiştir. Engelli kadının maaşının kesilmesi ile kendisine çorap alacak bile parası olmadığı için gözyaşlarına hakim olamadığı gözlemlenmiştir:

Hatice:

“Veriyorlar diyorlar ama ben görmüyorum. Belediye bize yardım etmiyor. Kocam da almıyor, vermiyorlar.”

Kübra:

“Ekip benim maaşım için geldi. Bakıcı maaşı alıyorum. Kardeşim benim adıma araba aldı. Annemin babamın hayrına para verdim. Ben kardeşimin üstüne kayıtlıyım. Kocam alsa alamıyor. Kardeşim her şeyi yapabiliyor. Resmi nikâh yok. Önceki eşi ölmüş, ölümünü vermemiş. Maaşım kesildi. Arabanın yerine sayıldı. Maaşın kayboldu dediler. Üzülüyorum, ihtiyacım var. Ayakkabı, çorap, elbisem için. Kesilince ben de üzüldüm. Ben de ona dedim; senin yüzünden benim maaşım kesildi. Benim elime para gelince ihtiyacımı yapıyordum. Üzülüyorum. Bana ceza geliyordu. Ben ödüyordum. Komşulardan borç alıyordum, kendi adıma olan borcu ödüyordum. O arabayı benim adımdan al dedim.”

Kadın engellilerden biri ise kendisine gelini tarafından bakıldığı için, gelini bakım parası almaktadır. Ancak alınan bu para kadın engellinin ihtiyaçları için harcanmamaktadır:

Sevim:

“Özürlü, yaşlılık maaşı almıyorum. Gelin bakım parası alıyor.”

Görüşme yapılan engelli kadınların 13'ü de gelir getirici bir işte çalışmamakta ve yoksulluk içerisinde bulunmaktadır. Engelli olmadan önce evin peynir, süt ihtiyacını gidermeye çalışan Zeynep, Merve, Emine, Gülsüm, Hatice, Kübra ve Sevim engelli olduktan sonra hareket edememeye başlamışlardır. 5 engelli kadın görüşmeci ise (Ayşe, Fatma, Cansu, Didem, Mine) özel alanda çocuk bakımı, yemek yapımı gibi kadının

görünmeyen emeği ile uğraşmaktadırlar. Temel ihtiyaçlarını karşılayamayan engelli kadınlar, kamusal alana katılabilmeleri için gerekli olan tekerlekli sandalyeleri de alamamaktadırlar.

5.5.2. Eğitim

Engelli kadınların eğitim düzeyleri incelendiğinde 9'unun hiç okula gitmediği, 3'ünün (Didem, Cansu ve Mine) lise mezunu olduğu, 1'inin (Fatma) ise ortaokul mezunu olduğu tespit edilmiştir. Cansu ve Mine işitme ve konuşma engelli olduklarından dolayı çevreleri ile iletişim kurabilmeleri ve okuma-yazma öğrenmeleri için aileleri tarafından işitme ve konuşma engelliler okuluna gönderilmişlerdir. Fatma da ailesi tarafından işitme ve konuşma engelliler okuluna gönderilmiş ancak 8. sınıfı bitirdikten sonra yeterli eğitimi aldığı düşüncesinden dolayı eğitimine devam etmesine izin verilmemiştir.

4 katılımcı, kadın oldukları için aileleri tarafından okula gönderilmediklerini belirtmişlerdir. Engelli kadınların yaşadıkları kırsal toplumda kadınların eğitime katılımının “ayıp” olması buna neden olarak gösterilmiştir.

Gülsüm:

"Bizim zamanımızda okul da vardı. Annem diyordu kız ayıptır. Benim önümde erkek kardeşim vardı Hacı Kemal. Onu yazdılar bizi yazmadılar. Şimdi telefon var. Kimse beni aramayana kadar kimseyi arayamıyorum. Bazen diyorum; Allah kabul etmesin, biz de okula gitseydik, bilseydim. Bırakmadılar bizi gidelim."

Kübra:

"Yok, yok. Gitmedim okula. Annem babam bırakmadılar. Ben istiyordum."

Sevim:

"Okuma-yazma bilmiyorum."

Kadın engellilerden 4'ü (Zuhal, Zeynep, Merve ve Hatice) yaşadığı kırsal alanda okul olmadığı veya okul olduğu halde öğretmen eksikliğinden dolayı okula gidememişlerdir:

Zuhal:

“Okula gitmedim. O zamanlar öğretmenler gelmiyordu köye. Okuma-yazma bilmiyorum.”

Merve:

“Yok, yok. Okul yoktu bizim zamanımızda. Büyüdük, yaşlı olduk. Fakirlik çektik. Biz kızdık. Bize bakarlardı. Okuma-yazma bilmiyorum.”

İşitme ve konuşma engelinden dolayı bir kadın ortaokul mezunu olduktan sonra ailesinin izni olmadığı için okula gidememiştir. Görüşme sırasında katılımcı okul hayatının yarım kalmış olmasından büyük üzüntü duyduğu ve bir anda dalıp konuşmayı yarıda kestiği gözlemlenmiştir:

Fatma:

“8'i bitirdim. Van'da engelliler okulunu okudum 8 yıl. Babam izin vermedi. Kızdılar. Ortam güzel değildi. Okuma- yazma biliyorum. Reçete okuyabiliyorum.”

Kadın engellilerin yaşadığı alanda okul olmamasından dolayı okula gidememişlerdir. Ancak çevre şehirlere de okuması için ailesi tarafından gönderilmemişlerdir:

Hatice:

“Yok, yok. Bizim vaktimizde yoktu okul. Başka yere kimse beni yollamıyordu. Önceden bırakıyorlardı kızlar okusun.”

Muş ilinde işitme engelliler için okul bulunmamaktadır ve Muş'a en yakın işitme engelliler okulu ise Van'da bulunmaktadır. Dolayısıyla işitme engeli olan insanlar

Van'daki okula gitmektedirler. Ancak kadın engellilerden 1'i engelli olduğu için ailesi tarafından Van'a gönderilmemiştir:

yşe:

“Gitmedim okula. Annem bırakmadı Van' a. Sağır olduğum için. Kendi kendime okuma yazma öğrendim.”

1 kadın engelli de erken yaşta ailesini kaybettiği için, evin bütün sorumluluğunu üstlenmesi sonucu okula gidememiştir:

Kübra:

“Annem babam vefat etti. Bütün yük benim sırtıma kaldı. Tarla vardı. Amcam vardı. Samanı, buğdayı, arpası hepsi benim sırtımdaydı. 5 kardeşimi büyüttüm.”

1 kadın engelli ise liseden mezun olmuş ve üniversiteye gidebilmek için, üniversite sınavına hazırlanmaktadır:

Didem

“Okuyorum. Merkezde bulunan düz liseden mezun oldum. Üniversiteye hazırlanıyorum.”

Kadın engellilerden 1'i ailesi tarafından okula gönderilmemiştir. Ancak kendi imkânları ile okuma-yazmayı öğrenmiştir. Ancak bu okuma-yazma süreklilik arz etmediği için bildiklerini de unutmuştur:

Emine:

“Yok okula gitmedim. Önce biliyordum sonra kaybettim, her şeyi unuttum. Önce el yazı öğrendim mektupla. Eskiden öyleydi. Bir abim öğretmen. Bizi büyük abim bırakmadı okuyalım.”

Yapılan görüşmelerde iki katılımcı engel durumlarından dolayı çok zor şartlarda eğitim gördüklerini belirtmişlerdir. Cansu ve Mine konuşma ve duyma yetileri olmadığı

için başka bir şehirde ailelerden uzak yaşadıkları için bu durumdan çok korkmuşlar ve sürekli ağlayarak eğitimlerini tamamlamaya çalışmışlardır. İşitme engelli bireyler için her ne kadar okullar mevcut olsa da, 1 engelli birey az da olsa konuşup, duyabiliyorken bu yetilerini yanlış eğitim yüzünden tamamen kaybetmiştir. Görüşme esnasında eğitim hayatlarını anlatırlarken çok üzgün oldukları dikkat çekmiştir ama her şeye rağmen hayata tutunabilmek ve ailelerine mahcup olmamak için eğitimlerini tamamlamışlardır.

Cansu:

“Liseyi bitirdim. Ataşehir’ de ve Erzurum’da işitme engelliler okulunda okudum. Yeni anasınıfına başladığımda kimseyi tanıımıyordum, sıkılıyordum. Anasınıfı ilkin kötüydü, sonra zamanla alıştım. Lise çok zordu. Ailemin uzakta olması beni daha çok zorluyordu. Her şey yasaktı. Çok sabrettim. İstanbul’da daha rahat bir hayat yaşadım. Çok büyük sıkıntılar yaşadım. Yurtta kalmak çok zor. Çok korkuyordum. Sonra zamanla alıştım. Sonra işaret dilini öğrenmek beni çok mutlu etti. Kendimi ifade edebildiğim için. Okul olmayınca cahil gibi hissettim. Hiçbir şey ifade edemiyorsun. Ve evde sürekli oturuyor olmak sıkıyordu. Okul çok süperdi benim için. Çok şükür ailem bana yardım etti. Dayım beni okula yazdırdı. Şimdi çok iyi bir noktadayım. Ben hiç istemiyorum. Annem çok zorladı beni bu konuda.”

Mine:

“Liseyi bitirdik. 1 yıl anasınıfı, 3 yıl Erzurum’da okuduk. Tuzla’da 7 ve 8’i işitme engelliler okulunda okudum. Orada işaret dili vardı. Bize konuşmayacaksın dediler. İlk zor geliyordu. Sonra alıştık. Aslında güzeldi. Sonra işaret diline başlayınca unuttuk. Çünkü bir süre sonra konuşmamaya alışılıyor. Belki de işaret dili değil de konuşmaya zorlansaydık...”

Görüşmecilerden dokuz engelli kadın okula gidememiş, dört engelli kadın ise gitmiştir. Engelli kadınlardan Didem, Cansu ve Mine lise mezunu, Fatma ortaokul mezunudur. Engelli kadınlar hem engelli olmalarından hem de kadın olmalarından dolayı okula gönderilmemiş, okula giden engelli kadın ise (Fatma) eğitimi yeterli görülerek ortaokulda okuldan alınmıştır. Görüşmeci kadınların bulunduğu kırsal alanda kadının okumasının “ayıp” olduğu düşüncesi hakimdir. Görüşmeciler, hem kadın olmalarından

hem de engelli olmalarından dolayı çifte dezavantaj yaşayarak eğitim hayatına katılamamışlardır.

5.5.3. Sağlık

Engelli kadınlar hem engelli olduklarından hem de kadın olduklarından dolayı sağlık alanından da dışlanmaktadırlar. Engelli kadınlar, engellilerinden dolayı sürekli hastaneye gitmeli ve tedavi olmalıdır. Kendileri hastaneye gidemediği için ailesi tarafından götürülmek zorundadırlar. Ancak engelli kadınların ailelerin çoğu, işlerinin olduğunu söyleyerek kendilerini hastaneye götürmemektedir. Aile bireylerinden olan bir erkek kimseden izin almadan, istediği zaman hastaneye gidebilmektedir. Ancak söz konusu kadın olduğunda ise göz ardı edilmekte ve kadının hasta olması kadına yüklenmektedir. Görüşmeciler hastaneye gittikleri zaman da binanın tasarımı, karşısındaki birey ile iletişim kuramaması gibi engeller ile karşılaşmakta ve bu da tedavilerini kısıtlamaktadır. Engelli kadınlar, hem toplumsal cinsiyet kalıp yargılarından hem de engelli olmalarından dolayı sağlık alanından faydalanamamaktadır. Bu da araştırmanın, toplumsal cinsiyetin engelli kadınların toplumsal hayata katılımının en önemli sorunlarından ve engellerinden biri olduğu hipotezini desteklemektedir:

Ayşe:

“Hastaneye giderken yengemle gidiyorum. Hastane yakın. Yürüyerek gidiyorum. Mide ağrım için, adet düzensizliğim için hastaneye gidiyorum.”

Fatma:

“Hastaneye de onunla gidiyorum –eltisiyle- . Hastaneye istediğim zaman gidemiyorum engelli olduğum için. Duyamıyorum, konuşamıyorum. Tek başıma nasıl gidim”

İşitme ve konuşma engeli olan kadınlar, hastaneye ya da kamusal alanda bir yere gittikleri zaman karşısındaki kişi işaret dilini bilmediği zaman engelli kadın derdini ifade etmekte zorlanmaktadır. Bundan dolayı kamusal alanda bir işleri olduğunda, isteklerini ifade edebilmesi için aileden birini yanlarında götürmek zorunda kalmaktadırlar:

Cansu:

“Tek başımıza gidemiyoruz. Derdimizi birinin anlatması gerekiyor. Birisiyle beraber gidiyoruz. O da babamın hep haberi olur zaten. Hiç tek başıma gitmiyorum. Tek başıma giderim ama ailem beni tek bırakmıyor. Burada kadının tek başına gitmesine izin verilmez.”

Mine:

“Hasta olduğumda hep aileden biriyle giderim. İşaret dilini bilse karşıdakine kendimi ifade edebilirim. Ama karşıdaki beni anlayamayacağı için ailemden biri ile gitmem şart.”

Hatice:

“Muş’a gidiyorum. Dede beni götürmüyor, çocuklar beni götürüyor. Beni Bulanık’a, İstanbul’a, Erzurum’a götürdüler. Kendim gidemiyorum. Millet götürüyor. Beni fiziğe götürdüler, ilaç verdiler.”

Sevim:

“Götürürlerse giderim, götürmeseler gitmem.”

Engelli kadınlardan 1’i hastaneye tek gidebileceğini ve doktorlarla konuşabileceğini ancak bunu kendisinin yapmadığını belirtmiştir. Yanında erkek kardeşini götürerek, kendi problemini kardeşinin anlatmasını istediğini belirtmiştir:

Zuhal:

“Tek başıma hastaneye gidiyorum. Bulanık’ a gidiyorum. Başka yere tek gidemiyorum. Fizik için gidiyorum şimdi. Ameliyat olduktan sonra elimi kullanamıyorum. 15 gün yatılı olarak hastanede kalıyorum. Köy arabası var. Sabahları gidiyorlar. Akşamları tam bilmiyorum. Saatleri belli değil. Doktorla kendim konuşabiliyorum. Kardeşimle birlikte gidiyorum işim olduğunda. Tek başıma istesem giderim ama ben tek başıma gitmek istemiyorum. Gerektiği yerde gidiyorum. Kardeşimle birlikte gidiyorum, diyorum sen daha iyi bilirsin.”

Sağlık problemlerinde kamusal alana çıkmaları ile ilgili engelli kadınlara yöneltile soruda engelli kadınlarının genelinin engelli ve kadın olmalarından dolayı hastaneye gidip tedavi olamadıkları saptanmıştır. Sağlık problemleri nedeniyle hastaneye gidemeyen engelli kadınların sağlık sorunları tedavi olamamalarından dolayı giderek artmaktadır. Doktor tarafından kendilerine verilen ilacı 5 ay kullandıktan sonra bırakmaları gerekirken, hastaneye gidemediklerinden ağrılarını dindirmesi için yıllarca aynı ilacı kullanmaktadırlar. Bu da hastalıklarını daha da artırmakta ve sürekli ağrılar içerisinde yaşamlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar:

Araştırmaya katılan engelli kadınlar yaşadıkları sağlık problemleri nedeniyle hastaneye gitmeye ihtiyaç duyduklarında; eşinden, eltisinden izin almak zorunda kalmaktadır:

Fatma:

“Etilerimden, kocamdan izin alıyorum. Yoksa kalıyorum.”

Cansu:

“O da babamın hep haberi olur zaten. Babam uzakta olduğu zaman da abiden izin alırsız. Abi yokken de amcamdan izin alırsız.”

Araştırmada, engelli kadınların toplumsal hayata katılamamasındaki sorunlar arasında sağlık bileşeni de ele alınmıştır ve elde edilen veriler ile bu hipotez desteklenmiştir. Engelli kadınlar engelli olduklarından dolayı devamlı olarak hastaneye gitmek zorundadır. Görüşmecı kadınların hastaneye gidebilmesi aileden bir erkeğın yardımı ya da izni ile gerçekleşmektedir. Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları ile oluşturulan kadının erkekten izin alarak kamusal alanda çıkması gerektiğı düşüncesi kırsal alanda engelli kadınlar için büyük engeller oluşturmaktadır. Çünkü ailedeki bir erkek tarafından engelli kadınlara izin verilmediğinde ya da erkeğın sürekli bir işi çıktığında engelli kadınlar hastaneye gidememekte ve tedavi olamamaktadırlar. Ortopedik engelli olan Zeynep, Merve, Emine, Gülsüm, Hatice, Kübra ve Sevim yürüyemediklerinden ve tekerlekli sandalyeye sahip olmadıklarından hastaneye gidememektedirler. Cansu, Mine, Ayşe ve Fatma ise hastanelerde işaret dili bilen personeller olmadığı için iletişim

kuramadıklarını belirtmişlerdir. Kırsal alanda toplumsal cinsiyet normları ile hayatını sürdürmeye çalışan kadınlara engellilik de eklendiğinde sorunlar daha da artmaktadır.

5.5.4. Ulaşım

Kadın engelliler sağlık problemleri için hastaneye gitmek istediklerinde ya da kamusal alana çıkmaları gerektiğinde, o an bulabildikleri herhangi bir araçla ulaşımını sağlamaktadırlar. Köylerde bulunan servis araçlarının birçoğu erkekler tarafından kullanılmaktadır. Kadınların servis araçlarıyla gitmesi toplum tarafından hoş karşılanmamaktadır. Belediyeler tarafından kadın engelliler için gerekli olan servis hizmeti bulunmamakta, kadın engelliler bu konuda çok sıkıntı çekmektedirler. Bu durum engelli kadınların toplumsal hayata katılımlarının önündeki engelleri daha da artırmaktadır.

Merve:

“Oğlum götürüyor hastaneye otobüsle, arabayla ne olsa. Çok rahatsız olduğumda ambulans çağırıyorlar, geliyor.”

Didem:

“Biz kontrolleri ailemle olduğumuz için Ankara’ya gidiyorum. Benim doktorlarım burda değil. Yeterli donanımda doktor yok. Tedavilerim hep Ankara’da olduğu için. Bulanık’a gideceksem yaya giderim. Muş için otobüs gerekiyor. Ankara için yine keza otobüs.”

Emine:

“Arabayla gidiyoruz. Servislerle. Bir kişi ile gidiyorum yavaş yavaş. Orada arabaya biniyorum. Kendi arabamız nerdee. Eşim götürüyor hastaneye. Otobüsle. Giderken izin isterim. Önceden hiç gitmiyordum. Şimdi deli dolu oldum ya bazen diyom bazen demiyom. Önceden izin verseydi çıkardım, izin vermeseydi çıkamazdım.”

Gülsüm:

“Beni oğlum arabayla götürürse gidiyorum. Çocuklar hastaneye gidelim dedi. Çocuklarda para yok yorgunlar, 3 saat orda bekliyorlar. Sabah erken kalkıyorlar, akşam

geliyorlar. Ben onlara iyiyim dedim. Sabah namazına kalktım. Kolum, ayağım daha da çekildi. Geline söyledim, dedi niye zamanında söylemedin. Siz uyuyorsunuz kıyamadım size. Çocuğu aradılar, taksi geldi, hastaneye gittik. İlaç verdi 10 gün kullan gel dedi. Doktor dedi her ay beyin cerrahisine gideceksin. Damarın biri tıkanmış. Sonra ben köye geldim. Kimse beni götürmedi doktora. Oğlum var, götürmüyor. Diyorum, “sen daha kocadın, öl git”. Böyle çekiyorum. Doktor bana ilacı vermiş bir seneye daha yeme diye. Hala ben onu yiyorum. He Vallaha. Kimse götürmüyor. Hayatım da böyle geçti. Beni arabayla götürseler giderim, kendim gidemem. Dede izin vermese de ben gidiyorum. İstemiyor bir yere gitmemi. Ben içerdeyim, nefes alamıyorum. Ben de günahım. Düğüne gidiyorum, bakıyorum. Niye gidiyorsun, o kadar kalıyorsun diyor. O da gitsin, nefes alsın, içi açılsın demiyor, öyle bir adam değil.”

Sevim:

“Taksi çağırılırsa gideriz. Yoksa arabamız yok. hep evdeyim bir yere gidemiyorum.”

Engelli kadınlar yaşadıkları kırsal alanda devamlı olarak özel alanda bulunmaktadır. Kendilerine ait özel bir arabaları ya da tekerlekli sandalyeleri olmadığı için ulaşım imkânları kısıtlanmaktadır. Köylerde bulunan servis araçlarına gidemeyen engelli kadınlar ulaşım imkânlarından faydalanamadığı için hastane gibi temel ihtiyaçlara erişememektedirler. Ulaşım konusunda erişim sağlayamayan engelli kadınlar özel alanda hastalıkları ile baş etmeye çalışmakta ve hastalıkları katlanarak artmaya devam etmektedir.

5.5.5. Kararlara Katılım

Kadınlar politik alanda görünür değillerdir. Durum engelli kadın olduğunda değişen bir şey olmamakla çifte dezavantaj yaşamakta ve siyasi hayattan, kamusal alanda alınan kararlardan dışlanmaktadır. Engelli kadınlar siyasi bir seçim olduğunda kendileri oy kullanamamaktadırlar. Eşleri tarafından kimlikleri alınmakta ve kendi istedikleri partiye oy vermektedirler. Kadınlar köy ile ilgili verilen kararlarda da pasif durumda bırakılmaktadırlar. Köy ile ilgili bir konu olduğunda erkekler kahvehanede ya

da köyden birinin evinde toplanmakta ve kararları almaktadırlar. Kadınlar yalnızca erkeklerin yemek ve çay ihtiyaçları ile ilgilenmek zorunda olan kesimi oluşturmaktadırlar.

Engelli kadınların geneli köyle ilgili bir sorun olduğunda kendilerinin katılmadıklarını, kadınların erkeklerle köy içi işleri konuşmasının ayıp olduğunu, bir karar alındığında bunu sonradan duyduklarını belirtmektedirler. Dolayısıyla kırsal alanda yaşayan 13 engelli kadın kamusal alanda alınacak olan kararlara katılamamakta her alandan dışlandıkları gibi bu alandan da dışlanarak göz ardı edilmektedirler.

Gülsüm:

Biz bir şey söylemeyiz. Erkekler toplanır ne yapılacaksa yapar. Ben zaten yürüyemiyorum. Bir yere gidemiyorum. Kadınlar karışmaz. Ayıptır kadınların erkeklerle oturup konuşması. Her şeyi onlar yaparlar.

Cansu:

Erkekler kahvede toplanır muhtarla konuşurlar. Biz kahveye gidemeyiz ayıptır burada. Bir şey olursa biz sonradan duyarız.

Emine:

Burada seçim oldu mu bazı erkekler kimlikleri alıyor kendi basıyor. Zaten yürüyemiyorum. Bazı kadınlar gidiyor. Yürüyebiliyor onlar. Ama her zaman değil. Bize soran olmuyor biz anlamayız diye. Ne yapalım. Bize siz karışmayın derler.

Araştırmada literatür taramaları sürecinde belirlenen temalarda siyaset bulunmamaktaydı. Engelli kadınlarla yapılan görüşmelerde alt soruların oluşmasıyla siyaset bileşeni de ortaya çıkmıştır. Eril iktidar tarafından bir güç kaynağı olarak kullanılan siyasetten engelli kadınlar göz ardı edilmektedir. Kırsal alanda hem engelli olmayan kadınların hem de engelli kadınların kamusal alanda kararlara katılımları engellenmektedir. Söz konusu engelli kadın olduğunda ise sorun daha da artmaktadır. Siyasi seçimlerde engelli kadınlar yürüyemedikleri ve tekerlekli sandalyeye sahip olmadıkları için seçim sandıklarına gidememekte, kendi kararlarını kendileri

verememektedirler. Bu çalışmada da toplumsal cinsiyet normları kapsamında, kadının özel alana hapsedildiği, kamusal alana dahil edilmediği saptanmıştır. Engelli kadınların, yaşadıkları kırsal alanda kararlara katılamadığı ve kamusal alandan dışlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sürecinde oluşturulan istihdam, eğitim, kararlara katılım (siyaset), şiddet, sağlık, ulaşım temaların engelli kadınların toplumsal hayata katılımlarındaki en büyük bileşenler arasında yer aldığı elde edilen bulgular aracılığıyla da desteklenmiştir. Bütün bu bileşenlerin temel probleminin ise toplumsal cinsiyet normlarından kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Engelli kadınlar kadın olmalarından ve de engelli olmalarından dolayı kendisine özel alan rolleri verilmiş ve hayatlarını bu roller üzerine temellendirmeleri gerektiği öğretilmiştir. Engelli kadınlar da kendilerine yüklenen bu rollerden dolayı kamusal alanda eğitim, istihdam, sağlık, ulaşım gibi alanlara ulaşmamakta ve toplumsal hayattan dışlanmaktadır. Dolayısıyla kırsal alanda yaşayan engelli kadınlar toplumsal hayata katılamamakta, karşılarna toplumsal cinsiyet, engellilik gibi birçok sorunlar çıktığı için özel alana bağılı yaşamaktadırlar.

VI. BÖLÜM

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kırsal alanda yaşayan engelli kadınların yaşamlarını özel ve kamusal alanda cinsiyetleri üzerinden nasıl deneyimledikleri ve engelli kadınların toplumsal hayata katılımlarında toplumsal cinsiyete bağlı sorunların neler olduğunu incelemek bu çalışmanın amacını içermektedir. Bu kapsamda Muş ilinde kırsal alanda yaşayan işitme ve konuşma engelli, bedensel engelli, görme engelli 13 kadın ile derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan kadınlardan 8'i evli, 5'i bekârdır. Bekâr olan engelli kadınlardan 1'inin engelli olduğundan dolayı ailesi tarafından evlendirilmediği saptanmıştır. Bekâr olan 3 engelli kadının ise evlenmek istemediği sonucuna ulaşılmıştır. Evli olan kadınların 8'i çocuk sahibidir. Kadınların yaşları 17-85 arasında değişmektedir. Bu araştırma örneklemindeki kadınlardan 8'inin çocuk sahibi olduğu, eşlerinin ve kendilerinin orta yaşlarda oldukları saptanmıştır. Engelli kadınların 5'inin yoksul oldukları, temel ihtiyaçlarını karşılayacak maddi imkânı olmadıkları saptanmıştır. İki odalı evlerde yaklaşık 8-10 kişilik geniş ailelerde yaşadıkları ve kendilerine ait bir odaları bulunmadığı saptanmıştır. 10 engelli kadının ailesinde kendisinden başka engelli olmadığı, 3 engelli kadının ise ailesinde başka engelli bireyler de olduğu saptanmıştır.

Engelli kadınlarla yapılan görüşmelerde, hem engelli kadınlarda hem de engelli olmayan kadınlarda erken evliliklerin meydana geldiği saptanmıştır. Görüşmeye katılan engelli kadınlardan 8'i evlidir. 7 engelli kadın 14, 16, 17 yaşlarında iken evlendirilmiş, 1 engelli kadın ise 20-25 yaşları arasında evlendirilmiştir. Çocukluk döneminde hem kadına hem de erkeğe yüklenen rollerde kadının yeri özel alan ile sınırlandırılmaktadır. Toplumsal cinsiyet bağlamında; ev temizliği, bakım ve beslenme gibi özel alan işleri doğuştan kadına yüklenen roller arasında bulunmaktadır. Bundan dolayı kadının çocukluk döneminde evlendirilmesi de eril iktidar tarafından normal karşılanmakta ve

bedensel ve ruhsal olarak evliliğe hazır olmayan kadınlar ailelerinin istekleri doğrultusunda erken yaşta zorla evlendirilmektedir. Bazı kadınların kamusal alanda kimliği dahi bulunmamaktadır. Kendi biyolojik gelişimini tamamlayamadan evlendirilen çocukluk dönemindeki kadınlar, cinsel istismara maruz bırakılmaktadırlar. Bu evlilikler kadınlara çocuk yaşta birçok rolü ve sorumluluğu da yüklemektedir. Erken yaşta evlendirilen kadınlar özellikle de kırsal alanda birçok sıkıntılar çekmekte ve ne yapacaklarını bilmemektedirler. Erken yaştaki evlilikler ile kadınlar eğitimden, ekonomik alandan da dışlanmaktadır. Bu da kadınların eğitimsiz ve yoksul olmalarını doğurmaktadır.

Toplumsal cinsiyet bağlamında, kadın sadece bedeni ile nitelenmekte ve soyun devamı için bir araç olarak görülmektedir. Erkeğin ise aklıyla hareket ederek kültürü temsil ettiği öne sürülmektedir. Kadınlar da çocuk doğurma, ev temizliği, çocuk bakımı ile ilişkilendirilmektedir. Erkekler istihdam alanında yer almakta, yönetici ve bir karar mekanizması konumunda bulunmaktadır. Ataerkil geleneğin belirlediği toplumsal cinsiyet rolleri günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla kadınlar dezavantajlı konumda bulunmakta ve sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunun temelinde ise toplumsal cinsiyet bağlamında toplumsal, ekonomik gibi birçok faktör rol oynamaktadır. Engelli kadınların toplumsal cinsiyet bağlamında kendilerine yüklenen rolleri tam olarak yerine getiremediği düşüncesi, asexüel olarak nitelendirilmeleri, yetersiz oldukları ve çekici olmadıkları anlamını doğurmaktadır.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda engelli kadınlarla yapılan görüşmelerde ulaşılan veriler analiz edildiğinde; kırsal alanda yaşayan engelli kadınların annelik, eş olma, ev kadınlığı gibi toplumsal cinsiyet rollerinden ve toplumdan dışlanmaları, yaşadıkları sorunları daha da derinleştirmektedir. Yapılan bu araştırmada; kadınlara yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı engelli kadınların kamusal alanda görünür olmalarının engellendiği ve engelli kadınların toplumdan soyutlanmaya çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle engelli kadınların kamusal alandaki görünürlükleri önemli ölçüde düşüktür. Bu sorunları destekleyen temel unsur engelli kadınların eğitim, istihdam ve siyaset alanına katılamamalarından kaynaklanmaktadır. Özellikle de eğitim hayatına katılamamak diğer bütün toplumsal dışlanma sorunlarını doğurmaktadır. Engelli

kadınlar, hem kadın olmalarından hem de engelli olmalarından dolayı çifte baskıya uğramakta ve toplumdan dışlanmaktadır.

Yapılan araştırmada elde edilen verilerdeki en önemli sorunlardan biri eğitim konusudur. 13 engelli kadınla yapılan çalışmada, engelli kadınlardan yalnızca 4'ü okuma yazma biliyor iken, 9'u okuma-yazma bilmemektedir. Engelli kadınlar hem engelliliğinden dolayı hem de kadın olmalarından ve ailelerindeki kız çocuğunun okumasının “ayıp” olduğu düşüncesinden dolayı eğitim-öğretim hayatına katılamamışlardır. Evli olmayan 5 engelli kadından 2'si (Ayşe ve Zuhale) engelli olduğu ve kız olduğu düşüncesinden dolayı aileleri tarafından okula gönderilmemiş iken, 1 engelli kadın (Fatma) ise ortaokulu bitirdikten sonra ailesi tarafından eğitimi yeterli görülerek, engelli olmasından ve kız çocuğu okumaz düşüncesinden dolayı okuldan alınmıştır. Engelli kadınların, kadın olmaları nedeniyle eğitime katılamamalarının önemli bir sorun olduğu saptanmıştır. Ancak 8 evli kadından 6'sının eşi okuma yazma bilmekte, 2'si ise bilmemektedir. Elde edilen veriler çerçevesinde kadınlar ve erkekler arasındaki eğitim ayrımcılığı ve eşitsizliği ortaya çıkmaktadır. Erkekler eğitim-öğretim hayatına katılabilirken kadınların aile baskılarından ve engelli olmalarından dolayı okula gidemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Engelli olmayan kadınların eğitime katılma hakkı “kadın” olma kimliğinden dolayı elinden alınmaktadır. Ancak hem “kadın” kimliği ve hem de “engelli” kimliği bir araya geldiğinde durum daha da zorlaşmaktadır. Dolayısıyla engelli kadınların toplumda dezavantajlı konumda bulunduğu ve eğitim hayatından dışlandığı saptanmıştır.

İstihdam alanında elde edilen verilerde ise; engelli kadınların 13'ü de kamusal alanda gelir getiren bir işte çalışmamaktadır. Üzerinde çalışılan grupta engellilik kadın yoksulluğunu artıran önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Engelli kadınlardan lise mezunu olan Didem, Cansu ve Mine sınavı kazanamamaları nedeniyle atanamamaktadırlar. Bir bireyin toplumda var olabilmesi ve ihtiyaçlarını temin edebilmesinin yolu gelir getirici bir işte çalışması ile olabilmektedir. Ancak kadınların kamusal alanda çalışması yasaklanmakta ve kadınların önüne engeller konulmaktadır. Söz konusu engelli kadın olduğunda kurallar daha da katılaştırılmaktadır. Engelli kadınlar hem engelli olmalarından hem de kadın olmalarından dolayı ücretli bir işte

çalışmamaktadır. Aylık düzenli bir geliri olmayan engelli kadınlar yaşamlarını sürdürmekte zorlanmakta ve yoksullukla baş etmektedirler. Dolayısıyla, yapılan bu çalışmada da engelli kadınların temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar yoksulluk içerisinde buldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Engelli kadınların sağlık ve ulaşım konusunda zorluk yaşadıkları saptanmıştır. Engelli kadınlar şehir merkezine uzak mesafede yer alan köylerde yaşamaktadırlar. Bu köylerde engelli kadınların sosyal ilişkilerini geliştirebileceği sportif alanlar, alışveriş merkezleri, parklar bulunmamaktadır. Hastaneye ulaşım imkânı olmayan engelli kadınlar hasta oldukları zaman ya da engelliliklerinden dolayı hastaneye gidememektedirler. Kadınların hastaneye gidebilmesi de ancak aileden bir erkeğin izni ile olabilmektedir. Ve hastanede engelliler ile ilgilenebilecek bir personelin olmaması da hastane ortamında yaşanan güçlüklerdendir. Engelli kadınlardan Cansu, Mine, Ayşe ve Fatma hastaneye gittiklerinde konuşma ve işitme engelli olmalarından dolayı doktoru anlayamadıklarını ve ne yapmaları gerektiğini bilmedikleri için sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bundan dolayı hastaneye giderken kendilerine yardım edebilecek olan baba ya da abi ile beraber gitmektedirler.

Engelli kadınlardan sadece 1'i rehberlik ve rehabilitasyon merkezine giderken, 12 kadın rehberlik ve rehabilitasyon merkezine gitmemekte bazı kadınların bundan haberleri dahi bulunmamaktadır. Ortopedik engelli olan kadınlar kamusal alana çıkıp, komşularını ziyaret etmek istemekte fakat tekerlekli sandalyeleri olmadığı için sürekli oturmaya mahkum kalmaktadır. Evde bulunan başka bir birey tarafından yardımlar aracılığıyla engelli kadın bulunduğu yerden kaldırılmakta diğer türlü kendisi hareket edememektedir. Engelli kadınlardan 4'ünün kendilerine ait özel arabaları ya da tekerlekli sandalyeleri olmadığından dolayı servis araçlarına gidemediği bu nedenle de hastaneye gidemedikleri saptanmıştır. Bu konuda belediye herhangi bir destekte bulunmamakta ve engelli kadınlar tedavi olamadıkları için hastalıkları artarak devam etmektedir.

Engelli kadınlar arasında hem psikolojik hem de fiziksel şiddete maruz kalanlar bulunmaktadır. 1 engelli kadının (Fatma), sokakta yürürken bir erkek tarafından psikolojik şiddete maruz kaldığı saptanmıştır. Görüşülen kadınlardan 7'si (Ayşe, Fatma,

Didem, Cansu, Mine, Kübra ve Zuhal) şiddet görmediğini ve etrafında da kimsenin şiddet görmediğini belirtirken, 6 engelli kadın (Zeynep, Merve, Gülsüm, Hatice, Emine ve Sevim) fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Ataerkil yapı tarafından şiddet kültürel olarak kabul görmektedir. Kadına yönelik şiddete bir de engellilik eklendiğinde hareket yeteneği kısıtlı olduğundan ve kendini savunamadığından problemler daha artmaktadır. Engelli kadınlardan 1'i ise eşi tarafından sürekli şiddete maruz kaldığı için kafasında çatlaklar meydana gelmiş ve bundan dolayı sürekli olarak baş ağrısı çekmekte olduğunu vurgulamıştır. Kadına yönelik şiddetin de aslında engelliliğin meydana gelmesinde rol oynadığı saptanmıştır. Kırsal alanda yaşayan engelli kadınların, çocukluktan kendilerine öğretilen toplumsal cinsiyet kuralları doğrultusunda yaşaması istenmekte, bu kuralları yerine getirmediğinde ya da eşinin yapmasını istediği bir işin zamanını geciktirdiğinde de şiddete uğramaktadır. Sonuç olarak, bu çalışmada hem engelli kadınların hem de engelli olmayan kadınların şiddete maruz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kırsal alanda yaşayan engelli kadınların en önemli sorunlarından biri de bir örgütlenme içerisinde bulunmamalarıdır. Engelli kadınlar kendileri ile ilgili yapılan etkinliklerden, projelerden habersizdirler. Kadınların bulunduğu bölgede engelli kadınları kapsayan bir dernek, örgütlenme bulunmamakla birlikte kendileri de böyle bir girişimde bulunmamaktadırlar. Haklarını aramanın ve toplumda birey olarak kendilerini gösterebilmenin ve kendi haklarını savunabilmelerinin en temel noktalarından birinin bir örgütlenme içerisinde bulunmaları ile gerçekleşeceği saptanmıştır. Çünkü özellikle eril sistemin hakim olduğu ortamda dezavantajlı grupların birlikteliğe ihtiyacı vardır. Yapılacak olan örgütlenmeler ile engelli kadınlar diğer kadınlarla beraber tecrübelerini paylaşabilecek ve güç birliği yapmalarına fırsat olması açısından önemli olacaktır.

Bir örgütlenme ve dayanışma içerisinde bulunmayan engelli kadınlar kamusal alanda alınan kararlara katılamamaktadır. Kırsal alanda “kadınlık” ve “erkeklik” kimlikleri toplumsal cinsiyet kalıp yargıları penceresinden işlemektedir. Kadının özel alanda yaşaması, yemek yapmak, ütü yapmak gibi kadının görünmeyen emeği ile uğraşması gerektiği, cinsiyetçi söylemler tarafından kabul görmekte ve nesilden nesile aktararak sürekliliği sağlanmaktadır. Erkeklerin ise kahvehanede, kamu binalarında

yani kamusal alanda görünür olması gerektiği vurgusu yapılmaktadır. Yapılan bu çalışmada da engelli kadınların kamusal alanda ve özel alanda kararlara katılmadıkları ve karar alımlarında yok sayıldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Kırsal alanda yaşayan engelli kadınlar engelli olmayan kadınlardan daha fazla ayrımcılığa uğramaktadırlar. Bireylerin toplumsal hayatta kendilerini gerçekleştirmesinin temel unsurlarından olan eğitim, istihdam, siyasal gibi alanlardan engelli kadınlar dışlanmaktadır. Bundan dolayı kamusal alanda engelli kadınların görünür olmaları önemli derecede azalmaktadır. Her türlü kamusal alandan dışlanan engelli kadınlar yoksulluk içerisinde bulunmakta ve hayata tutunmaya çalışmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışmada engelli kadınların kırsal alanda toplumsal cinsiyet normlarından kaynaklı hem özel alanda hem de kamusal alanda kısıtlamalar yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Engelli kadınlara acınmakta, hor görülmekte ve ilgisiz bırakılmakta ve belediyeler tarafından yapılan yardımlar da bulunmamakta bu da kadınları eve hapsedmektedir. Dolayısıyla engelli kadınlara yönelik olarak yardım odaklı değil de kadınları toplumsal hayata katabilecek ve onları görünür kılacak eylem ve politikalar geliştirilmelidir. Engelli kadınların ihtiyaçları ve sorunları değerlendirilmeli bu noktada çözümler üretilmeli, fırsat eşitliği sağlanmalı ve engelli kadınların toplumsal hayata katılımlarının önündeki toplumsal engeller ortadan kaldırılmalıdır.

Sonuç olarak, emek, iktidar, kateksis, istihdam, eğitim, sağlık, ulaşım, şiddet, ulaşım ve kararlara katılım bileşenleri engelli kadınların toplumsal hayata katılımında toplumsal cinsiyete bağlı etkiler arasında bulunmaktadır. Engelli kadınlar toplum tarafından kendilerine yüklenen toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı toplumdan dışlanmakta, kısıtlanmakta, kamusal alana katılamamakta ve yaşamlarını özel alanda sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Çalışmadan elde edilen sonuçlardan hareketle şu öneriler belirlenmiştir:

-Engelli bireyler arasında doğuştan engelli bireyler olduğu için, kadınlara hamilelik öncesinde, hamilelik döneminde ve hamilelik sonrasında sağlık hizmetleri verilmeli ve kadınlara doğum süreci ile ilgili bilgilendirmeler yapılmalıdır.

- Yoksul halde bulunan engelli kadınlar belirlenmeli, asgari düzeyde maddi ihtiyaçlarını giderebilmeleri için çözümler üretilmeli ve çalışabilen engelli kadınların yoksulluğunun azaltılması için belediyeler tarafından iş sahaları oluşturulmalı, çalışacak durumda olmayanlar için ise yardım fonları ayrılmalıdır.
- Engelli kadınların kırsal alanda yaşadığı sorunlar toplumsal cinsiyet bağlamında tartışılmalı, bu sorunlar çözüme kavuşturulmalı ve engelli kadınların da kamusal alanda görünür olmaları sağlanmalıdır.
- Köyü merkeze uzak olan ve hastanelere ulaşımında sıkıntı yaşayan engelli kadınlar belirlenmeli ve hastaneye gitmek istedikleri zaman belediyeler tarafından belirlenen özel araçlar ya da servislerle, kadınlar evlerinden alınıp tekrar evlerine bırakılacak şekilde hizmetler sunulmalıdır.
- Engelli kadınlar arasında bekâr olup da evlenmek ve çocuk sahibi olmak isteyen kadınların evlendirilmesi için teşvikler sunulmalı ve çocuk sahibi olabilmeleri için gerekli kontrollerin yapılması için hizmetler sağlanmalıdır.
- Engelli bireylerin ailelerine de destekler sağlanmalı, devletten bakım parası alan bakıcıların işlerini yapıp yapmadıkları düzenli olarak kontrol edilmelidir.
- Engelli kadınların eve bağımlı olmasını önlemek, toplumsal hayata erişimlerini, ulaşımını kolaylaştırmak ve sosyal olarak güçlenmelerini sağlamak için sosyal hizmetlerin yardımıyla tekerlekli sandalyeler ya da akülü araçların temini için destekler sağlanmalıdır.
- Hastane, belediye binaları gibi kamusal alanlarda işaret dili bilen engellilerin sorunlarını çözüme kavuşturabilecek ve onlara gerekli işlemlerin yapılmasında yardımcı olabilecek personellerin görevlendirilmesi sağlanmalıdır.
- Engelli kadınların, sorunlarını duyurabilmeleri, kendilerinin toplumda bir birey olarak varlıklarını gösterebilmeleri için belediyeler ya da engelli kadınlar tarafından dernekler kurulmalı, bunlara teşvikler sağlanmalı ve engelli kadınların tecrübelerini paylaşarak bir örgütlenme içinde olmaları sağlanmalıdır.
- Toplum tarafından olumsuz tutumların sergilenmemesi için sosyal hizmet uygulamaları hayata geçirilmelidir. Engelli kadınların değil de toplumun yapısındaki engellilere karşı olan olumsuz tutum ve davranışlar bir sorun olarak ele alınmalı ve ona göre çözümler üretilmelidir. Yapılacak olan farkındalıkların

medya aracılığıyla halka sunulması ve haberlerde buna yer verilmesi için düzenlemeler yapılmalıdır. Böylece engelli kadınlara karşı farkındalıklar oluşacak ve sorunlar aşılmaya çalışılacaktır.

KAYNAKLAR

- Ada, Hakan (2015). *Erkek Köşe Yazarlarının Kadına Yönelik Şiddet Anlatımı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı.
- Akdağ, Arzu Şenyurt v.d. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Engelli Kadın El Kitabı*. Ankara: Engelli Kadın Derneği.
- Akkirman, Dilek Köse (2017). *Toplumsal Cinsiyet ve Mekan: Kent Mekanına Erişimde Cinsiyete Dayalı Farklar ve Eşitsizlikler*. Yüksek Lisans Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Albert, Bill ve Hurst, Rachel (2004). "Disability and A Human Rights Approach To Development". *Disability Knowledge and Research 1: 2*.
- Aldemir, Çiğdem (2016). *Kadının Görünmeyen Emeginin Görünür Kılınması: Ev İçi Emegın Ücretlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altın, Burcu (2014). *Kadınlarda Benimsenen Cinsiyet Rollerine Göre Kişilik Özelliklerinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Bilim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altuntaş, Betül ve Topcuoğlu, Reyhan Atasü (2016). *Engelli Bakımı Sosyal Bakım ve Kadın Emegi*. Ankara: Nika Yayıncılık
- Altuntaş, Nezahat ve Doğanay, Gülmelek (2016). "Trabzon'da Engelli Kadın Profili". *Trabzon'da Engelli Kadınlar ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Projesi (12): 319*

- Arıkan, Çiğdem (2002). “Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım”. *Ufukun Ötesi Bilim Dergisi 2 (1)*: 2-3
- Aydın, Ayten Şenol (2016). *Sağlık Haberlerinde Kadın Bedeninin Sunumu*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başak, Suna vd. (2013). *Kadının Görünmeyen Emeği: İkinci Vardiya*. Ankara: Ames Matbaacılık
- Batga, Burcu (2014). *Toplumsal Cinsiyet Rollerine İle Bu Rollerin İş Yaşam Dengesine Olan Etkisi: Özel Sektörde Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Berber, Senem Elçin (2016). *Muş'un Güneyik Köyü'nde Kadın Yoksulluğu ve Suya Erişim*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Besiri, Arzu (2009).” Yoksulluk Ekseninde Engellilerin Eğitimi”. *TBB Dergisi 83*: 358
- Bilgin, Rıfat (2015). “Tüketim Kültüründe Kadın Bedeninin Cinsel Kurgu Olarak Konumlandırılması ve Sunumu”. *The Journal of Academic Social Science Studies 36*: 317
- Bilgin, Rıfat (2016). “Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 1 (26)*: 222-223
- Bilsin, Elif ve Başbakkal, Zümrüt (2014). “Dünya’da ve Türkiye’de Engelli Çocuklar”. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi 30 (2)*: 68
- Bingöl, Orhan (2014). “Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık”. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 1 (16)*: 108-110
- BM. Division for Social Policy and Development Disability. (<http://www.un.org>, 20 Ocak 2018’de erişildi).

- Bora, Aksu (2010). *Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Brooks, Nancy ve Deegan, Mary Jo (1981). “Women and Disability: The Double Handicap”. *The Journal of Sociology & Social Welfare* 8 (2): 6
- Burcu, Esra (2015). *Engellilik Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık
- Burcu, Esra (2006). “Özürlülük Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel ve Sosyal Söylemleri”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 2: 62
- Burcu, Esra (2011). “Türkiye’deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 1 (28): 39
- Burcu, Esra (2015). “Türkiye’de Yeni Bir Alan: “Engellilik Sosyolojisi” ve Gelişimi”. *Sosyoloji Konferansları* 2: 325-333
- Burcu, Esra (2017). “Türkiye’de Engelli Bireylerin Dezavantajlı Konumlarına Engellilik Sosyolojisinin Eleştirel Tavrıyla Bakmak”. *Toplum ve Demokrasi* 11 (24): 111-112.
- Butler, Judith (2010). *Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. İstanbul: Metis Yayınları
- Buz, Sema ve Karabulut, Abdülkadir (2015). “Ortopedik Engelli Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Bir Çalışma”. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7: 27-30-38
- Connell, Raewyn W. (2016). *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Cumurcu, Birgül Elbozan vd. (2012). “Fiziksel Engellilerde Cinsellik”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 4: 86

- Çelik, Gizem (2016). “Erkekler de Ağlar!: Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Erkeklik İnşası ve Şiddet Döngüsü”. *Fe Dergi 2 (8)*: 1-3
- Çelik, Özlem (2008). *Ataerkil Sistem Bağlamında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Benimsenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, Abdulkadir (2006). *Kamusal Alan ve Kamusal Mekan Olarak “Sokak”*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çetin, Başak Işıl (2017). “Sanayi Devriminden 21. Yüzyıla Batı Dünyasında Engellilik”. *Sosyal Güvenlik Dergisi 1*: 99-100
- Çıtak, Aylin (2008). *Kadınların Çalışmasına Yönelik Tutum: Cinsiyet, Cinsiyet Rolü ve Sosyoekonomik Düzeye Göre Bir Karşılaştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çubukcu, Muhammet Murat (2014). *Uluslararası İşlevsellik, Yetiyitimi ve Sağlık Sınıflandırması, Kronik İskemik Kalp Hastalığı Çekirdek Seti'nin Türk Hastalarda Uygulanabilirliği*. Tıpta Uzmanlık Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Dağtaş, Erdal (1999). “Onsekizinci ve Ondokuzuncu Yüzyıllarda Kamusal Alan-Özel Alan İkilemi ve Basının Tarihsel Gelişimi”. *Kurgu Dergisi 16*: 158
- Demir, Ayşegül ve Yeşiltuna, Dilek (2017). “Aile İktidar İlişkisi Bağlamında Engelli Kadın Olmak”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 10 (54)*: 534
- Demirbilek, Melahat (2013). “Zihinsel Engelli Bireylerin ve Ailelerinin Gereksinimleri”. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 7*: 59

- Demircioğlu, Zübeyde (2010). *Eskişehir' de Kadın Girişimciliği Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Devlet İstatistik Enstitüsü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı (2009). *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002*. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- DFID (2000). "Disability, Poverty and Development". *Human Rights and Disabled Persons* 6: 2
- Doğan, Derya Gümüş (2006). *Gelişimi İzleme ve Destekleme Rehberi 0-2 Yaş Standardizasyon Çalışması*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Doğanay, Gülmelek ve Henden, Şölen Köseoğlu (2016). "4. Uluslararası Kentsel ve Çevresel Sorunlar ve Politikalar Kongresi". *Kır ve Kentin "Öteki" Kadınları: Trabzon'da Engelli Kadınlar*. Ed. Y. Şahin vd. İstanbul, Türkiye: 469-473-474
- Dökmen, Zehra Yaşın (2009). "Toplumsal Cinsiyet ve Engellilik". *Engelli Kadın ve Sağlık Sempozyumu*: 1
- Dökmen, Zehra Yaşın (2004). *Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: Sistem Yayıncılık
- Duman, Nezahat Altuntaş ve Doğanay, Gülmelek (2017). "Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon'da Engelli Kadınlar". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 20 (2) : 4-7-11-24
- Ekenci, Mert Tunga (2015). "2012 Türkiye Sağlık Araştırmasının Engelliliğe İlişkin Yaygınlık Ölçümü Açısından İncelenmesi". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 35: 97
- Elnur, Ahmet (2013). "Küreselleşme Sürecinde Toplumsal Cinsiyete Dayalı İş Bölümü". *VII. Ulusal Sosyoloji Kongresi*: 123-124

- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014). *Aile Eğitim Rehberi Zihinsel Engelli Çocuklar*. Ankara: Grafer Tasarım Baskı Ambalaj.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2017). Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistiki Bilgiler (<http://www.eyh.aile.gov.tr>, 1 Şubat 2018’de erişildi).
- Erdem, Nilüfer Aka (2017). “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Alev Alıtlı Romanlarında Özne-İktidar İlişkisi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 6 (2): 939
- Ergüden, A. Deniz (2008). *Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erşen, U. Belek (2015). *Farklı Sosyal Kategorilerden Kadınların Toplumsal Cinsiyet Algıları*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- European Commission (2002). *Definitions Of Disability In Europe*. London: European Commission Publications.
- Gelmez, Özge Sanem Özateş (2014). *Kadının Bakım Emeginin Evde Bakım Uygulaması Üzerinden Değerlendirilmesi Bir Karma Yöntem Araştırması: Ankara Mamak Örneği*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Giddens, Anthony (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları
- Gödelek, Kamuran (2005). “Güç İktidar İlişkisi Bağlamında Kadına Yönelik Şiddet”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 15: 99
- Güngör, Fethi ve Güneş, Güler (2011). “Dünya’daki Gelişmeler Paralelinde Türkiye’de Değişen Özürlülük Politikaları”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 3: 28-29
- Gür, Faik ve Bayramoğlu, Murat (dr.) (2018). *Sürdürülebilir Yaşam Penceresinden Yerel ve Kırsal Kalkınma*. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları

- Hacıbebekoğlu, Adnan vd. (2015). *Nazilli'de Engellilerin Memnuniyet Analizi*. Aydın: Engelli Derneği Kitabı
- Hennink, Monique vd. (2011). *Qualitative Research Methods*. London: SAGE Publications
- ILO (2015). Reporting On Disability Guidelines Fort He Media. (http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---ifp_skills/documents/publication/wcms_127002.pdf, 20 Aralık 2017'de erişildi)
- Kamanlıoğlu, Müge (2007). *Feminist Perspektifte Özürlü Kadına Bakışın Sosyolojik Değerlendirmesi Üzerine Kuramsal Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kan, Arzu (2012). *Kırsal Alanda Tarım İşletmelerinde Yoksulluk ve Yoksulluğun Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Konya İli Hadim İlçesi Örneği*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kara, Bülent (2016). "Sosyolojik Bakış Açısıyla, Engellilerin Toplumdaki Yeri". *II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*. Gaziantep
- Kara, Bülent (2016). "Türkiye'de Engelli Bireylerin Yasal Hakları ve Uygulamadaki Yeri. *The Journal of Academic Social Science Studies* 48: 252-253
- Karabulut, Abdulkadir (2017). *Ataerkil İdeolojinin Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Ortopedik Engelli Kadın ve Erkeklerin Deneyimlerine Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karademir, Şeniz (2008). *Özürlülük Sınıflaması İçin Bir Model Oluşturma*. Uzmanlık Tezi. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı.

- Karataş, Kasım ve Çifci, Elif Gökçearslan (2010). “Türkiye’de Engelli Kadın Olmak: Deneyimler ve Çözüm Önerileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3 (13): 148-149-150
- Kayıkçı, Sabrina (2009). *Türkiye’de Kırsal Alan Yönetimi*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaymak, Özgür (2011). *Yoksulluğun Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kis, Su V. (2011). *Adana İli Yüreğir İlçesi Havutlu Beldesi’ndeki Özürlülük Epidemiyolojisi*. Uzmanlık Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Kocaömer, Yavuz (2008). Engelliler Tarihi, (<http://www.engelsizerisim.com>, 25 Ekim 2017’ de erişildi).
- Köten, Esra ve Erdoğan, Barış (2014). *Engelli Gençler, Sosyal Dışlanma ve İnternet*. İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları.
- Kurt, Memet (2014). *Katılım ve Otonomi Etki Anketi” nin (Ipaq-Impact On Participation And Autonomy Questionnaire) Türkçeye Adaptasyon, Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması*. Uzmanlık Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi
- Kut, Esra (2013). “Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Kırsal Alan Planlaması Genel Modeli ve Kop Bölgesi Kırsal Kalınma Önerileri”. *I. KOP Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*. Konya
- Küçükali, Adnan (2014). “Engellilere Uygulanan Sosyal Politikaların Değerlendirilmesi: Atatürk Üniversitesi Örneği”. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1: 168
- Kümbetoğlu, Belkıs (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.

- Mackelprang, Romel W. ve Salsgiver Richard. O. (1996). "People With Disabilities and Social Work: Historical and Contemporary Issues". *Social Work* 41: 8-9.
- Meşe, İlknur (2014). "Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?" *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 33: 83
- Milli Eğitim Bakanlığı (2011). "Engelli Bireyler", (http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Engelli%20Bireyler.pdf, 10 Kasım 2017'de erişildi)
- Milli Eğitim Bakanlığı (2015). Zihinsel Engelliler. (http://www.megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Zihinsel%20Engelliler.pdf, 10 Kasım 2017'de erişildi)
- Muhcu, Selvi (2015). *Ortopedik Engelli ve Dini Başa Çıkma (Trabzon Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mutlu, Ahmet (2017). "Niteliksel Bağlamda Kadının Siyasetteki Yeri ve Anlamı". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9: 26
- Naami, Augustina ve Hayashi, Reiko (2014). "Empowering Women with Disabilities in Northern Ghana". *Review of Disability Studies: An International Journal* 2 (7): 4.
- Nasibov, Davud ve Hüseyinli, Namık (2017). "Engelli Kadınların Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlar: Alanya Örneği." *3rd International Conference On Economic and Social Impacts of Globalization*. Antalya.
- NHRC (2005). *Disability Manual*. New Delhi: Faridkot House
- Oakley, Ann (2015). *Sex, Gender and Society*. England: Ashgate

- Odette, Francine (1994). Body Beautiful /Body Perfect: Challenging The Status Quo: Where Do Women With Disabilities Fit In? *Canadian Woman Studies/Les Cahiers De La Femme* 3 (14): 41-42
- Oğuz, Ayla (2015). “Engelli Bireylerde Bir Sosyal Baskı Aracı Olarak Damga: Gizli Ajan”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 2: 3
- Okur, Nejla ve Erdugan, Fatma Erbil (2010). “Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme”. *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu*: 248
- Oxford Sözlüğü. (<http://www.en.oxforddictionaries.com>, 15 Ocak 2018 ‘de erişildi).
- Ölmezoğlu, Necla İrem (2015). *Çalışma Yaşamında Engelliler: Gümüşhane İli Engelli İstihdamına İlişkin Emek Arz Yönlü Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özaydınlık, Kevser (2014). “Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Eğitim”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 33: 95-96
- Özdemir, Dilek Kurnaz (2010). *Ortopedik Engelli Kadınların Sorun ve Beklentileri: Tuzla İlçesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, Özlem (2016). “Moda Programlarında Kadın Bedeninin Metalaşması”. *Akdeniz İletişim Dergisi* 25: 248.
- Özgökçeler, Serhat (2006). *Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özgökçeler, Serhat ve Alper, Yusuf (2010). “Özürlüler Kanununun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi”. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 1: 37

- Öztürk, Mustafa (2011). *Türkiye’de Engelli Gerçeği*. İstanbul: Ajansvista Matbaacılık
- Pehlivan, Pelin Vargel (2017). “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kuramsal Yaklaşımlar: Bir Literatür Taraması”. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 31*: 501
- Pilkington, Ed. (2012). *The Ashley Treatment : ‘Her Life Is As Good As We Can Possibly Make It*, (<http://www.theguardian.com>, 15 Nisan 2018’de erişildi).
- Purutçuoğlu, Eda ve Aksel, Cemile (2017). “Engelli Kadınların Beden İmajı Algısı İle Yaşam Doyumunun Belirlenmesi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 50 (10)*: 428-430
- Sağıroğlu, Nuran Aytemur (2017). “Eğitimin Görme Engelli Kadınların Toplumsal ve Siyasal Katılımı Üzerindeki Etkisi”. *Sosyal Bilimler Dergisi 5 (1)*: 182
- Sarıgül, Abduselami (2016). *Bedensel Engellilerde Sosyal Dışlanma: Ağrı İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Savran, Gülnur Acar ve Demiryontan, Nesrin Tura (2016). *Kadının Görünmeyen Emegi*. İstanbul: Yordam Kitap
- Saymaz, İsmail (2017). “Engelli Kadına Tuvalette Tecavüz”, (<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/engelli-kadina-tuvalette-tecavuz-40354256>, 15 Nisan 2018’de erişildi).
- Seçgin, Fadime ve Tural, Ayşegül (2011). “Sınıf Öğretmenliği Bölümü Öğretmen Adaylarının Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları”. *E- Journal of New World Sciences Academy 6 (4)*: 2447
- Sevgi Engelliler Derneği (2015). “Muş’ta Engelli Memnuniyet Düzeyinin Araştırılması Projesi”(<http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/Mu%C5%9F%E2%80%99ta%20Engelli%20Memnuniyet%20D%C3%BCzeyinin%20Ara%C5%9F%C4%B1r%C4%B1lmas%C4%B1.pdf>, 15 Nisan 2017’de erişildi).

- Sezgin, Nilhan (2011). “Ankara Gelişim Tarama Envanteri (AGTE) İçin İki Farklı Geçerlik Çalışması: Ölçüte Bağlı ve Eşzamanlı Ayırdedici Geçerliği”. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi* 18 (3): 185-186
- Shakespeare, Tom (1996). “Exploring the Divide”. *Disability, Identity and Difference*. Ed. C. Barnes and G. Mercer. Leeds: CDS Publications. 95
- Smeltzer, Suzanne C. (2007). “Pregnancy In Women With Physical Disabilities”. *Journal of Obstetric, Gynecologic and Neonatal Nursing* 36: 88
- Şenel, Burcu (2014). *Cinsel Yönelim Ayrımcılığının Gündelik Hayat Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşekcan, Nurcihan Temur ve Kara, Özlem (drl.) (2016). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Engelli Kadın El Kitabı*. Ankara: Engelli Kadın Derneği
- Şişman, Yener (2011). “Türkiye’de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler”. *İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü Sosyal Siyaset Konferansları* 60: 169
- Şişman, Yener (2014). “Engelliler Açısından Eşitlik, Ayrımcılık ve Eğitim Hakkı”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 32: 58.
- Tarhan, Sinem (2017). “Kamusal Alanların Mekânsal Organizasyonu”. *Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargılarının Sosyalleşme Sürecine ve Kamusal Alana Yansımaları*. Ed. H. S. Çelikyay. Ankara: Karınca Ajans Matbaacılık Yayıncılık.
- TDK. “Genel Türkçe Sözlük”, (<http://www.tdk.gov.tr>, 15 Ocak 2018’de erişildi).
- Timur, Sermin vd. (2006). “Engelli Kadınların Üreme Sağlığı Sorunları ve Etkileyen Faktörler”. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 10 (1): 52- 55
- Topal, Özlem (2012). *Toplumsal Cinsiyetin İnşası: 7 – 12 Yaş Grubu Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Topcuoğlu, Reyhan Atasü (2014). “1900-2000 Yılları Arasında Avusturya’da Engellilere Yönelik Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetler: Medikal Modelden Sosyal Modele Geçiş”. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi 2 (25) : 131-135*

Tunç, Melike (2011). *Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Yaşam Kalitesini Etkileyen Etmenler: Yenimahalle İlçesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TÜİK (2017). Aile Yapısı Araştırması 2016, (<http://www.tuik.gov.tr>, 16 Nisan 2018’de erişildi).

TÜİK (2011). *Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması 2010*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

TÜİK (2017). Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, (<http://www.tuik.gov.tr>, 1 Nisan 2018’de erişildi).

Türk, Perihan (2010). *Kadın ve Siyaset İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma Bursa ’da Akp ve Chp Kadın Kolları*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982).

Türküne, Mualla (1995). *Eski Türk Toplumunun Cinsiyet Kültürü*. Ankara: Ark Yayınevi.

Türnüklü, Abbas (2000). “Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi 24: 547*

Uluocak, Şeref ve Aslan, Cumhur (2012). *Toplum ve Engelliler*. İstanbul: Çanakkale Kitaplığı

- Ulutaş, Çağla Ünlütürk (2009). “Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek”. *Çalışma ve Toplum 2*: 25-26
- Üşür, Serpil Sancar (drl.) (2000). *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş.
- Yalçinkaya, Şengül (2015). “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Mekânsal Davranış: Yurt Odaları”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 37 (8)*: 640
- Yanikkerem, Emre ve Esmeray, Nicole (2017). “İşitme ve Konuşma Engelli Kadınların Yaşadığı Güçlükler”. *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi 6 (2)*: 42
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yumuşak, Mehmet (2014). “Şanlıurfa’da Engelli Bireylerin ve Ailelerinin Toplumsal Hayatta Yaşadıkları Zorlukların Araştırılması Projesi”. Şanlıurfa: Şanlıurfa Kalkınma Derneği: 3
- Yusufoğlu, Ömer Şükrü (2010). *Kadın Yoksulluğu Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Wehmeyer, Michael (2014). *Disability In The 21st Century*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Whitehead, Melissa (2004). “Persons With Disability”. *Corporate Planning Unit Of The City Of Joburg*: 13
- WHO (2011). *Dünya Engellilik Raporu*. Çev. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. Ankara: Anıl Group Matbaa
- WHO (2001). *International Classification of Functioning, Disability and Health*. Switzerland: Publications of the World Health Organization

- (2017). “Dehşet Odası! Tecavüz Ederken Çikolata Veriyorlarmış”, (<http://www.aksam.com.tr/dunya/dehset-odasi-tecavuz-ederken-cikolata-veriyorlarmis/haber-612017>, 15 Nisan 2018’de erişildi).
- (2017). “Günün En İğrenç Haberi! Engelli Kadına Tecavüzü Videoya Çektiler”, (<https://www.cnnturk.com/dunya/gunun-en-igrenc-haberi-engelli-kadina-tecavuzu-videoya-cektiler>, 15 Nisan 2018’de erişildi).
- (2018). “Taksici Engelli Kıza Tecavüz Etti”, (<http://www.milliyet.com.tr/taksici-engelli-kiza-tecavuz-etti-gundem-2650040/>, 15 Nisan 2018’de erişildi).

EKLER

Ek 1: Derinlemesine Görüşme Soruları

“KIRSAL ALANDA YAŞAYAN ENGELLİ KADINLARIN TOPLUMSAL HAYATA
KATILIMINDA TOPLUMSAL CİNSİYETE BAĞLI ETKİLER-MUŞ İLİ ÖRNEĞİ”
ARAŞTIRMASI

Demografik Sorular

1. Kaç yaşındasınız?
2. Eğitim durumunuz nedir? Okula gidemediyse: Engelli olduğunuz için mi okula gidemediniz yoksa kadın olduğunuz için mi? Hangisi önce geliyor?
3. Nerelisiniz? Doğum yeriniz?
4. Ailenizde veya eşinizin ailesinde Muş'a göçle gelen var mı?
5. Kırsal alansa mı kent merkezinde mi doğdunuz/büyüdünüz? Eşiniz?
6. Medeni durumunuz nedir?
7. Evlendiğiniz zaman kaç yaşındaydınız? Evlenme yaşı kaç? Bu kaçınıcı evliliğiniz? Kendi isteğinizle mi evlendiniz? Akraba, aile zoruyla mı?
8. Resmi nikâhınız var mı?
9. Çocuğunuz var mı? (Varsa) Kaç tane? (Çocuk yoksa) Çocuğunuz neden olmadı?
10. Mesleğiniz nedir? Çalışmıyorsa : Neden çalışmıyorsunuz? Kendiniz herhangi bir iş yapıyor musunuz? Tarım mı, tarım dışı? Ya da başka işler?
11. Eşinizin işi nedir?
12. Eşinizin yaşı nedir?
13. Eşinizin eğitim durumu nedir?
14. Eşinizin aylık ortalama geliri ne kadardır?
15. Sizin aylık ortalama geliriniz ne kadardır

Özel Alan Soruları

1. Evde gün içerisinde neler yapıyorsunuz? Bir gününüz nasıl geçiyor?
2. Size günlük hayatta herhangi bir konuda destek veren bir akrabanız var mı?
3. Çekirdek aile mi geniş aile mi? Yaşlılar var mı? Evde kimler var?
4. Sağlık probleminiz var mı? Sorunlarınız nelerdir?

5. Bu sağlık probleminiz için kamusal alana çıkabiliyor musunuz? Yoksa nce Őifacılardan mı yararlanıyorsunuz?
6. Hastaneye kiminle gidiyorsunuz? İzin alıyor musunuz? Hangi araçla gidiyorsunuz? EŞiniz mi götürüyor?
7. Ailenizde de başka engelli birey var mı?

Kamusal Alan Soruları

1. Evde- sokakta nasıl vakit geçiriyorsunuz?
2. Engelinize dair yaŐadığınız bir sorun var mı (aile içinde, komŐularla ve sokakta)?
3. Engelinize dair sağlık sorunları için hizmet alabiliyor musunuz?
4. Köy içindeki engelli kadının diğer insanlarla kadın ve erkekler ile ilişkileri (kim, nerede, nasıl, ne yapıyor?)
5. Köy dışında başka il ya da ilçede köye, pazara, merkeze çıkma durumlarınız var mı?
6. Köyde engelli bir kadın olarak herhangi bir baskı ile karŐılaŐıyor musunuz?
7. Herhangi bir etkinliğe katıldınız mı? Kim ne zaman düzenledi?
8. Köyde, etrafınızda Şiddete maruz kalan kadınlar oluyor mu?

Ek 2: Etik Kurul Onayı

Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu

Zehra KARADAĞ
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji ABD

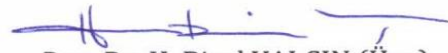
Sayın Zehra KARADAĞ,

“Kırsal Alanda Yaşayan Engelli Kadınların Toplumsal Hayata Katılımında Toplumsal Cinsiyete Bağlı Etkiler-Muş İli Örneği” konulu araştırmanız ile ilgili olarak Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kuruluna 03.10.2017 tarihli yapmış olduğunuz başvuru (Protokol NO. 2017/243) kurulumuzun 18.10.2017 tarihli ve 2017/08 toplantısında değerlendirilerek etik olarak uygun bulunmuştur. Bilgilerinize sunarız.

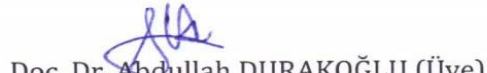

Prof. Dr. Hamit COŞKUN (Başkan)

Prof. Dr. Mehmet ERVİĞİT (Üye)

Prof. Dr. Altay EREN (Üye)

Doç. Dr. H. Birol YALÇIN (Üye)

Doç. Dr. Seval ALKOY (Üye)

Doç. Dr. Abdullah DURAKOĞLU (Üye)

Av. Zuhale Demirci (Üye)